SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT IX · PERİ GELİNLER VE ZULPUKOR'UN MÜJDESİ

SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT IX

Bölüm 1 · Keñ-Özön'de Kavuşma: Peri Kızları ve Altın Taht
Bölüm 2 · Beecin'den Kopan Fırtına: Yılkı Baskını ve Büyük Vuruş
Bölüm 3 · Zulpukor'un Müjdesi: Kenen'le Süren Soy

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Сейтек» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында. «Turar» Yayınevi, Bişkek (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 90.000 mısralık «Seytek» bölümünün 82.946–89.327 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Semetey sır oldu; ama soy tükenmedi. Düşman otağında, ustura gölgesinde doğan bir çocuk, üçlemenin son sözünü söylemek için büyüdü: Seytek. «Seytek», öksüzlüğün, sabrın ve geri alınan yurdun destanıdır; Manas'ın ocağına üçüncü kez düşen közün yeniden aleve dönüşüdür.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta hikâye, Kıyaz'ın elindeki tutsak Ayçürök'ün doğurduğu bebeğin ölümden kıl payı kurtuluşuyla açılır. Kürek kemikleri oyulmuş Külçoro'nun kulluk yılları, on üç yaşında soyunu öğrenen Seytek'in ilk öcü, Kanıkey ile Bakay'ın gözyaşıyla ödenen bedeli, kara mağarada büyülenmiş Semetey'in dile gelişi ve Celmoguz oğlu Sarıbay'a karşı verilen son büyük savaş — hepsi, dişi arslan Kuyalı'nın mızrağıyla taçlanan bir kurtuluşa doğru akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Seytek» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Ata göçtü, oğul kaldı; söz sustu, destan kaldı.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Semetey vanished into mystery; but the line was not extinguished. A child born in the enemy's tent, under the shadow of the razor, grew up to speak the trilogy's final word: Seytek. «Seytek» is the epic of orphanhood, of patience, and of the homeland won back; it is the ember fallen for the third time upon the hearth of Manas, turning once more to flame.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story opens with the hair's-breadth rescue from death of the infant borne by Ayçürök, held captive in Kıyaz's hands. The years of bondage of Külçoro, his shoulder-blades gouged; the first vengeance of Seytek, who learns his lineage at thirteen; the price paid in the tears of Kanıkey and Bakay; the bewitched Semetey brought back to speech in the black cavern; and the last great war against Sarıbay son of Celmoguz — all of it flows toward a deliverance crowned by the lance of the lioness Kuyalı.

In this bilingual edition we present the «Seytek» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The father passed on, the son remained; the word fell silent, the epic remained.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	**Keñ-Özön'de Kavuşma: Peri Kızları ve Altın Taht**	Cilt IX — bu ciltte
2	**Beecin'den Kopan Fırtına: Yılkı Baskını ve Büyük Vuruş**	Cilt IX — bu ciltte
3	**Zulpukor'un Müjdesi: Kenen'le Süren Soy**	Cilt IX — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Keñ-Özön'de Kavuşma: Peri Kızları ve Altın Taht

Keñ-Özön'de iki âşık çift nihayet kavuşur: Kaplan Seytek peri kızı Akbermet ile, akıl ustası Akcoltoy ise Külayım ile buluşur. Külayım, Kızır evliyanın Akcoltoy'a görünüp iki yiğide periden iki kız ve ikiz at müjdelediğini anlatır; Akcoltoy da yollarda çektikleri hasreti dile getirip Külayım'a kuma almayacağına ant içer. Altın direkli çadırlarda usulünce nikâh kıyılır, görülmemiş bir düğün şenliği kurulur ve kervan Talas'a doğru yola çıkar. Talas'ta Kırgız halkı toplanıp Manas'ın soyundan gelen Seytek'i ak keçeye kaldırarak han seçer; yurt yoğurt gibi mayalanır, elde hasret kalmaz.

Ne var ki bu huzurun haberi Beecin'e ulaşır. Koñurbay'ın torunu Baykoñur ölünce yerine geçen oğlu koca Kite, kervancılardan Seytek'in yükselişini duyup öç ateşiyle tutuşur. Kococaş'ın oğlu, seksen yaşındaki büyücü Çoñbilgiç'i yanına çağırtır; Çoñbilgiç Kırgız'ın kolay lokma olmadığını söylese de han buyruğuna boyun eğer. Yüz seçme pehlivanla yola çıkan büyücü, havayı sisle bağlayıp Mihnet Ovası'nı aşarak Ala-Too'ya sokulur ve gözcülüğe başlar. Bu sırada Talas'ta Seytek, periden gelen küheylanı Kulunsur'u yüksekte bağlamış, Akbermet'in ordasında gafil bir huzura dalmıştır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Seytek Akbermet ile, Akcoltoy Külayım ile Keñ-Özön'de kavuşup usulünce nikâhlanır; seksen gelin ve seksen kız düğüne hizmet eder.
- Kızır (Hızır) evliya Akcoltoy'a görünerek iki yiğide periden gelecek eşleri ve ikiz atları önceden müjdelemiştir.
- Düğün kervanı Talas'a göçer; Kırgız ululuları Manas'ın soyunu anarak Seytek'i altın tahta çıkarıp han ilan eder.
- Beecin'de Koñurbay'ın oğlu Baykoñur kırk dokuz yaşında ölür; yerine oğlu koca Kite Kakan tahtına geçer.
- Kite, ata öcünü gütmek için Kococaş oğlu büyücü Çoñbilgiç'i başa koyup yüz seçme pehlivanla Kırgız yurduna gönderir.
- Çoñbilgiç hava büyüsüyle sis ve buzul salarak Boz-Talaa ile Mihnet Ovası'nı aşar; altı adamını yolda yitirip doksan dört kişiyle Ala-Too'ya ulaşır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Görünüşü her şeyden üstünmüş.	*His countenance surpassed all things.*
Yiğitliği bambaşkaydı,	*His valor was of another order,*
Heybeti dağ gibi göründü.	*His majesty loomed like a mountain.*
Kahrına dayanamayıp	*Unable to endure his wrath,*
Gözcüler, bekçiler dağıldı.	*The watchers and the sentries scattered.*
İnsan bakıp duramayıp,	*No man could hold his gaze upon him,*
Kara canından umut kesti.	*Each despaired of his own dark life.*
Gayreti yüce doruk gibi,	*His striving like a lofty summit,*
Çarpışanın canını yer gibi.	*Devouring the life of whoever clashed with him.*
Endamı yakışan minare gibi,	*His figure like a graceful minaret,*
Boyu posu çınar gibi,	*His stature like a plane tree tall,*
Atılganlığı şahin gibi,	*His daring like a falcon's stoop,*
Heybetine can dayanıp	*Before his majesty no soul,*
İnsanoğlu duramaz,	*No child of man, could stand its ground,*
Yiğitliği işte böyleydi.	*Such indeed was his valor.*
Kendine denk küheylana binmiş,	*He rode a courser matched to himself,*
Ok geçmez zırhlı kaftan giymiş.	*He wore an armored kaftan no arrow could pierce.*
Kaplan yüce, zehri güçlü,	*A tiger exalted, his venom strong,*
Görünüşüne can yetişmez,	*No soul could bear his countenance,*
İnsandan aslan bir can geldi.	*From mankind came a lion-soul.*
Karşısında insan duramayıp,	*No man could stand before him,*
Kahrından nice pehlivan	*Before his wrath many a pehlivan,*
Dayanamayıp kaçar oldu,	*Unable to endure, took to flight,*
Alâmetli bayrak, tuğ almış,	*He bore the ensigned banner and the tugh,*
Karaltısını gören sevinmiş,	*Whoever glimpsed his silhouette rejoiced,*
Donanımı çelik, mızrak almış.	*His gear was steel, he bore a lance.*
Öfkelenip davranınca,	*When he stirred himself in anger,*
Âlemi vurup bitirecek gibi,	*As though he would smite the world to its end,*
Altındaki katı kara yer	*The hard black earth beneath him*
Kalınlığından tütecek gibi.	*Seemed to smoke beneath his heaviness.*
Karşı yürüyüp insan gelemez,	*No man can come against him,*
Boğuşup insan yenemez.	*No man can grapple him and win.*
Aslanlığı işte böyle,	*Such was his lion-nature,*

İnsana böylesi rastlamaz.
Sıkıntı çeken kula,
Aslandan böylesi bulunmaz.
Güzelliği boz yeleli bir aslanmış,
Hem boz yeleli hem yiğitmiş.
Aşk ateşinin yüzünden,
Seni arayıp gezdiği çağmış.

Mankind meets not his like.
For the servant worn by hardship,
Among lions his like is not found.
His beauty was a gray-maned lion's,
Both gray-maned was he and valiant.
For the sake of love's own fire,
It was the season he roamed in search of you.

Muradını Kuday vermiş,
Dilediğin kişi gelmiş.
Dileğini Kuday vermiş,
Gözlediğin kişi gelmiş» –
Deyip, böylece Külayım,
Müjde verip durmuştu.
O zaman Bermet ablan,
Usulca söyleyip, sağlam koyup,
Türlü türlü söze başlayıp,
Aceleyle telaşlanıp,
Kızıl yeşil, kırmızı,
En kıymetlisini can gibi giyinip,

Kuday has granted your desire,
The one you longed for now has come.
Kuday has granted your wish,
The one you watched for now has come» –
So saying, thus Külayım
Kept bringing the glad tidings.
Then your elder sister Bermet,
Speaking softly, setting firmly,
Beginning words of many kinds,
Bustling in her eager haste,
In crimson, green, and scarlet dressed,
Donning her most precious raiment like her very soul,

Boy muskası som altın
Göğsüne takınıp,
Yaradan'a yalvarıp:
«Yaşıtımdın Külayım!
Kadir gecesi gibi bir hanımsın,
Sönmüş ateşi tutuşturdun,
Ölmüş canı dirilttin,
Kopmuş olanı uladın.
Akcoltoy durmadan yol tepip,
Açıktan açığa perişan oldum.
Bineklerin hepsini yağır edip,
Gönlü fena incitip,
Bu dünyanın cehennemini
Fena çekip tükendim.
Bu sözün gerçek ise,
Külayım, bugün murada erdim.
Yanık yürek yatıştı,
Coşup gönlüm açıldı.

Her amulet of solid gold
She fastened on her breast,
And pleading to the Creator:
«Külayım, my agemate mine!
You are a lady like the Night of Power,
You kindled the fire that had gone out,
You brought the dead soul back to life,
You joined again what had been sundered.
Akcoltoy treading roads without rest,
I was made wretched openly, in full sight.
Saddle-galling every mount we had,
Wounding sorely the heart within,
The very hell of this world here
I suffered cruelly and was spent.
If this your word be true indeed,
Külayım, today I have reached my desire.
The scorched heart has been stilled,
Surging, my spirit opened wide.

Dikili çınar, bağ bahçe geldi,
The planted plane, the garden and orchard have come,

Oynasak, sefa çağı geldi.
The season has come for play and delight.
Başa devlet bir geldi,
Fortune has come upon my head,
Açık doğan gün geldi.
The bright-dawning day has come.
Yorulmadan oynayıp gülmeye,
For laughing and playing unwearied,
Talihe kutlu kara gece geldi,
To my fortune the blessed dark night has come,

Bulunmaz söz geldi.
A word past finding has come.
Yorulmak bilmez güzeller,
You beauties who know no weariness,
Biriniz kalmadan davranın.
Bestir yourselves, let none remain.
Işıl ışıl süzülen dilberler,
You glimmering, gliding charmers,

Peri giysisini giyinin.
Put on the raiment of the peri.
Yanım sıra yürüyen körpeler,
You tender ones who walk beside me,
Cennet gibi olan güzeller,
You beauties fair as paradise,
Yalan dünyada arayıp bulunmayan,
Not to be found though sought in this false world,

Canımdan üstün gördüklerim,
Those I hold dearer than my soul,
Kaplan Seytek'in kendisi olsa gerek,
It must be the tiger Seytek himself,
Hepiniz sözümü dinleyin».
All of you, hearken to my word».
Bunu duyunca o kızlar,
On hearing this those maidens,
Al gömlekli, hilal belli,
In scarlet shifts, with crescent waists,
Salınıp duran körpeler,
The tender ones who swayed and glided,
Bermet'in sözünü duyunca,
On hearing Bermet's word,
Kızlar hazırlanmadan durur mu?
Would the maidens stand unreadied?
Törece buyruk verilince,
When command was given by custom,
Kızlar çekinip durur mu?
Would the maidens hang back shyly?
Sözü tatlı dillisi,
She whose speech was sweetest-tongued,
Endamlı, ahu gözlüsü,
The shapely one, gazelle-eyed,
En becerikli, en uz olanı,
The deftest and the most refined,
Başta Külayım, en şevklisi,
Külayım at their head, most ardent,
Dürriye gömlek giymişi,
Clothed in a shift of Dürriye silk,
Düğmeleri gevherden ilikli.
Its buttons looped with gems.
İnsanın sırrını düşünceyle
She who, pondering, marks with care
Dikkat edip bileni,
The secret hidden in a man,
Endamı yerli yerinde olanı,
She whose figure was flawless in its place,
Yeniden yüreği coşturup,
Stirring the heart to surge anew,
Yaradan yaratmış böyle kulu.
The Creator made such a servant so.

Görenin gönlü bölünür,
Söylediği şeker, dili bal.
Kızlardan bunca güzelini alıp,
Huyu güzel yaren alıp,
Hazırlanmış meğer biçare,
Nice ilginçlik görmüşlerden,
Görenin gönlünü çelenlerden,
Edası canı sevindirenden,
Hizmet edip durandan.
Güzelliği ele ayan,
Tavus kuşunun kuyruğu
Tam ortasının üstüne
Doksan türlü işlenmiş.
Bakıp duran insanın
Şaşırıp gönlü bölünmüş.

Whoever sees her, his heart is riven,
Her speech is sugar, her tongue is honey.
Taking so many fair ones of the maidens,
Taking companions sweet of temper,
The poor soul, it seems, had made all ready,
From those who had seen many a marvel,
From those who steal the onlooker's heart,
From those whose grace delights the soul,
From those who stood and gave their service.
Her beauty plain for all to see,
The tail-plume of the peacock
Upon its very center
Was worked in ninety kinds of craft.
The man who stood and gazed on it
Was dazed, his heart was riven.

Görüp duran kişinin,
«Döndürüp yeniden görsem» deyip,

Gözünün yaşı dökülmüş.
Güzelliği bambaşka güzeller,
Hepsi sıra sıra güzeller.
Âşık arayıp duranlar,
Nasip sürükleyip, kısmet buyurup,
Perizat elinden gelenler.
Işıl ışıl kıymetliler,
Padişahlık giysisini giyinip
Hepsi bir örnek dilberler.
Sıra sıra yürüyüp sevinip,
Han eniştesini görmeye
Gelip hizmet etmeye,
Var gücüyle telaşlanıp,
Salt yakuttan, altından
Muska biçimli küpe takınıp
Perinin kızı Akbermet,
Yaradan'a yalvarıp,
Yanındaki kızların
Önüne geçip ayrılıp,
Tepeden doğan Ay'a benzeyip,

The person who kept gazing said,
«Would I might turn and see it once again», –
And the tears fell from his eyes.
Beauties of beauty wholly other,
All of them beauties rank on rank.
Those who kept seeking their beloved,
Fate drawing them, fortune decreeing,
Those come from the hand of the perizat.
Precious ones all glimmering,
Clad in the raiment of padishahs,
Charmers all of a single pattern.
Walking in rows, rejoicing,
To look upon their khan-brother-in-law,
Coming to render service,
Bustling with all their might,
Of pure ruby and of gold
Wearing amulet-shaped earrings,
The peri's daughter Akbermet,
Pleading to the Creator,
Before the maidens at her side
Stepped forth and drew apart,
Like the Moon rising over the crest,

Yüzünden nuru dökülüp.
Kara suyu yutuverse
Peri kızı dilberin,
Işıl ışıl afetin,
Boğazından görünüp.
Onu görünce Seytek'in
Aklı hayran olup dağılıp.
Gerdanı bembeyaz kıvrılıp,
Ağaran tan gibi belirip.
Ezelden böylesi bulunmaz,
Er yiğide layık.
Fidan gibi beli kıvrılıp,
Görenin gözü kamaşıp,
Sıradanların hepsi
Yanına varamayıp utanıp,
Cemalini görüp er Seytek
Yüreği coşup sevinip.
İri inciler, gevher taşlar,

The light streaming from her face.
Were she to swallow dark water,
That peri-daughter charmer,
That glimmering enchantress,
It would show through her white throat.
Seeing her, Seytek's very wits
Were scattered in amazement.
Her neck curved white as snow,
Dawning like the whitening morn.
From of old her like is not found,
Worthy of the valiant er.
Her waist bending like a sapling,
Dazzling the eyes of all who saw,
The common crowd, one and all,
Could not approach her, shamed,
And seeing her beauty, er Seytek
Rejoiced, his heart surging high.
Great pearls and gemstones rare,

Göğsü bağrı geniş ten,
Açılınca yüzü ışıyıp,
Hele bir de Akbermet,
Ay doğmuş gibi parlayıp.
Dar kesim giyip salınıp,
Kızıl ipekten şahane gömlek,
Eteği çıkıp dalgalanıp,
Sırlı çizme, tunç ökçe,
Kırım mesti, hanımca,
Gıcırdatıp yürür işveli dilber.

Her chest and bosom broad of skin,
Her face shone bright when it was bared,
And above all Akbermet
Gleamed as though the Moon had risen.
Swaying in garments closely cut,
A splendid shift of scarlet silk,
Its hem flying out and billowing,
Glazed boots with heels of bronze,
Crimean slippers, ladylike,
The coquettish charmer walks with them creaking.

Yamaçta biter ak meyan,
Sağ şakağının üstünde
Altın işlemeli takke,
Akbermet'in hali böyleydi. –
Kadınlar içinde eşsiz dilber,
Karı gör de tenini gör,
Kanı gör de yüzünü gör.
İnciyi gör, dikişi gör,
Miski gör, kokusunu gör.

On the hillside grows white licorice,
Upon her right temple sat
A skullcap worked with gold,
Such was the state of Akbermet. –
Among women a charmer without peer,
See the snow, then see her skin,
See the blood, then see her face.
See the pearl, then see her stitching,
See the musk, then see her fragrance.

Oymayı gör, elini gör,
Tavşanı gör, sırtını gör,
Tavusu gör, tüyünü gör!
Komuzu gör, sesini gör!
Horoz boyunlu, koyun gözlü,
Salınan Bermet'in haline bak!
Baldan tatlı sözünü gör,
Çoban Yıldızı'nı gör, gözünü gör.
Alnı kandil gibi parlayıp,
Boylu boslu dilberin kendine bak!
Beli bir tutam, yüzü ay gibi,

Namlı güzel, işveli dilber.
Gönlü dolduran işler görüp,
Yoldaşını seksen kız edip,
Gelincik gibi salınıp,
Dar gömleği dalgalanıp,
Edası üstün işveli dilber,
Sülün gibi süzülüp,
Kızlardan başka endamı,
Tilki gibi beli kıvrılıp,
Tavus gibi görünüp,

Durmaksızın o yaman aslan.
Coşan yürek dayanmayıp,
Topluluğundan Seytek ayrılıp,
Enişten atını sürüp kalınca,

Heybeti dağ gibi görünüp.
Heybetine dayanamayıp,
Öndeki sırada nice kızlar
Kaç bölük olup ayrılıp,
Altında küheylan Kulansur
Nazlanıp salınıp,
Altın nal, gümüş çivi
Tırnağında parıldayıp,
Kuyruğu kucak dolusu sürünüp,
«Eşim dostum buymuş» deyip
Işıl ışıl biçare,

See the carving, then see her hand,
See the hare, then see her back,
See the peacock, then see her plumage!
See the komuz, then see her voice!
Rooster-necked and sheep-eyed,
Behold the state of swaying Bermet!
See her word sweeter than honey,
See the Shepherd's Star, then see her eye.
Her brow gleaming like a lamp,
Behold the tall and stately charmer herself!
Her waist a handspan, her face like the moon,
A famed beauty, a coquettish charmer.
Seeing works that fill the heart,
Making eighty maidens her companions,
Swaying like a young bride,
Her close-cut shift billowing,
A coquettish charmer of surpassing grace,
Gliding like a pheasant hen,
Her figure apart from all the maidens,
Her waist curving like a fox,
Appearing like a peacock,

Unresting, that fierce lion.
His surging heart could not hold back,
Seytek drew apart from his company,
When your sister's husband spurred his horse and stood,
His majesty loomed like a mountain.
Unable to bear his majesty,
Many maidens in the foremost rank
Broke apart in several bands,
Beneath him the courser Kulansur
Preened himself and swayed,
Golden shoes and silver nails
Glittering upon his hooves,
His tail trailing by the armful,
«So this is my mate and friend», she said,
The glimmering poor soul,

Peri kızı sevinip.
Yaman boz yeleli bahadıra,
Dilediği Akbermet'ti,
Allah Taâlâ kudretiyle
Bermet'e vermiş ulu endam.
Geniş dünya dar olmuş,
Peri kızı Akbermet.
Kaplan Seytek bahadırı
Bir görmeye hasret kalmış.
Er Seytek'i görünce,
Yüreği eriyip,
Eli ayağı ona uzanıp,
Sevinip kızlar çığrışıp,
Baabedin'i tez anıp,
Manas'ın ruhuna
Ak sarı başlı kurban adayıp.

Biri peri, biri insan,
Yaratılmış asiller kavuştu.
İçi tutuşup, gözü parlayıp,
El değmemiş iki âşık
Birleşip kavuştular.
El ele tutuşup durup,
Âlemde olmayan sohbeti
O anda iki âşık,
Gönüllerince kurup, –

Kaygının hepsi dağılıp,
Yanık yürek yatışıp,
Kaplanın dilediği
Kerametli yâri Akbermet,
Kaplan Seytek boz yeleliye
Keñ-Özön'den bulunup,
Talihi üstün bahadıra
Eğlence bundan bulunup,
Akbermet ile Seytek'in
Şerefleri gül gibi bezenip,
«Aslan Seytek gelir» deyip,
«Dileğimi verir» deyip,

The peri's daughter rejoiced.
For the fierce gray-maned bahadır,
His desired one was Akbermet,
By the might of Allah Taâlâ
To Bermet was given noble stature.
The wide world had grown narrow,
The peri's daughter Akbermet
For the tiger Seytek bahadır
Had pined for but a single sight.
When she beheld er Seytek,
Her heart melted within,
Her hands and feet reached out to him,
Rejoicing, the maidens cried aloud,
Swiftly invoking Baabedin,
To the spirit of Manas
They vowed a white-and-yellow-headed offering.
One a peri, one a human,
Nobles created found each other.
Kindled within, their eyes ablaze,
Two lovers yet untouched
Were joined and were united.
Standing hand in hand together,
Discourse unknown in all the world
In that moment the two lovers
Wove according to their hearts, –

All sorrow scattered away,
The scorched heart was stilled,
The tiger's own desired one,
The wonder-working beloved Akbermet,
For the tiger Seytek, the gray-maned,
Was found from Keñ-Özön,
For the bahadır of surpassing fortune
Merriment was found in this,
And of Akbermet and Seytek
The honors were adorned like roses,
«The lion Seytek will come», she said,
«He will grant my wish», she said,

Akbermet bekleyip durmuştu,
Aslan Seytek bahadırı
Koltuklayıp attan indirip,

Kol kola yürüşüp,
İçteki hasret çözülüp,
Direği altın çadırın
Kapısını kızlar açıştı.
Yanındaki nedime kızları
Çevikliği ölçüsüz,
Erik gibi derilip koşuşup,
Çarçabuk atları alıp,
Becerileri belli olup.
Seytek'in yoldaşları
Hepsi sıra sıra durur.
Kaplanın huzuruna,
Kapıyı açıp buyur edip,
İki eli bağrında,
Fidan gibi eğilip,
Peri kızı Külayım,
Işıl ışıl gün hanım,
İki gözü Coltoy'da,
«Kuldan böylesi olmaz» deyip,
Pek sevdalı bu Hanım.
Şıkır şıkır kızlar bölünüp,
Yüzünden nuru dökülüp,
Hal hatır sorup, el verip,
Eri Akcoltoy görünüp,
Gördüğü düş yerine geldi.

Er Akcoltoy düşünüp:
«Düzelmiş meğer bizim iş.»
Aklı hayran, şaşakalıp,
Allah Taâlâ kudretiyle
Esirgemeden verilmiş can olup,
Vermesi değil de nedir.
Coltoy'un talihine,
Güzel Külayım var olup,
O anda Külayım,

So Akbermet had stood waiting,
The lion Seytek bahadır
They took by the arms and helped from his horse,
Walking arm in arm together,
The longing within was loosened,
Of the golden-pillared pavilion
The maidens opened wide the door.
The handmaiden girls beside her,
Their nimbleness beyond all measure,
Gathered like plums, came running,
Swiftly they took the horses,
Their skills were plain to see.
The companions of Seytek
All stand in rank on rank.
Into the presence of the tiger,
Opening the door, bidding welcome,
Both hands upon her breast,
Bowing like a sapling,
The peri's daughter Külayım,
The glimmering sun-lady,
Both eyes fixed on Coltoy,
«Among servants his like is not», she said,
Much smitten is this Lady.
The shimmering maidens parted,
Light streaming from her face,
Asking his health, giving her hand,
Her er Akcoltoy appearing,
The dream she dreamed had come to pass.

Er Akcoltoy pondered:
«So our affair has been set right.»
His mind amazed, struck with wonder,
By the might of Allah Taâlâ
A soul bestowed without begrudging,
What is this if not His giving.
Unto the fortune of Coltoy
Fair Külayım came to be,
In that moment Külayım,

Maral gibi süzülüp,
Usulca söyleyip, sağlam koyup:
«Bahadır Coltoy sen isen,
Er aramaya çıkmış garipleriz,

Ağınıza kanat çırparız» –
Deyip böylece Coltoy'a,
Güzel Külayım söze başlayıp,
Bakıp dursa dilberin
Duruşu bambaşka görünüp,
Altın çehreli, nur yüzlü,
Yumuşak huylu, kesin sözlü,
Dikkatle dinleyen kişiye
Bal gibi sözü tat vermiş.
Alnı kandil gibi parlayıp,
Görenin gözü yaşarmış.
Dönüp bakıp gülüşü,
Paha biçilmez hayale dalan,
Tam görebilen kula,
Tan atar gibi cemali.
Dikkat eden insana,
Ay doğmuş gibi çehresi.
Kıvrıla basıp dolanıp,
Salınan dilberin
Ayağına saçı dolanıp,
Peri elinden beri çıkarken,
Yiğitliğini bilmiştik:
«Akcoltoy, Seytek adları uyaklı,
Allah Taâlâ Kuday'dan
«Aslanlar gelir mi ola» deyip,
Candan dileyip durmuştuk.
Sefere çıkıp er arayıp,

Dünyalığı saçmıştık.
Saman gibi benzi sarartıp,
Yön tutup arayıp yürümüştük.

Bizi gönlüne almadan,
Gizlenip yatan siz nasılsınız.

Gliding like a maral doe,
Speaking softly, setting firmly:
«If you be the bahadır Coltoy,
We are poor wanderers gone forth to seek an er,
We beat our wings into your net» –
Saying thus to Coltoy,
Fair Külayım began her speech,
Should one gaze upon the charmer,
Her bearing seemed wholly other,
Golden-visaged, radiant-faced,
Gentle-tempered, firm of word,
To the one who listens closely
Her honeyed word gave sweetness.
Her brow gleaming like a lamp,
The eyes of all who saw grew moist.
Her smile as she turned to look,
Sinking into priceless reverie,
To the servant who can truly see,
Her beauty like the breaking dawn.
To the person who marks her well,
Her visage like the risen Moon.
Stepping with a curving gait and turning,
The swaying charmer's
Hair entwined about her feet,
When she came forth from the peri's hand,
We had known your valor well:
«Akcoltoy, Seytek, names in rhyme,
From Allah Taâlâ, from Kuday,
«Will the lions come, we wonder», saying,
We had pleaded with all our souls.
Setting forth to seek an er,

We had scattered worldly goods.
Turning our faces sallow as straw,
We had set our course and roamed in search.
Never taking us into your heart,
How are you, who lay concealed?

	Zahmet çekip sararıp,	*Suffering hardship, growing pale,*
	Sizi bekleyen biz nasılız.	*How are we, who waited for you?*
	Sarp dolambaçlı dağ gördük,	*We saw steep and winding mountains,*
	Cehennem gibi fena toz gördük.	*We saw foul dust like very hell.*
	Dalgalanıp uçup er arayıp,	*Billowing, flying, seeking an er,*
	Başımıza bol cefa yüklenip,	*Loading abundant torment on our heads,*
	Akını yola kondurup,	*Setting our raid upon the road,*
	Yolumu kesen pehlivanı,	*The pehlivan who barred my way*
83280	Ejderhaya yutturduk.	*We fed unto the dragon's maw.*
	Şanı bırakıp, yâri arayıp,	*Leaving glory, seeking the beloved,*
	Aslan Seytek şiri arayıp,	*Seeking the lion Seytek, the shir,*
	Takat tükenip, güç gidip,	*Strength exhausted, power gone,*
	İki yanaktan kan gidip,	*The blood fled from both our cheeks,*
	Kanımız kaldı bir kaşık,	*Our blood was left a single spoonful,*
	Etimiz oldu mosmor pelte.	*Our flesh became a livid jelly.*
	Geçit aşıp, su geçip,	*Crossing passes, fording waters,*
	Bel aşıp, taş basıp,	*Topping ridges, treading stones,*
	Kuday'dan hasretle diledik.	*We pleaded with longing unto Kuday.*
83290	Dileğine erdiği gün,	*On the day the wish was granted,*
	Bugün Akmermet, Seytek iki âşık.	*Today Akmermet and Seytek are two lovers.*
	Ulemadan sorup uladık,	*We asked the ulema and joined the thread,*
	Soy bilenden sorduk.	*We asked of those who know the lineages.*
	Ulemanın dediği:	*And this is what the ulema said:*
	«Erkek kadın arar» deyip,	*«It is the man who seeks the woman», they said,*
	Yoksa bu zamanenin töresi mi?	*Or is this the custom of the present age?*
	Biz emek çekip er arayıp,	*We, spending toil, seeking an er,*
	Er Seytek, Coltoy, sizi arayıp,	*Seeking you, er Seytek and Coltoy,*
	Biz ölçüsüz perişan olduk.	*We were made wretched beyond measure.*
83300	Göl ve ırmaktık, saçıldık,	*We were lake and river, we were scattered,*
	Biz küheylandık, ezildik,	*We were coursers, we were trampled,*
	Biz itibarlıydık, kocadık,	*We were honored, we grew old,*
	Şimdi nasip sürüp, kısmet buyurup,	*Now, fate drawing us, fortune decreeing,*
	Size Keñ-Özön'de kavuştuk.	*We found you at Keñ-Özön.*
	Bekleyen ere bulunmaz,	*For the er who merely waits she is not found,*
	Rızık dolu Kadir gecesi gibiyiz.	*We are like the Night of Power brimming with provision.*
	Diledik Coltoy'u, Seytek'i,	*We wished for Coltoy and for Seytek,*

İşte hanları gördük, ne diyelim.

Benim söylediğim sözü,
Aklınıza alınız» –
Külayım böyle deyip durdu, –
«Kaplan Seytek, Akcoltoy,
Gözünüzü bize çeviriniz.
Bizi dilerseniz eğer,
Taht üzre açılmış gülleriz,
Dilediğimize eremeyip,
Gariplik çekip dururuz.
Ağır ile hafifin,
Tartısını ölçüp biliniz.
Düşünüp söylediğim sözüme,
Değer verip kulak veriniz.
Yiğitliğin gerçek ise,
Bahadır Seytek, Akcoltoy,
Bizi Kuday'ın kısmeti bilip alınız.
Yiğitlik edip kazara,
Bizi denk saymayıp ansızın,
Almadan gidersen yanarız,
Yarın mahşer gününde,
Peygamber kadı olduğunda,
Terazisi kurulduğunda,
Sevap ile günahın
Arasını ayırdığında,
Bahadır Seytek, Akcoltoy,
Sizinle yaka yakaya geliriz.
Dediğim budur, bilesin,
Aslanım, Çolpan'ım, öğüdümü tut.
Salınıp doğan gün de geçer,
Kararan gece de kalmaz geçer,
Altın tahta kurulan han da geçer,
Âlemden ölmeden can geçmez.
Altımız kalın kara yer,
Sonumuza neler yetmez ki.
Bizim gibi yolcu,
Biçareye gözünüzü çeviriniz.
Kaplan Seytek, Akcoltoy,

Behold, we have seen the khans — what shall we say.
This word that I have spoken,
Take it into your minds» –
So Külayım spoke and stood, –
«Tiger Seytek, Akcoltoy,
Turn your eyes upon us now.
If it be us that you desire,
We are roses opened on the throne,
Failing to reach what we desire,
We linger on in wretchedness.
Of the heavy and the light,
Weigh the balance and take its measure.
To the word I speak with forethought,
Give worth and lend your ear.
If your valor be true indeed,
Bahadır Seytek, Akcoltoy,
Take us, knowing us Kuday's decree.
If, playing the hero by mischance,
Not counting us your equals, suddenly,
You go without taking us, we shall burn,
Tomorrow on the day of judgment,
When the Prophet sits as qadi,
When the scales are duly set,
When between merit and sin
The parting line is drawn,
Bahadır Seytek, Akcoltoy,
We shall come collar to collar with you.
This is my word, so may you know,
My lion, my Çolpan, keep my counsel.
The day that rises swaying passes too,
The darkening night abides not, passes too,
The khan throned on gold passes too,
No soul quits the world save by death.
Beneath us lies the thick black earth,
What may not overtake our end?
Upon wayfarers such as we,
Poor souls, turn your eyes at last.
Tiger Seytek, Akcoltoy,

Nikâhlayıp bizi alınız.

Baş koyarız önüne,
Padişah Seytek hanımız.
Ulu'm Seytek, sözümü dinle,
İşte budur Seytek, halimiz.
Doğanım Seytek, bırakırsan,
Bir tutama gelmez canımız,
Âlemi kaplayıp giden,
Akıntısı sert selimiz var.
Ala-Too kadar yük olsa,
Beli bükülmeden kaldıran,
Akcoltoy, Seytek, nerimiz var.
Seksen gelin, seksen kız,
Seytek ile Bermet'in
Hürmetinde dururuz.
Seytek ile Akcoltoy,
Size kurban olsun hepimiz».
Külayım böyle dedikten sonra,
Kaplan boz yeleli Akcoltoy –
Görkemi kıymetli, sayısız ordu gibi,
Akılda usta, danışman bilge,
Dikkat edip bakarsan,
İnsanın sırrını uzaktan sezer,
Yassı yanaklı, yayvan dilli,
Yanılmaz sözde en beliğ.
Kara dilini bilemiş,
Halk önünde şakımış.
Açık seçik akıldan,
Bulunmadık bir şey kalmamış.
Düğüm kırpıp, boğum çözer.
İnsanoğlu kullar içinde,
Akcoltoy'a kim yetişir.
Akcoltoy'un halini sorarsan,
Akılda usta, kâmil bilge.
Âlemi sarsan gaileden,
Bahadır Seytek er ile
Aklı bir, dilekte eş,
Pehlivanlarla bilek eşi.

Wed us in nikâh and take us.

We lay our heads before you,
Padishah Seytek, our khan.
My Great one Seytek, hear my word,
Behold, Seytek, this is our state.
My falcon Seytek, if you forsake us,
Our souls are not worth a handful,
Yet sweeping over all the world,
We have a flood of fierce current.
Were the load great as the Ala-Too,
Lifting it with back unbent,
Akcoltoy, Seytek, we have our ner.
Eighty brides and eighty maidens,
Of Seytek and of Bermet
We stand in reverent honor.
Seytek and Akcoltoy,
May we all be offerings for you».
After Külayım had spoken so,
The tiger gray-maned Akcoltoy –
His splendor precious, like a countless host,
Master in mind, a counselor sage,
If you look at him with care,
He senses from afar the secret of a man,
Flat-cheeked and broad of tongue,
In unerring speech the most eloquent.
He had whetted his dark tongue,
He had sung before the people.
Of clear and lucid intellect
No unfound thing remained to him.
He clips the knot, he looses the joint.
Among the servant sons of men,
Who could ever match Akcoltoy?
If you ask the state of Akcoltoy,
Master in mind, a sage complete.
In the turmoil that shakes the world,
With the bahadır, er Seytek,
One in mind, matched in desire,
Arm-fellow of the pehlivans.

Bahadırlarla alın alına denk,	*Brow to brow the equal of bahadırs,*
Söz ustalarıyla dil dile denk.	*Tongue to tongue the equal of masters of the word.*
Çok görmüş bilge,	*A sage who had seen much,*
Kara kılı tam ortadan yaran,	*Splitting the black hair down its very middle,*
Uzaktan adalet eder.	*He renders justice from afar.*
O zaman bahadır Akcoltoy,	*Then the bahadır Akcoltoy,*
83390 Külayım'ı görünce,	*When he beheld Külayım,*
Yandı canı kurnaz Coltoy'un.	*The soul of cunning Coltoy burned.*
«Perizade Külayım,	*«Perizade Külayım,*
Işıl ışıl dengimsin.	*You are my glimmering equal.*
Padişah Kuday buyurup,	*The Padishah Kuday decreeing,*
Talihime gelmişsin.	*You have come unto my fortune.*
Ben Akcoltoy olalı,	*Since I have been Akcoltoy,*
Akcoltoy adını alalı,	*Since I took the name Akcoltoy,*
Periden küheylan ata binip,	*Mounted on a courser from the peri,*
Yerin üstünü taradım,	*I have combed the face of the earth,*
83400 Sınırsız yeri dolaştım.	*I have wandered the boundless land.*
At yorup, yer gezdim,	*Wearying horses, roaming lands,*
Dertlenen peri kızı için,	*For the sake of a grieving peri maiden,*
Türlü türlü yer gördüm.	*I have seen lands of every kind.*
Türlü canlılar gördüm ben.	*I have seen creatures of every kind.*
Sıkıntı çekip gün görüp,	*Suffering hardship, seeing days,*
Türlü ilginç iş görüp,	*Seeing many a curious deed,*
Dün alacakaranlık çöküp gün batarken,	*Yesterday as dusk fell and the sun went down,*
Gece karanlık, el yatarken,	*As night darkened and folk lay down,*
Kutlu çınara,	*Against the blessed plane tree,*
83410 Yüksekliği yüz arşın kuleye,	*Against a tower a hundred arshins high,*
Dirsek dayayıp soluklanıp,	*Propping my elbow to take breath,*
Şekerleme edip uyku alıp,	*Dozing lightly, snatching sleep,*
Uykudan irkilip uyanıp,	*Starting up out of my slumber,*
Sağ yanıma dönüp,	*Turning upon my right side,*
Telaşlanıp ürküp,	*Alarmed and taking fright,*
Aceleyle namaz kıldım.	*In haste I performed the namaz.*
Gücüm kaynayıp durmadan,	*My strength seething without cease,*
Kulunsur'u eyerledim.	*I saddled Kulunsur.*

Tüneğinden düşman çıkacakmış gibi,
Et yüreğim ezilip,
Dağa taşa çarpacakmış gibi,

Kalmışım coşup azarak.
O gün bir tuhaftı,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Esirgemeden aşacak bel bulamayıp,

Boğuşacak düşman bulamayıp,
Coşup gidip durmadan,
Öfkelenip haykırıp,
Aç kartal gibi çırpınıp,
İçlenip coşup,
Ciğeri kabarıp azıp,
Nişanım tutup, gözüm parlayıp,
Dört bir yanı gözlesem,
Saçılmış gibi ok kaynayıp,
Sınırsız acayip iş görüp,
Şaşakalıp dururken,
Kuday düşürdü zahmete.
Karşımdan çıkageldi,
Adı Kızır, bir derviş.
Derviş kılıklı görünüşü var,
Bal şeker gibi dili var,
Apak sakallı, nur yüzlü,
Gümüş yüzlü, güneş gözlü.
El bağlayıp, el verip,
El kavuşturup durmuştum.
Kulunsur'un başını çevirmiştim,
Hürmetle elini almıştım.
«Baba, ata» deyip yalvarıp,
Boynuma kuşağımı geçirip,
Kıbleye boynumu döndürmüştüm.
O evliya şunu dedi:
«Akcoltoy, Seytek adları uyaklı,
Belli doğmuş iki aslan,
Silah kuşamın seksen dört olsun,

As though a foe would rise from its roost,
My heart of flesh was crushed within,
As though I would dash against mountain and rock,
I remained surging, raging on.
That day was a strange one,
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to battle with,
Finding no pass to cross unsparing,

Finding no foe to grapple with,
Surging onward without cease,
Raging aloud and crying out,
Flailing like a famished eagle,
Brooding within and surging,
My liver swelling, running wild,
Fixing my aim, my eye ablaze,
When I scanned the four directions,
Arrows seemed to seethe as though scattered,
Seeing boundless wondrous deeds,
While I stood there struck with wonder,
Kuday cast me into travail.
There came forth to meet me
One named Kızır, a dervish.
He had the look and garb of a dervish,
He had a tongue like honey and sugar,
Snow-white of beard, radiant of face,
Silver-faced and sun-eyed.
Binding my hands, giving my hand,
I had stood with palms together.
I had turned Kulunsur's head about,
I had taken his hand with reverence.
Pleading «Father, sire» to him,
Slipping my sash about my neck,
I had turned my neck toward the qibla.
That saint spoke thus to me:
«Akcoltoy, Seytek, names in rhyme,
Two lions born to destiny,
May your panoply be eighty-four,

	Baktığın yön yangın olsun.	*May the quarter you face be conflagration.*
	İşini Kuday düzeltsin,	*May Kuday set your work aright,*
	Yöneldiğin düşman onmasın.	*May the foe you turn upon not prosper.*
	Akcoltoy, Seytek ikiz er,	*Akcoltoy, Seytek, twin ers,*
83460	Her yanı tam er.	*Ers complete on every side.*
	Çene ağrıtan dava olsa,	*Should there be a suit that wearies the jaw,*
	Karşı karşıya düşman olsa.	*Should there be a foe set face to face,*
	Ay karanlık gece olsa,	*Should the night be moonless dark,*
	İnsana müşkül gün olsa.	*Should a day of hardship fall on man,*
	Ben kendim göz kulak olurum,	*I myself shall keep watch and ward,*
	Başınıza dar gün doğarsa,	*If a narrow day dawns upon your heads,*
	Gem vurup yedeğime alırım.	*I shall bridle it and take it in my lead.*
	Sönüp gidersen tutuştururum,	*If you gutter out I shall rekindle you,*
	Ölmüş canını diriltirim.	*I shall revive your soul that died.*
83470	Sıkışıp aşılacak dağ gelse,	*Should a mountain rise that must be crossed in straits,*
	Haykırışım taşı yarar.	*My battle-cry will split the stone.*
	Kıyamet gibi müşkül düşman gelse,	*Should a foe come dire as the last day,*
	Vadi boyunca konarım.	*I shall encamp along the valley.*
	Üstün doğmuş iki aslan,	*Two lions born surpassing,*
	Pek çetin belada	*In the most grievous peril*
	Ben kendim yoldaş olurum.	*I myself shall be your fellow.*
	Adı Kızır olan benim,	*The one named Kızır am I,*
	Ta kendisi, kara gözü benim.	*His very self, his dark eye, am I.*
	Bilmediğini bildiririm,	*What you know not I shall make known,*
83480	Şaşarsan yola sokarım.	*If you go astray I shall set you on the road.*
	Sezmediğini sezdiririm,	*What you sense not I shall make sensed,*
	Doğrultup yola sokarım.	*I shall right you and set you on the road.*
	Sizi kollayanlardan biriyim,	*I am one of those who guard you,*
	Adı anılası kut benim,	*I am the kut whose name is invoked,*
	Şimdi duayı ben verip,	*Now I myself bestow the blessing,*
	Feyzimin sana ereceği demdesin.	*You stand at the hour my grace shall reach you.*
	Talihi üstün iki aslan,	*Two lions of surpassing fortune,*
	Gaipten akıl bulunur.	*Counsel is found from the unseen.*
	Seytek ile Akcoltoy,	*Seytek and Akcoltoy,*
83490	Bahtınız coşup göl olur,	*Your fortune shall surge and become a lake,*

Karşı basan düşman yer olur.
The foe that treads against you shall become earth.

Baht konup, talih tez geldi,
«Yiğitler binip gezsin» diye
Fortune alighted, luck came swiftly,
«Let the yiğits mount and ride», it was said,

Periden ikiz at geldi.
Kuşanıp sefere bindiğinde,
And from the peri came twin steeds.
When you gird yourselves and mount for campaign,

Size talih, ulu devlet,
Bulunmaz kızlardan uz gelir,
Talihine denk gelir.
Biri Bermet, biri Ayım,
Seytek ile Akcoltoy,
Size periden iki kız gelir.
İşte böyle Coltoy, haberin,
Akılda usta Külayım,
Senin alacağın zevcen,
Hasretini giderecek yâr odur.
To you comes fortune, sovereign state,
From maidens past finding comes the finest,
She comes matched unto your fortune.
One is Bermet, one is Ayım,
Seytek and Akcoltoy,
To you come two maidens from the peri.
Such, Coltoy, is your tiding,
Külayım, master in mind,
The wife that you shall take,
She is the beloved who will quench your longing.

Oynayıp yattığında can yoldaşın,
Yüreğinde kan yoldaşın,
Çatsan kaşını bilir,
Yukarı bakıp çok söylenip,
Başını çok ağrıtmaz.
Her halini idare eder,
Oğlum Coltoy, dinleyiver,
Sözünü iki etmez.
Alacaksan Ayım'ı,
Kaf'ta çınarlı şehrini,
Her gün binsen yaraşır,
Gevherden altın tahtını,
Yaradan açar bahtını.
Perizade Külayım,
Özleyen yürek yatışmış,
Senin talihine yazılmış.
Evliyanın sözü budur,
Şu duran kahpe dünya
En aldatıcı, sonu çöp,
Your soul-companion when you lie at play,
Your blood-companion in your heart,
Should you knit your brow, she knows,
She will not look above and mutter long,
Nor often make your head to ache.
She will govern your every state,
My son Coltoy, only listen,
She will not make your word twain.
If you take Ayım to wife,
Her plane-treed city in Kaf,
It would befit you to ride there every day,
Your golden throne of gems,
The Creator opens wide your fortune.
Perizade Külayım,
The yearning heart has been stilled,
She is written unto your fortune.
This is the word of the saint,
This standing harlot world,
Most deceiving, its end but chaff,

Alıp yatarsan Ayım'ı,
Kadınlar içinde ondan hoşu yok.
Talihine denk kılınmış,
Eğlenceye dalınız,
Yorulmadan oynayıp yatınız.
Bir tabaktan et yiyip,
Bir döşekte yüz yüze verip,
Orompoy oyunu kurun,
Şu yalan dünyanın,
Seytek ile Akcoltoy,
Zevkine kanınız».
Kızır'ın söylediği söz budur,
Zevkine can doymaz,
Peri kızı biçare,
Senin alacağın denk budur» –
Haberini böyle söyleyip – deyip,
Adı Kızır evliya
Böyle vasiyet edip gitmiş – deyip:
«Elime değdin Külayım,
Dilersem Kadir gecemsin Ayım.

Açılan gözümün nurusun,
Söyleyip giden Kızır'ın

If you take Ayım and lie with her,
Among women none is more pleasing.
Made a match unto your fortune,
Plunge into merriment,
Play unwearied and lie at ease.
Eating meat from a single dish,
Face to face on a single bed,
Set up the game of orompoy,
Of this deceiving world,
Seytek and Akcoltoy,
Drink your fill of its delight».
This is the word that Kızır spoke,
Of its delight no soul is sated,
The peri's daughter, poor soul,
This is the match that you shall take» –
Telling his tiding thus – saying,
The saint whose name is Kızır
Left such testament and went – saying:
«You have come to my hand, Külayım,
If I wish it, you are my Night of Power, my Ayım.
You are the light of my opened eye,
Of Kızır who spoke and went

Alacağım yârim sensin.
Altı ay sefer yol yürüsem,
Kulunsur'u yağır etmeden,
Altın başım sağ iken,
Ayım'ım, gönlünü incitmem.
Sana kamçı kaldırmam,
Ardından kuma almam.
Yanılıp gidersem kazara,
Beşerlik edersem ansızın,
Tepesi kapalı gök çarpsın,
Bağrı bütün yer çarpsın.

Başka türlü yanılırsam,
Yaradan'ın kendisi beni çarpsın,
Ak fitilin koru çarpsın!

The beloved I shall take is you.
Though I ride six months upon campaign,
Without galling Kulunsur's back,
While my golden head is whole,
My Ayım, I shall not wound your heart.
I shall not raise the whip against you,
I shall not take a rival-wife after you.
If I err and stray by mischance,
If I act the mere mortal unawares,
May the close-roofed sky strike me down,
May the whole-bosomed earth strike me down.
If I err in any other wise,
May the Creator Himself strike me down,
May the ember of the white fuse strike me!

Ak keltenin kurşunu çarpsın!
Aslan Manas boz yelelinin

Ruhu dahi beni çarpsın!
Evliya ihtiyardan duyduğumda,
Bende, Akcoltoy yiğitte,
Çıkar çıkmaz bir can kalmış,
Çimdik almaz derman kalmış.

Uçup gidecekmiş gibi,
Sinek kadar güç kalmış.

Söylesem hoş sözüm var,
Ner başı çekmiş doksan mal,
Ay tuyaklı adadığım yerim var.
Gerçek haberini duyduğumuzda,
Bir kimseye bildirmeden,
Hiç kimseye sezdirmeden,
Kül ufak olup yanmıştık.
Allah Taâlâ Kuday'dan,
Bermet ile Külayım,
Sizi dileyip durmuştuk.
Sefere çıkıp yol yürüyüp,
Sararıp ot gibi solmuştuk.
Andıkça kor olup,
Biz de sizden beter olmuştuk.
Derleyip aldığımız yığın malı,
Kıra saçıp bıraktık.
Altı ay sefere gitmek için,

Akbermet, Ayım, derdinizden,
Dünyanın her köşesine,
Arayıp haber vermeye.
Yiğitlerden ner toplayıp,
Altı aya dayanacak mal toplayıp,
Bu dünyadan bezmeye,
Dünyanın dört bucağını
Arayıp gidip durmaya,
Ölümüne ant edip,

May the bullet of the white kelte strike me!
May the spirit of lion Manas the gray-maned,
May it too strike me down!
When I heard it from the aged saint,
In me, in the yiğit Akcoltoy,
There remained but a soul about to flee,
There remained strength too faint for a pinch.
As though it would take wing and fly,
There remained but a fly's measure of strength.
Should I speak, I have a pleasing word,
Ninety head of stock led by a ner,
I have my pledged place, moon-hoofed.
When we heard the true tiding,
Making it known to no one,
Letting no one sense a thing,
We had burned to finest ash.
Of Allah Taâlâ, of Kuday,
Bermet and Külayım,
It was you we kept beseeching.
Setting forth, treading the road,
We had yellowed and withered like grass.
Turning to embers at each remembering,
We became more stricken than you.
The heaped wealth we had gathered in,
We scattered on the steppe and left it.
To go six months upon campaign,

Akbermet, Ayım, for grief of you,
To every corner of the world,
To search and send out word.
Gathering ners from the yiğits,
Gathering stock to last six months,
To weary of this world,
The four corners of the earth
To roam in ceaseless search,
Swearing an oath unto death,

	Altın baş sağ iken,	*While the golden head is whole,*
	Akbermet ile Külayım,	*Akbermet and Külayım,*
	Siz ikinize ermeye,	*To attain the two of you,*
	Bulamazsak, cehennemi	*And if we found you not, to see*
83600	Sağlığımızda görmeye,	*Hell itself while yet we lived,*
	Sizin için esirgemeden,	*For your sake without sparing,*
	Düpedüz canı vermeye.	*To give our lives outright.*
	Dileğimiz buydu işte,	*This, then, was our desire,*
	Dünyanın dört bucağını	*The four corners of the earth*
	Dört kez dönüp dolaşıp,	*Four times to round and wander,*
	İki âşık, sizi görmeye,	*Two lovers, to look on you,*
	Heybeti sert düşman çıksa,	*Should a foe of stern majesty rise,*
	Karşı duran dava çıksa,	*Should a suit rise standing against us,*
	Kılıcı yandan çalmaya,	*To strike the sword in from the flank,*
83610	Kırgını sağlam salmaya.	*To deal the slaughter soundly.*
	Kıyamete dek gitsen yol alıp,	*Though you ride until doomsday taking the road,*
	Nerdedir izini bilmeye.	*To learn where lies the trail.*
	Yüzleşip düşman çıksa,	*Should a foe come face to face,*
	Kafdağı'na dek sürmeye.	*To drive him to the Mount of Kaf.*
	Yerle bir edip parçalayıp,	*Razing him level with the ground,*
	Yılkısını vurup almaya.	*To strike and seize his herds.*
	İnsan değil periye bile,	*Not on man alone but on the peri,*
	Yönelip kırgın salmaya.	*To turn and deal the slaughter.*
	Zahmet ile azaptan	*Upon travail and torment*
83620	Bel bağladık, geri durmadan,	*We set our trust, never holding back,*
	Göğe uçup gitsen de,	*Though you fly up into the sky,*
	Akbermet ile Külayım,	*Akbermet and Külayım,*
	Siz ikinizi bulmaya.	*To find the two of you.*
	Hançeri bele bağlayıp,	*Binding the dagger at the waist,*
	Kaf'ın dağını dolanıp,	*Rounding the mountain of Kaf,*
	Küheylan toplayıp yük denklemeye,	*Gathering coursers, lashing loads,*
	Külayım, Bermet, ikinizi	*Külayım, Bermet, for you two*
	Doğruca çıktık aramaya,	*We set out straightway on the search,*
	Coşup ölçüsüz at alıp,	*Surging, taking horses beyond measure,*
83630	Evliya ihtiyardan dua alıp,	*Taking blessing from the aged saint,*
	Oyununa gelip kavuştuk.	*We came and joined your play.*
	Dilenen yerler bulunup,	*The places longed for being found,*

Yüreğin derdi açılıp,
Anadan yeni doğmuş gibi,
Kovalayan yakına varmış gibi,
Sevinç sığmayıp göğse,
Et yürekler yarılıp,
Kaynayan tasa yok olup,
Yenilendik, yeniden onduk,
İyilik gaipten tez olup,
Dilenen sizler karşımıza çıkıp,
Görülen mihnetli gün gidip,
Gönlüm coşup durmaktayım».
Andını verip Akcoltoy,
Aradığına rastlayıp,
Külayım gibi güzele
Ölçüsüz eriyip.
Dilediğine kavuşup,
Karı canlısı yaman er,
Kanı kızıp coşup.
Külayım ile Bermet'i,
Gören kişi düpedüz
Nasıl dursun kendine gelip.
Can dayanmayıp alevlenip,
Baş eğer gibi el uzatıp,
Kaplan Coltoy ne yapsın,
Aslan gibi gözü parlayıp,
Nazikçe el tutup,
Saçılarını saçışıp.

Türlü işlenip dikilmiş çadırda,

Kol kola yürüşüp.
Rengârenk çadırlar,
O çadırın içinde
Akcoltoy, Seytek bahadırlar.
Çadırların dengi yok,

Bu çadırın içinde
Neler var da neler yok.

The heart's affliction opened wide,
As though newborn of a mother,
As though the pursuer had drawn near,
Joy not fitting in the breast,
Hearts of flesh split asunder,
The seething sorrow brought to naught,
We were renewed, made whole again,
Good came swiftly from the unseen,
You, the longed-for, came before us,
The days of hardship seen have gone,
My heart is surging on and on».
Giving his oath, Akcoltoy,
Meeting the one he had sought,
For a beauty like Külayım
Melted beyond all measure.
United with his desired one,
The fierce er, a lover of wife,
His blood ran hot and surging.
Külayım and Bermet both —
Whoever saw them, how outright
Could he stand and keep his senses?
The soul, unbearing, bursting into flame,
Reaching out a hand as if bowing low,
The tiger Coltoy, what should he do,
His eye ablaze like a lion's,
Gently clasping hands,
They scattered the scattering-gifts on each other.
In the tent worked and stitched in many kinds,
Walking arm in arm together.
Tents of every hue,
And there within that tent
The bahadırs Akcoltoy and Seytek.
The tents are without equal,

Within this tent of theirs
What things there are, and what things not.

Zevkine can doymaz,
Âlemde böylesi hiç olmaz.
O çadırın içinde,
Baştan başa ipek, kırmızı,
Sülün gibi renklenen
Sıra sıra güzel nur kızı.
Atlasla örtülmüş,
Ayı postu serilmiş.
Dört yanında duvar keçesi,
Yarıp dilerek, kunduzdan
Kenarına tutturulmuş,
Salt ipekten, atlastan.
O çadırın içine
Yakuttan ışık yakmışlar.
Bakıp dursa düpedüz,
İnsanın gözünü kamaştırmış.
Ocak yeri kadar çaydanlıktan,
On kadarı konulup,
Âmin deyip el açıp,
Manas'ın ruhuna
Ak boz kısraktan kesilip,
Kuğu tüyü yastıklar
Dirsek altına konulup,
Akbermet, Ayım yanlarında,
Bahadır Seytek, Akcoltoy,
Keyifle kurulup gerinip,
Beyler yatar uzanıp.
Aşçı altı güzel kız,
Onu da dikkatle dinleyiniz.
İbriğe çay koyup,
Her yemeğini düzenle koyup,
Altı büyük çanak, parlak tabak,
Getirip çalkalatıp,
Arağa katıp bal koyup,
Dilim dilim ekmek koyup,
Sağrı eti kesip, yele yağı koyup,
Tezce çayını kaynatıp,

Sofra serip donatıp,

Of its delight no soul is sated,
In all the world its like is not.
Within that tent of theirs,
Silk from end to end, and crimson,
Colored like the pheasant hen,
Fair daughters of light in rank on rank.
Covered over with satin,
Bear pelts spread upon the floor,
Wall-felts on the four sides hung,
Slit and split, with otter fur
Fastened all along the border,
Of pure silk and satin wrought.
Within that tent of theirs
They kindled lamps of ruby.
Should one gaze at it outright,
It dazzled the eyes of man.
Of teapots big as hearth-places,
Some ten of them were set,
Saying amen, opening palms,
To the spirit of Manas
A white-gray mare was slaughtered,
Pillows of swan's down
Were set beneath their elbows,
Akbermet and Ayım beside them,
Bahadır Seytek, Akcoltoy,
Settled at ease and stretching,
The beys lie back reclining.
Six fair maidens for the cooking,
Listen to that too with care.
Putting tea in the ewer,
Setting each dish in order,
Six great bowls, bright platters,
Bringing them, swirling them out,
Adding honey to the arak,
Laying bread slice upon slice,
Cutting croup-meat, laying mane-fat,
Swiftly boiling up the tea,

Spreading the cloth and dressing it,

Kımızla kızıştırıp,
Arakla ısıtıp,
Akbermet ile Külayım,
Dileğini Kuday verdikten sonra,
Gözlediği geldikten sonra,
Ayakta dikilip,
Kaplan Seytek'e, Coltoy'a
Eğilip kåse sunuşup,
Baksan pek ilginç,
Türlü türlü eğlence,
Güzellerin içinde,
Neler var da neler yok.

Haykırışan gürültü olup,
Göğü yaran velvele olup,
Altı kulplu tunç kazan,
Getirip ocağa astırıp,
Bir karış yağlı kazıdan,
İç etinden koydurup,
Sofranın üstüne
Kuru üzümle kişmişten,
Sözü tatlı şeker gibi,
Karıştırıp saçtırıp,
Doru maral gibi görklü duran,
Kaplan Seytek'i, Coltoy'u,
Endamıyla heybetli duranı,
Arakla susuzluğunu kandırıp.
Fidan gibi beli eğilip,
Doyurup kandırışının sebebi,
Çınar gibi boylanıp durması.
Perizade biçare,
Gerçekten Kuday'ın verdiklerinden,
Belli işi işte böyle.
Er yiğide layık,
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,
Her dünyalığı hazırlamış.
Gelince karşılamaya,
Kerametli işveli dilber,
Özenle hazır etmiş.

Warming them with kumis,
Heating them with arak,
Akbermet and Külayım,
After Kuday granted their desire,
After the watched-for one had come,
Standing upright on their feet,
To tiger Seytek and to Coltoy
Bowing, they offered up the bowls,
Look, and it is passing curious,
Merriment of every kind,
Amid the beauties there,
What things there are, and what things not.
There was a shouting clamor,
There was a tumult splitting the sky,
The six-handled cauldron of bronze
They brought and hung above the hearth,
Of kazı fat a handspan thick,
Of the inner meat they ladled,
And on the spread cloth's top,
Of dried grapes and of raisins,
Sweet as sugar is her word,
Mixing them, they strewed them out,
Standing stately like a bay maral,
Tiger Seytek and Coltoy,
He who stood majestic in his stature,
With arak they slaked his thirst.
Bending her sapling waist,
The cause of her filling and slaking them:
His standing tall like a plane tree.
The perizade, poor soul,
Truly of what Kuday has given,
Her manifest work is even so.
Worthy of the valiant er,
Kneading wit, pondering thought,
She had made ready every worldly thing.
Coming out to greet them,
The wonder-working coquettish charmer
Had made all ready with care.

	Aydınlık yüzlü, süzgün gözlü,	*Bright of face, languid of eye,*
	Baştan başa güzel, ahu gözlü,	*Fair from end to end, gazelle-eyed,*
	Söyletmeden sırrı bilenlerden,	*Of those who know the secret unbespoken,*
	Rastlayan yiğidin yüreği	*Of those for whom the meeting yiğit's heart*
	Görünce özleyip yananlardan,	*Burns with longing at the sight,*
	Laf etmeden, dil dökmeden,	*Of those who, without talk or coaxing tongue,*
83750	Kıpırdamadan nazik yürüyenlerden,	*Walk gently without a stir,*
	Talihe buyrulup denk gelirse,	*Should fate decree and match them,*
	İçindeki sırrı bilenlerden,	*Of those who know the secret held within,*
	Görene ilginç ulu şenlik,	*A great festival curious to see,*
	Alıp gelmiş değil mi.	*Has she not brought them here?*
	Nurları güneş gibi güzellerden,	*Of beauties radiant as the sun,*
	Alıp gelmiş değil mi.	*Has she not brought them here?*
	Uzağa sefere yorulmadan,	*Unwearied by the far campaign,*
	Yürüyüp gelmiş değil mi.	*Has she not walked and come?*
	«Meclisi coşup gitsin» diye,	*«Let the gathering surge with joy», she said,*
83760	Tavrı başka güzellerden,	*Of beauties of another bearing,*
	Peri kızı biçare,	*The peri's daughter, poor soul,*
	Alıp gelmiş değil mi.	*Has she not brought them here?*
	Arak ile şaraptan,	*Of arak and of wine,*
	On tuluma doldura	*Filling full ten skins,*
	Koyup gelmiş değil mi.	*Has she not set them here?*
	Tel tel saçını örenlerden,	*Of those who plait their hair strand by strand,*
	Nicesini baştan geçirip,	*Of those who have passed through many things,*
	Eğlenceye alışanlardan,	*Of those well-versed in merriment,*
	Hepsi yaşıt yarenlerden,	*All of them agemate companions,*
83770	Alnı kandil gibi güzellerden,	*Of beauties with brows like lamps,*
	Alıp gelmiş değil mi.	*Has she not brought them here?*
	Gerçekten yaratılıp gelenlerden,	*Of those created true indeed,*
	Gülerek bakıp süzülüp,	*Glancing with a smile and gliding,*
	Canı yakarak söze başlayıp,	*Kindling the soul, beginning speech,*
	Tavrı canı sevindirmiş.	*Her bearing has gladdened the soul.*
	Bal gibi sözü tat vermiş,	*Her honeyed word gave sweetness,*
	Hepsini görüp duran can,	*The soul that gazes on them all*

Yanından gitmek istemez,
Bundan alıp bir dokuz,
Yiğidim Seytek geldiğinde,
«Yönelip oyun kursun» diye,

Seytek'in can yoldaşı,
Beş günlük yalan dünyada,

«Hasretsiz kalsın» diye,

Yiğidim Seytek sayesinde,
Peri kızı güzellerden,
«Sevdiğini alsın» diye,
«Sevişmezse kalsın» diye,
Kaplan Seytek'in düğününde,
Peri kızı Bermet'in

Wishes never to leave their side,
Of these, take one nine-fold gift,
When my yiğit Seytek came,
«Let him turn and set up the game», she said,
The soul-companion of Seytek,
In this five-day deceiving world,

«Let him remain without longing», she said,
By the grace of my yiğit Seytek,
Of the peri-daughter beauties,
«Let him take the one he loves», she said,
«If they love not, let it rest», she said,
At the wedding of tiger Seytek,
Of the peri's daughter Bermet

SEYTEK İLE AKCOLTOY'UN PERİ KIZLARIYLA EVLENMESİ

THE MARRIAGE OF SEYTEK AND AKCOLTOY TO THE PERI MAIDENS

Kara yere kan damlasa,
Kandan kızıl yüzlülerden,
Kalemle çizilmiş gibi al kanlı,
Kanttan tatlı sözlülerden,
İlmek gibi beli bükülen,
Doğan gibi gözlülerden,
Niceyi görmüş uzlardan,
Yiğitle sırlaşıp,
İnsanın değerini bilen,
İnsandan öte yamanlardan,
At bakan altı seyis,
Mızraklı altı keskin gözcü,
Kuday sevip akıl verip,
Kulun arayıp bulamayacağı
Perizada rast gelip,
Görülmedik safa iş olup,
İnsanoğlunun görmediği düş olup.

Should blood drip on the black earth,
Of those with faces redder than the blood,
Scarlet-blooded as if drawn with a pen,
Of those with words sweeter than sugar,
Their waists bent like a loop,
Of those with eyes like the falcon,
Of adepts who have seen so much,
Sharing secrets with the yiğit,
Knowing the worth of a man,
Of fierce ones beyond mankind,
Six grooms to tend the horses,
Six keen-eyed sentries bearing lances,
Kuday loving them, granting wit,
Such as a servant seeking could not find,
Meeting with the perizada,
It was a delight-work never seen,
It was a dream no son of man has dreamed.

Işıl ışıl doğan ay,
Perizada denk gelip,
Oyuna ölçüsüz kanışıp,
Gönüldeki oyunu kurup,
Coşan erler duramayıp,
El ele yedekleşip,
Dilenen işler bulunup,
Keñ-Özön'de yaman aslan,
Perizada kavuşup.
Eğlence oyun yatışıp,

The glimmering rising moon,
Matched with the perizada,
Sated with play beyond all measure,
Setting up the play of the heart,
The surging ers could not hold still,
Hand in hand, leading each other,
The longed-for things being found,
In Keñ-Özön the fierce lion
Was united with the perizada.
The merry play subsiding,

«Töresi böyle oldu» diye,

«Yurduna varıp anlatsın» diye,

«Thus has the custom come to be», they said,

«Let him go to his yurt and tell it», they said,

Ölecek ihtiyarlara,
Büyüyecek çocuklara,
«Örnek olup kalsın» diye,
Perizade biçare,
Bilgeliği işte böyle.
Fal taşı gibi gözler açılıp,
Alabildiğine oyun kurup,
Ölçüsü olmayan eğlence,
Ömürlük eş olup,
Sarı altın, gümüş, ak altın,
Süsleyip toplatıp,
Perizade dilbere
Usulünce nikâh kıydırıp,
Yiğitler boz yeleli coşup,
Hesapsız büyük safa,
Kadir gecesine kavuşup,
Kuldan öte iş olup,
Âşıklar birleşip denk gelip,
Her dünyalığın hepsini
Türlü türlü katlatıp,
Kızıl kuyruklu yük hayvanına
Süsleyip yükletip,
İnsana sığmaz şenlik edip,
Yeri kaynatan velvele edip,

For the elders who must die,
For the children who will grow,
«Let it remain a pattern», they said,
The perizade, poor soul,
Her sagehood is even so.
Eyes opened wide like divining-stones,
Setting up play to the utmost,
Merriment without a measure,
Becoming mates for life,
Yellow gold, silver, white gold,
Adorning and gathering in,
To the perizade charmer
Wedding them duly in nikâh,
The gray-maned yiğits surging,
Delight great beyond all reckoning,
Attaining the Night of Power,
It was a work beyond the servant's lot,
The lovers joined and matched,
And every worldly thing entire
Folded in manifold folds,
On red-tailed beasts of burden
Adorned and loaded up,
Making festival past man's containing,
Making tumult that set the earth aboil,

Kulağın duyup gözün gördüğü
Kullarına şenlik edip,
Birbirini dileyen âşıklar kavuşup,
Safasına can yetmeyip,
Kurşun gibi eriyip,
Talihi üstün aslanlara
Görülmedik işler rast gelip,
Periden dilber bulunup,

For their servants, all that ear has heard
And eye has seen, they made festival,
Lovers who longed for one another united,
No soul could compass its delight,
Melting away like lead,
For the lions of surpassing fortune
Deeds never seen befell,
From the peri a charmer found,

Kıdır uğrayıp, baht bakıp,
Nice ilginç iş olup,
Kopmadan sürüp,
Böylece aslanlar sevinip,
Talas'a doğru yola çıkıp,
Şenlikte cambı atıp,
Bagalak oynayıp şan salıp,
Oyunu doyasıya oynatıp,
Geniş Talas'a kondurup,
Talas'ı tutup yurt edip,
Dünyalığı denk pay edip,
Oyununa insan doyup,
İnsanın duymadığı, gözün görmediği,

Kıdır visiting, fortune gazing,
Many a curious deed came to pass,
Continuing unbroken,
So the lions rejoicing,
Set out upon the road for Talas,
Casting cambı at the festival,
Playing bagalak, spreading fame,
Letting the games be played to the full,
Encamping on broad Talas,
Holding Talas, making it their yurt,
Sharing worldly wealth in equal parts,
Mankind sated with the games,
What man has never heard nor eye has seen,

Ölçüsü olmayan düğün edip,
Talas'taki nice Kırgız
Eğlenceye dalışıp,
Şenliğe girdiler şimdi,
İnsanı güldüren çok oyun,
Eğlenceyi kurdular şimdi.
«Hayır diyen onmaz» diye,

Making a wedding without measure,
The many Kırgız of Talas
Plunged together into merriment,
They entered now into the festival,
Many a game to make man laugh,
They set up now the merriment.
«He who says nay shall not prosper», they said,

Yaratılmış kul oğlunda,
«Bunca eğlence olmaz» diye,

Among the created servant sons,
«So much merriment cannot be», they said,

Eğlencesini hiç sorma,
Pehlivan güreşi kurulup,
O eski sırıtkan kel adam
Ciğer ile vuruşup,

Of its merriment do not even ask,
The pehlivan wrestling was arranged,
That old grinning bald-headed man
Grappled liver against liver,

Yenilenini yer yutup,
Rezil olup kalışıp,
Yenip alan güçlünün,
Kelin hali işte böyle,
Dokuzar mal, ner, köşek
Ganimetine alışıp,
Boz yeleliliği belli olup,
Gören Kırgız sevinip,
Baabedin'i tez anıp,
Adağının kestiğini
Ak boz kısraktan adayıp,
Çatal hörgüçlü ner kesip,
Türlü türlü mal kesip,

The beaten one the earth swallowed up,
They were left in disgrace,
And of the strong one who prevailed,
Such is the bald one's state,
Nine head of stock, ner and camel-colt,
Growing used to his spoils,
His gray-maned nature plain,
The Kırgız who saw rejoiced,
Swiftly invoking Baabedin,
The pledged beast of their vow
They vowed from the white-gray mares,
Slaughtering ners with forkèd humps,
Slaughtering stock of every kind,

Bohçanın hepsini boşaltıp,
Kırgız olanca düğün edip,

Ak sakallı kocamışlar,
Uzun yaşayıp varmışlar,
Yassı yanaklı, yayvan dilli,
Yaratılıştan beliğ uzlar,
Düğüm çözen yamanlar,
Elin ortasında yürüyenler,
Yurdun dileğini bilenler,
Kızıl dilli uzlar,
Bir yüzyıla değer yamanlar,
Tek dilli, sözünün eri olanlar,
Gün doğusuyla gün batısını,
Geleceği bilen görmüşler,
Akılda usta uzlar,
Uzağı gören yamanlar,
Nice ilginçlik görmüşler,

Kopsa canı ulayanlar,
Saçmadan eli toplayanlar,

Endamlı yamanlar,
Baabedin'i tez anıp,
Belirleyip tahta bindirip,

Emptying every bundle out,
The Kırgız made wedding with all they had,

The white-bearded grown old,
Arrived through length of years,
Flat-cheeked and broad of tongue,
Adepts eloquent from birth,
Fierce ones who loose the knot,
Those who walk amid the people,
Those who know the yurt's desire,
Adepts of the crimson tongue,
Fierce ones worth a century,
Single-tongued, true to their word,
The sun's rising and its setting,
The seasoned who know what is to come,
Adepts master in mind,
Fierce ones who see afar,
Seasoned ones who have seen many a marvel,

Those who splice the soul that snaps,
Those who gather the hand from squandering,

Fierce ones stately of form,
Swiftly invoking Baabedin,
Appointing him, setting him on the throne:

«Dediğine uyalım,
Bahadırdan kalan boz yelelinin
Birliğini eline verelim!
Halka haber salalım,
Bahadırdan kalan boz yeleliyi
Ak kalpaklı Kırgız oğluna
Han kaldırıp alalım!»
Han kaldırmanın sebebi,
Ala-Too'yu tırmanan,
O Kırgız'ın göçü var.
Gücü yetse vuruşacak,
Ciğer yarıp, öd döken,
Tutuşacak düşman hayli var,
İşte, aziz yurdu koru, sahiplen!

El çığrışıp velvele edip,
Göğü yaran şenlik edip,
Baabedin'i tez anıp,

Olanca eğlenceyi başlattılar,
Bunca dünyalık kalın malı,
Ortaya koyup bıraktılar.
Kök atanız Tügöl han,
Tümenli aslanın soyusun,
Tüketmeden yurdu koru, sahiplen!

Uranınız soyun sopun,
Üreyip çoğalan soyun,
Ala-Too'yu tutup yurt etmiş,
«Alırım» diye gelen düşmanı
Kara yerle bir etmiş.
Otağının keçesini yağa batırmış,
Kırgız soyunu sayısızca çoğaltıp,
Sayısız mal tutan bay etmiş.
Mızraklaşmaya giren düşmanını
Sarı derde salıp sindirmiş.
Ala-Too'nun Kırgız'ını
Pusuya yatan düşman alamamış.
Kahırlanan Kakançı,

«Let us follow what he says,
To the gray-maned heir of the bahadır
Let us give the union into his hand!
Let us send word to the people,
The gray-maned heir of the bahadır,
For the white-kalpaked Kırgız sons,
Let us raise him up as khan!»
The cause of raising up a khan:
Climbing the Ala-Too,
That Kırgız has its migration.
Foes who would fight if strength availed,
Splitting the liver, spilling the gall,
Foes to grapple are many indeed,
So guard the dear yurt, claim it as your own!
The people crying out in tumult,
Making festival that split the sky,
Swiftly invoking Baabedin,

They set all the merriment afoot,
All this worldly, ample wealth
They brought and set in the midst.
Your root-father Tügöl khan,
You are the seed of the lion of ten thousands,
Guard the yurt unwasted, claim it as your own!
Your battle-cry is your lineage,
Your kin that breeds and multiplies,
Held the Ala-Too and made it yurt,
The foe who came saying «I shall take it»
It leveled with the black earth.
It steeped the felt of its pavilion in fat,
Multiplying the Kırgız seed past counting,
It made them bays holding countless stock.
The foe who entered the lance-fight
It cowed and cast into yellow woe.
The Kırgız of the Ala-Too
No ambushed foe could ever take.
The wrath-filled Kakançı

Nice kez çarpışmaya girip,
Biri bile sağ kalmamış.
Bağrı kara, sırtı gök,
Ölçüsüz boz yeleli haklamış.

Aslan olduğu bilinmiş,
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun

İli boyuna nam yazılmış.
Ata yurdu yeriniz,
Atandan kalan eliniz,
Baş olup sahiplenin,
Yurda gözünüzü çevirin.
Boralayıp boran gün yağsa,
Boz keregeye dam ol,
Ölçüsü olmayan yurduna,

Altın tahta kurulup han ol,
Düşmanın kestirip gelemeyeceği,
Çetin vadi, bel ol.
Düşmanın uğrayıp gelemeyeceği,
Oğlum, atana çekip aslan ol!
Yurt çığrışıp velvele edip,
«Gediğim doldu» diye,
«Giden aslanın yerine,
Boz yeleli Seytek kaplan,
Bize kale oldu» diye.
Yeri duman, toz edip,
İnsana üstün şan edip,
Kaynağın kara gözüne,
Tam çınarın dibine
Er Seytek'i han edip,
Obalı yurda bildirip,
Altın tahta bindirip,
Elin gönlünü rahat edip,
Bahadırın oğlu Seytek'i
Bu Kırgız'a han edip,
Yurt konak bulup, el sefa sürüp,

Entered battle many a time,
And not one of them was left alive.
Black of breast and gray of back,
The measureless gray-maned one struck them down.
His lionhood was known abroad,
Along the lands of Kara Kıtay and the Mançu
His name was written in renown.
The ancestral yurt is your ground,
The people left you by your father,
Stand at their head and claim them,
Turn your eyes upon the yurt.
Should the blizzard day come storming,
Be a roof to the gray kerege,
To your yurt without a measure,

Be throned on gold and be its khan,
Which the foe cannot scout and reach,
Be the hard valley, be the pass.
Which the foe cannot approach,
My son, take after your father — be a lion!
The yurt crying out in tumult,
«My breach is filled», they said,
«In the place of the lion gone,
The gray-maned Seytek, the tiger,
Has become our fortress», they said.
Turning the ground to smoke and dust,
Making glory beyond mankind,
At the dark eye of the spring,
At the very foot of the plane tree
They made er Seytek khan,
Proclaiming it to the tented yurt,
Mounting him on the golden throne,
Setting the people's heart at ease,
Seytek, the son of the bahadır,
They made khan over these Kırgız,
The yurt found lodging, the people took their ease,

Artık yurtta hasret yok,
O boz yelelinin çağında
Karşı koyan kalmadı,
Karşı duracak kimse yok,
Urgan çevirecek kalmadı.
Yurt yoğurt gibi mayalandı,
Gönlünce kalabalık el,

Bol dünyalığa gark oldu.
Kırk kişiyle ordo kurup,
Eğlencesine atışıp,
Nice oyun eğlenceyle
Yurt çığrışıp sefaya daldı.

No longing now is in the yurt,
In the age of that gray-maned one
None remained to stand against,
There is no one to withstand,
None remained to swing the noose.
The yurt was leavened like yogurt,
The people thronging to their heart's content,
Were drowned in worldly plenty.
Setting up ordo with forty men,
Contending in its merriment,
With many a game and merriment
The yurt cried out and plunged into delight.

ÇİN HANI KOCA KİTE'NİN GÖNDERMESİYLE ÇOÑBİLGİÇ'İN KIRGIZLARIN YILKISINA SALDIRMASI

HOW, AT THE SENDING OF KOCA KİTE, THE KHAN OF CHINA, ÇOÑBİLGİÇ FELL UPON THE KYRGYZ AND RAIDED THEIR HORSE-HERDS

El rahatça yatarken,
İki dizgin, bir yuları
Güçbela ele aldı – diye,
Yurdu koruyan han olup,
Yurt yükünü aldıktan sonra,
Kaynayıp duran Kakançın'ın
Baş şehri Bakburçun'a,
Uluñtuñ'a, Dıñşa'ya,
Duyulmuş işte bunca yere.
Kervancıdan söz çıkıp,
Atası Manas'ın yerine
Baş olup er Seytek
Bahadır çıktı diye duyup,
Ala-Too'yu tutup yurt edip,

Ak kalpaklıyı el edip,
Gözleyip varıp devleri
Kara yerle bir edip,
Ganimeti yağmalayıp aldı – diye,

While the people lay at ease,
Two bridle-reins and one halter
He took in hand with hard travail – saying,
Becoming the khan who guards the land,
After taking up the burden of the yurt,
Of the seething Kakançın
To its chief city Bakburçun,
To Uluñtuñ and to Dıñşa,
To all these lands the word was heard.
Talk going out from caravan men,
In the place of his forefather Manas,
Standing at the head, the man Seytek
Has risen a batyr – so they heard,
Taking Ala-Too and making it his homeland,
Making the white-kalpak folk his people,
Spying them out, going forth, the devs
He leveled even with the black earth,
He plundered and seized the spoils – saying,

Kargaşayı Seytek saldı – diye,
Her yönüyle denk çıkıp,
Sarsılmayan kara-boz yaman,
Heybeti Kaf Dağı dengince,
Kendisiyle tutuşan adamı
Parçalayıp yıktı diye duyup,

Kervancıdan haber duyup,
Karşı çıkanı kemirip,
Bahadırın oğlu er Seytek
Dehşet çıktı diye duyup.
Hani altmış caysañın küçüğü,
Alooke'nin nazlısı,
Tepelerin bağlı otağı,
Beecin ilinin bahadırı,
Gök zırhı kuşanan,
Gök kaplan gibi atılan,
Gök ala çelik mızrak alan,

Öfkelenip bağırsa,
Beecin'in yurdu bağlanırdı.
Kalday oğlu kâfirden,
Han Koñurbay bahadırdan
Oğluymuş Baykoñur,
Baykoñur'un kendinden,
Bakan kara gözünden,
Boğuk dilli o azgından,
Yetim kalan Baykoñur,
Koñurbay gibi bahadırdan.
Padişahmış Baykoñur,
Babası kalça gökyeleden,
Bileği güçlü kâfirden,
Gayretli, dehşetli bahadırdan.
Çehresi soğuk erenden,
Kurt yürekli gökyele yiğitten.
Babacığını Külçoro
Araya girip boğazlamış,
Altı yaşında Baykoñur,
Kakan'ın hanı olmuş.

Seytek has loosed the turmoil – saying,
In every way proving a match,
An unshaken dark-grey terror,
His majesty the equal of Mount Kaf,
The man who grappled with him
He tore to pieces and cast down – so they heard,
Hearing the tidings from caravan men,
Gnawing whoever stood against him,
The batyr's son, the man Seytek,
Has risen a terror – so they heard.
Now, youngest of the sixty caysañ,
The darling of Alooke,
The tethered pavilion of the summits,
The batyr of the land of Beecin,
He who girds on the grey-blue armor,
Who springs like a grey-blue tiger,
Who takes the grey dappled steel lance,

If he bellowed in his wrath,
The homeland of Beecin would be bound.
From the infidel, Kalday's son,
From Khan Koñurbay the batyr
Was born a son, Baykoñur,
From Baykoñur's own self,
From his gazing coal-black eye,
From that hoarse-tongued raging one,
Baykoñur, left an orphan,
From a batyr like Koñurbay.
A padishah was Baykoñur,
From his father, Kalça the grey-mane,
From the strong-wristed infidel,
From the zealous, dreadful batyr,
From the cold-visaged champion,
From the wolf-hearted grey-mane warrior.
His dear father did Külçoro
Come between and slaughter;
At six years old Baykoñur
Became the khan of Kakan.

Birkaç yıl geçtiğinde,
Hanlığın en gayretlisi,
Hani kaynayıp yatan Kakan'ı
Sürüp durup sömürünce,
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Geçecek engin göl bulamayıp,
Dalaşacak kavga bulamayıp,
Bütün Beecin'i güdüp durur,
Heybetinden o zorbanın
Kırk boy Hıtay, çok Mançu
Kalabalığıyla sinmiştir.
Geniş Beecin'i baştan başa dolanmış,
Karşı koyup direneni
Herkesin gözü önünde yakmış,
Başından kavga eksilmemiş,

When a few years had gone by,
The most zealous of the khanate,
That seething, sprawling Kakan
He drove and drained without cease,
Finding no mountain to battle,
Finding no boundless lake to cross,
Finding no quarrel to brawl in,
He herds all Beecin without end,
Before the majesty of that tyrant
The forty tribes of Hıtay, the many Mançu,
Cowered with all their multitude.
He roamed wide Beecin end to end,
Whoever stood up and resisted
He burned before the eyes of all,
Warfare never quit his head,

Kırk hanın eli Hıtay'ın
Kıpırdayıp biri önünden
Yan basıp geçmemiş.
Geçmemesinin sebebi,
Ele geçmez türlü halkmış,

Ay-âleme boyun eğmez,
Baykoñur domuzu alpmış.
Alp olduğunun nişanı,
Beecin'den çıkıp beş pehlivan
Koparmış imiş büyük kavga,
Beş pehlivan şöyle dursun, Beecin'i
Perişan edip bırakmış,
Mihneti fazlasıyla başlatmış.
Alplerinin hepsini devirip,
Çare bulucu can olup,
Ulu Beecin, köklü yurt,
Kara kurt gibi tümen tümen,
İşte ona han olup,
Çiğnerim diyen Baskünçö
Koca Beecin'de sönüp gitmiş,
Kaf Dağı'nı dolaşıp dönüp,

Of the forty khans' people, the Hıtay,
Not one has stirred before his face
Or stepped aside and slipped on past.
The reason none slipped past him:
He was a rare breed none could take in hand,
Bowing his neck to moon nor world,
Baykoñur the swine was an alp.
The token of his alp-hood:
Out of Beecin five pehlivans
Had raised a mighty quarrel;
Five pehlivans aside — all Beecin
He left in wretched ruin,
He set abundant misery loose.
Toppling every one of its alps,
Becoming the soul that found the cure,
Great Beecin, that root-deep homeland,
Tümen on tümen like black wolves —
Over it he became khan;
Baskünçö, who said "I shall trample,"
Guttered out in vast Beecin;
He who circled round Mount Kaf and back,

Düşmanlık kurarım diyenin,
Kaynayıp duran kakanın,
Pehlivanı candan ayrılmış.
Babasının yerine
Âlemi güden han olup,
Beecin'den hesap sorup
Hüküm sürdüğü çağında,
Vefası dar dünyayı
Derleyip durduğu çağında.
İç etinden ok geçmez giyimi
Kuşanıp durduğu çağında,
Karşılık verecek bir can yok,
Beecin'i kıpırdatmadan
Elinde tuttuğu çağında.
Kakançın'ın altın tahtına
Binip oturduğu çağında,
Karşı geleni perişan olup
Kırılıp durduğu çağında.
Kırk hanı kımıldatmadan

Of him who said "I shall build enmity,"
Of the seething, boiling kakan,
The pehlivan was parted from his soul.
In the place of his own father
Becoming the khan who herds the world,
Calling Beecin to account,
In the season when he held his rule,
When this faithless narrow world
He was gathering to his hand.
The garb no arrow pierces to the flesh —
In the season when he girded it on,
No soul there was to give him answer,
Beecin, without its stirring once,
In the season he held it in his hand.
Upon the golden throne of Kakançın
In the season when he mounted and sat,
When those who rose against him, wretched,
Were breaking in that season.
The forty khans, without their stirring,

Hükmedip durduğu çağında.
Ferman yazıp, gürültü koparıp,
Kırk boy Hıtay, Şibe yurdu,
Bunların hepsini ayağa kaldırıp,
Hükmedip durduğu çağında.
Bu yalan dünyada pek şen
Coşup durduğu çağında.
Karşılık veren hanlarını
Kuşatıp durduğu çağında,
Hasım olanı hırpalayıp,
Dövüp durduğu çağında.
Ecel erişip, günü dolup,
O Baykoñur ölüvermiş.
Kırk dokuzunda Baykoñur,
Varılıp dönülmez gerçek yurdu

Zavallı kişi görmüştür.
Bu dibi çökesice dünyadan
Kimler vefa görmüştür.

In the season when he ruled them all.
Writing fermans, raising clamor,
The forty tribes of Hıtay, the Şibe land,
Rousing every one up to their feet,
In the season when he held dominion.
In this lying world right merrily
In the season when he surged and reveled.
The khans who dared to give him answer
In the season when he hemmed them round,
Mauling whoever played the foe,
In the season when he beat them down.
Fate arrived, his days ran full,
That Baykoñur up and died.
At forty-nine years Baykoñur
The true homeland, gone-to, never returned-from,
The poor wretch beheld at last.
From this world whose floor caves in
Who has ever seen good faith?

O ulu han öldüğünde,
Yetim kalıp koca Kite
Tam o sırada yetişmiş,
Haberini duyan darmadağın olup,
Gömgök demir kuşanıp,
Haberini duyup gören can
Aziz canından umut kesip,
Çıkmazı bozup yol edip,
Bahadırlığını, erliğini
Ay-âleme denk edip,
Ejderha gibi soluyup çekip,
Tutuşanı yutar imiş,
Mızraklaşıp vuruşsa,
Nice canı yener imiş.
Uzun kulaklı, pek becerikli,
Çare bilir akıl eri,
Fazlasıyla kurnaz, ileri görüşlü,
Yüzünü gören ürkmüş,
Babasından da fazla
Acayip ilimler okumuş.
Yürüyüşünden toz kopan,
Heybetlenip haykırsa,

When that great khan had died,
Left an orphan, old Kite
Just at that hour came of age;
Those who heard his tidings scattered wide,
He girded on the deep-blue iron,
Every soul that heard and saw him
Gave up hope of its own dear life;
Breaking the impasse into a road,
His valor and his manhood
He made the equal of moon and world,
Breathing and drawing like a dragon,
He would swallow whoever grappled him,
If lances clashed and blows were traded,
Many a soul he would overcome.
Long of ear, exceeding deft,
A man of mind who knew the cure,
Cunning past measure, far-seeing,
Who saw his face took fright;
Even more than his own father
He had studied uncanny sciences.
Dust rose up from his very stride;
If he cried out in his majesty,

Kakançı'dan can çıkarmış,
Karşısına bir can varmamış,
Kudurup ölesice kakandan
Karşılık verecek kalmamış.
Haracını yurttan aşırıp almış,

Heybeti, zorbalığı, zulmü
Kaynaşıp duran Hıtay'ın
Kaburgasına işletmiş.
Heybetli, zehir saçan han olmuş,
Karşı koyarım – diyen,
Nice pehlivan yok olmuş.
Kavrulasıca kuduruk,
Kasılıp duran yanasıca,
Bir gün yatıp koca Kite
Öfkelenip hazırlanıp,

He drove the soul from Kakançı,
No living soul came out before him,
From the kakan, may it die raving,
None was left to give him answer.
He raised the tribute past the land's bearing,
His majesty, his tyranny, his cruelty
Into the ribs of seething Hıtay
He worked and drove them deep.
He became a dread khan, venom-spraying;
"I shall stand against him" – so saying,
Many a pehlivan came to naught.
The rabid one, may he be scorched,
The strutting one, may he burn —
One day, lying there, old Kite
Grew wrathful and made ready,

Kan içmeyi özleyip,
Arslan gibi gözü parlayıp,
Kızıp diş bileyip,
Söz söylemez, dil dökmez,
Coşkunluktan kükreyip:
«Kite çıldırdı» – diye,
Kalabalık Hıtay, zavallı yurt
Aziz candan umut kesip,
Sihirbazı, falcısı,
Handan haber alanı,
Düşman görünce üşüşen,
İnsanın burnunu, kulağını
Muska yapıp takınan.
Bekçileri sayısızca var,
Demir ağılın kapısında
Ürkse canı yok ediveren
Kapıdaki bakıcı,
Hepsine bozgun salmış.
Yurt bozulup, velvele kopup,
Kara Hıtay'ı, Mançu'yu
Tanrı çarpıvermiş.
Hana ne oldu – diye,
Kalabalık Hıtay çalkalanıp,
Aziz candan umut kesip,
Halk çığrışıp, el ürperip,

Longing to drink hot blood,
His eye ablaze like a lion's,
Raging, whetting his teeth,
Speaking no word, pouring out no speech,
Roaring in his frenzy:
«Kite has gone mad» – saying,
The teeming Hıtay, the wretched land,
Gave up hope of their dear lives;
His sorcerers, his diviners,
Those who bore word from the khan,
Those who swarm at sight of a foe,
Who make of men's noses and ears
Amulets to hang upon themselves,
His watchmen beyond all counting,
At the gate of the iron pen
The keeper posted at the door,
Who, if he startles, snuffs out lives —
On all of these he loosed the rout.
The land broke up, the uproar rose,
The Kara Hıtay and the Mançu —
God Himself had struck them down.
What has befallen the khan – saying,
The teeming Hıtay churned and heaved,
Giving up hope of their dear lives,
The folk crying out, the people shuddering,

Hana ne oldu ki – diye,
Öfkelenip kudursa,
Kalabalık Hıtay'ı, Mançu'yu
Ejderha gibi emdi – diye,
Tutuşup ölesi domuza,
Ne belâ geldi – diye,
El sersemleyip, yurt şaşırıp,
Hanın kahrı belli olup,
Titreyip canların hepsi
Aziz candan umut kesip,
El dalgalanıp dururken
Hanın önündeki kule var ya,
Azıp giden domuzun

What can have struck the khan – saying,
If he rages in his fury,
The teeming Hıtay and the Mançu
He sucked dry like a dragon – saying,
Upon the swine, may he die grappling,
What calamity has come – saying,
The people dazed, the land bewildered,
The khan's black wrath now plain to see,
All the souls of them a-tremble,
Giving up hope of their dear lives,
While the people surged like water —
Mark the tower before the khan:
Of the swine gone wild astray,

Kulesini hiç sorma.
Kırk öküze sürütüp,
O kapısını kapattırırmış.
Ansızın düşman gelir – diye,
Defter görmüş kuduruk,
Azı dişliye, yırtıcıya
Kapısını böyle bekletmiş.
Görene kara ejder kesilen,
Gömülesiceye bir bakın,
Paha biçip sakladığı,
Kılıç hortumlu fili var.

Yer yer haber ulaştıran,
Kuraalı adında atı var,
Kasırgaya benzer görünüşü,
Dökme demirden tırnağı,
Dünyanın ilginç işlerinden
Kurmuş imiş bunu da.
Ondan öte yürüyünce,
"A" dese parçalayıp giden,
Kaplanı on beş kez yavrulamış.
Yolu çetin o çirkine
Yaklaşıp insan gelmemiş.
Çepeçevre bağı var,
Bağ ortasında tahtı var,
Belâlı domuzun,
Söylenmedik dahası var.
Tahtın bu yanında,

Kutup yönündeki ucunda,
Anlatılıp duran kule –
Kuleyi hiç sorma.
Kuleyi soracak olursan,
Sayısız ustayı işe koşmuş,
Altın ile cevherden
Temeline sağlamca döktürmüş.
Göğe boynunu uzatmış,
Ölçüsüz görkemli yaptırmış.
Varamayıp kul sersem kalmış,

Of his tower do not even ask.
Dragged shut by forty oxen,
He would have that gate of his made fast.
A foe may come unlooked-for – saying,
The rabid one, schooled in ledgers,
By the tusked one, by the ravener,
He had his gate thus warded.
Turned a black dragon to all beholders —
Look you once on the grave-bound wretch:
Prized at a price and treasured,
He has an elephant with a sword-blade trunk.
Carrying tidings place to place,
He has a horse whose name is Kuraalı,
In semblance like the hurricane,
Its hooves of molten cast iron —
Among the wonders of this world
This too he had contrived.
Walking onward past that place,
Say but "A" and it rends and goes —
His tigress has whelped fifteen times.
To that foul one of the arduous road
No human being has drawn near.
All around it runs his garden,
Amid the garden stands his throne;
Of the calamitous swine
There is more that goes untold.
On this side of the throne,

At its end toward the polar quarter,
The tower ever spoken of —
Of the tower do not even ask.
If you should ask about the tower:
Masters past counting he set to work,
Out of gold and out of gem-stone
He had its footing solidly poured.
It stretched its neck into the sky,
He had it built in measureless splendor.
Slaves who could not reach it stood stupefied,

Silüetini gören hayran kalmış.	*Who glimpsed its silhouette stood marveling.*
Yeniden görkem katmış,	*He added splendor upon splendor,*
Kavrulasıca kuduruk	*The rabid one, may he be scorched,*
Kıl koymadan toplamış,	*Gathered all, sparing not one hair,*
Bu dünyalık kazançtan.	*From the takings of this world.*
Kendeme'de Keñtuñ'dan,	*In Kendeme, out of Keñtuñ,*
Genişçe yayılıp el konmuş,	*Land was seized and spread out wide —*
Kendemeli kule var ya,	*Mark the tower of Kendeme:*
Kulesini hiç sorma.	*Of his tower do not even ask.*
Cehenneme doğmuş domuzun	*Of the swine born for hell itself*
Dokuz bin kulaç yüksekliği,	*Nine thousand fathoms is its height,*
Üstündeki çan var ya,	*And mark the bell upon its top:*
Çanına bir vursa,	*Should he strike that bell one blow,*
Dokuz günlük yere dek	*To a distance of nine days' journey*
Eksiksiz, apaçık duyulurmuş.	*It rang out whole and crystal clear.*
Doğruymuş duyduğu,	*True it was, the thing he heard,*
Kurmuş imiş hileyi,	*He it was had laid the snare,*
Gelip duran kervandan	*From the caravan coming onward*
Duymuş imiş haberi.	*He had caught wind of the tidings.*
O haberi duyunca	*And when he heard those tidings,*
Bütün belâyı başlatmış.	*He set all calamity in motion.*
Bütün hanlığı, dünyayı	*The whole khanate, the whole world,*
Paramparça olasıca kuduruk	*The rabid one, may he burst asunder,*
Boşayıp bir yana atmış.	*Divorced and flung aside.*
Eli ayaklandırıp kavga koparıp,	*Rousing the people, kindling quarrel,*
Kavrulasıca kuduruk	*The rabid one, may he be scorched,*
Nice türlü sır düzüp,	*Weaving many kinds of secret schemes,*
Issız kalan Beecin'e	*Upon deserted Beecin*
Ölçüsüz kavga koparıp,	*Loosing quarrel beyond measure,*
Gelip geçenden söz duyup,	*Hearing talk from passers-by:*
Kara Kırgız boyundan	*From the tribe of the Kara Kyrgyz*
Seytek çıktı diye duyup,	*Seytek has arisen – so he heard,*
Yeryüzünün dört bucağını	*The four corners of the earth*
Dolanıp çıktı diye duyup,	*He has ranged and come forth – so he heard,*
Rast geleni perişan edip,	*Making wretched all he met,*

Yakıp çıktı diye duyup,

Hani tutuştuğu düşmanın
Kanını su gibi döktü – diye,
Kendisiyle tutuşan Sarıbay'ı
Yakalayıp yere tıktı – diye,

Babasından da azman
Üstün doğmuş yaman – diye,
Demirden ağıl kursa da
Elden kimseyi sağ komaz – diye,
Denk gelirse yok eder,
İçip kana doymaz – diye,

Rast geleni kemirip,
Karşılaşanı parçalamış.
Tutuşanı yenmiştir,
Atamdan kalan yer – diye,
Ak kalpak yurdunu gütmüştür.
Altı kalın kara yer,
Derinliğinden tütmüştür.
Bu haberi duyunca
Çığlık atıp yanıp yakılıp,
Kahrolası candan umut kesip,
Belâyı başlatmış,
Hıtay üstündeki hanlığını
Kıla bağlayıp bırakmış.
Hani tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Çan sıkıca çalınıp,
Kapı bekleyen sihirbaz,
Hepsi geldi üşüşüp,
Halk üşüşüp geldiğinde,
Usulca söyleyip, kesin konuşup,
İşte o zaman koca Kite
Koyverdi söze başlayıp.
Kılıç sallayıp haykırıp,
Yamanlarını çağırıp,

He has burned his way through – so he heard,
Now, of the foe he grappled with
He poured the blood like water – saying,
Sarıbay, who grappled with him,
He seized and rammed into the earth – saying,
Mightier even than his father,
A terror born superior – saying,
Though one build a pen of iron
He leaves no soul alive within – saying,
Whomever he meets he wipes away,
He drinks and is not sated with blood – saying,
Gnawing whatever crossed his path,
He has torn apart all he encountered.
He has vanquished all who grappled him;
The land left me by my forefather – saying,
He has herded the white-kalpak homeland.
The six-deep thickness of black earth
Has smoked up from its very depths.
When he heard these tidings,
Shrieking, burning, lamenting,
Giving up hope of his accursed life,
He set calamity in motion;
His khanship over the Hıtay
He bound up by a hair and left it.
Now, when dawn had paled and broken,
When light had touched the earth,
The bell was rung with vigor,
The sorcerer who kept the gate —
They all came swarming in,
And when the folk came swarming,
Speaking softly, pronouncing firmly,
Then it was that old Kite
Let go and began his speech.
Swinging his sword, crying aloud,
Summoning his terrible ones:

«Solobo'n gel, hanın gel!
Solmuş Hıtay, hepiniz gelin,
Gayretlin gel, erin gel,
Bugün kaygılı kara gün doğdu,
Şu belâyı görün.
Peltek dilli Burut'un,
O Burut denen kavmin,
Atası Manas han imiş.
Kakan'ı bozup han olmuş,
Gayreti bunca var imiş.
Beecin'den hiç sökülüp gitmeden,
Hesap sorup durmuştur,
Manas hüküm sürünce,
Kalabalık Hıtay kurumuştur.
Kocamış ihtiyarlarını,
Alaya alıp oynatıp,
Güçlü kuvvetli pehlivana,
Ham deri yumuşattırıp,
Üç haneye bir kazan,
Vergi koyup baktırıp,
Ata binen yamanın
Komadan başını vurdurup,
Hükmü böyle yürütünce,
Manas buyurup dururken
Baht yüz çevirip gitmiş.
Atammış Koñurbay,
O zaman eceli yetmiş.
Vurulan gökyele ölmüştür,
Geri dönülmez gerçek yolu
Han atam da görmüştür.
Bağır yarıp, baş kesip,
Böyle yapıp gelmişler.
Hani ay eksilip, gün geçip,

Aradan nice yıl geçip,
El yenilenip, yurt dolup,
Yer yenilenip, ot bitip
Gelip geçen vakitte,
Kara sakal ak olup,

«Come, my Solobo, come, my khan!
Faded Hıtay, come one and all,
Come, my zealous, come, my man,
Today a black day of sorrow has dawned,
Behold this calamity.
The lisping-tongued Burut,
That folk that men call Burut —
Their forefather was Manas the khan.
He broke Kakan and made himself khan,
So great was the zeal he had.
Never once uprooted from Beecin,
He kept calling us to account;
While Manas held dominion,
The teeming Hıtay withered dry.
Their aged and their hoary ones
He mocked and made to dance,
To the strong and sturdy pehlivan
He gave raw hides to soften,
On every three households one cauldron
He laid as tax and had it tended,
Of every terror who mounted a horse
He struck the head off without fail;
When he drove his rule in such a fashion,
While Manas was commanding still,
Fortune turned her face and went.
My forefather was Koñurbay —
Then it was his fate ran out.
The stricken grey-mane died;
The true road none turns back upon,
My khan forefather saw it too.
Splitting breasts and lopping heads,
Thus they have dealt and come.
Now, moons have waned and days have passed,
Many a year has passed between,
The people renewed, the land grown full,
The earth renewed, the grass regrown,
In the time that came and went,
The black beard turning white,

Kocayacak çağ gelip,
Hani doksan beşe yaş dolup,

Dolup taşan Hıtay'a
Dağ gibi atam baş olup.
Tam da böyle sürüp giderken
Yiğitten doğma Semetey
Belini sıkı bağlamış,
Manas'ın davasını gütmüş.
Özden kaynayıp yangın çıkıp,
Özünden düşman, yağı çıkıp,
Atam Koñtörö'yü boğazlamış.
Eskara ile birlikte atamın,
Başını kesivermiş,
Kargaşayı böyle salmış.
Devir kıyamete erene dek,
Soydan soya, kuşaktan kuşağa
Unutulmadan kalmış.
Atamdan doğup Baykoñur
Kakan'ı bunca yönetmiş,
Vefası yok dünyanın
Sayısız tümenini toplamış.
Kırk dokuza dolduğunda,
Kakan'ın altın kalesinde
O babacığım ölmüş.
Oğlum Kite'm kaldı – diye,
Sağ olursa kulunum,
Bir kırgın salar – diye,
Atasının kanını alır – diye,

Göçüp giden atamın
En büyük hasreti buymuş» –
Deyip, böylece koca Kite
Derdini döküp usulca,
Ovayı dağı savurup,
Gök çeliğini kuşanıp,
Görenin yüreği yarılıp,
Atası hunhar Kalça'dan,
Öz babası Koñur'dan

The age of growing old arriving,
Now, his years filling ninety-five,

Over the brimming, teeming Hıtay
My mountain-like forefather stood as head.
While it went on in just this way,
Semetey, born of a warrior,
Bound his waist up tight,
He pressed the cause of Manas.
Fire boiled up from the very core,
From his own kin rose foe and raider,
He slaughtered my forefather Koñtörö.
Together with Eskara, my forefather's
Head he severed clean away —
Thus he loosed the turmoil.
Till the age turns to doomsday,
From line to line, from race to race,
It has remained unforgotten.
Born of my forefather, Baykoñur
Governed Kakan all this while;
Of this world that keeps no faith
He gathered tümens beyond counting.
When he had filled his forty-ninth year,
In the golden fortress of Kakan
That dear father of mine died.
My son, my Kite, remains – saying,
If my colt should live and thrive,
He will loose a slaughter – saying,
He will take his father's blood-price –
saying,
Of my forefather passed away
This was the greatest longing» –
So saying, thus did old Kite
Pour out his grief in a low voice,
Hurling plain and mountain skyward,
Girding on his grey-blue steel,
The hearts of onlookers split with fear;
Than his forefather, bloodthirsty Kalça,
Than his own father Koñur

Bir başka yaman görünüp,
Kılıç çekip, eli toplayıp,
Yaptığı yurda destan olup,
Söylediği söz zehir olup,
Kuleden hüküm başlattı.

Showing a terror of another kind,
Drawing the sword, mustering the people,
His deeds becoming legend to the land,
His spoken words becoming venom,
From the tower he began his rule.

Buyruğuna can dayanamayıp,
Karakoldaki yarı hanları
Bozulup gidiverdi.
Han buyruğu kıyamet,
İki diyecek gün nerede,
Kahırlı işi koca cehennem,
Karşı gelecek yüz nerede,
Heybetli hanın kendisine
Dik bakacak göz nerede,
Dur diyecek söz nerede!
Ürkek durup kakan eli,
Nasıl buyruk verir – diye,
Titredi zavallı el.
Fısıldaşıp konuşup,
Bir avuca sindi zavallı el.
Kaygı kaygıya bölünüp,
İnsan ayağının eremediği,
Bir suya girdi zavallı el.
Köñdeme'de Keñtuñ'u
Genişçe yaylayıp el durdu,
Kıpırtısı yok, çıtırtısı yok,
Kılt diye çıkan tıkırtısı yok,
Yoğurt gibi el katılıp,
El diken diken olup durdu.
Altı küheylan at ile,
Özenle yazılmış mektup ile
Nice kargaşa çıkarttı,
Dorgolarını koşturttu.
Kakan'a bozgun saldırıp,
Uzun kulaklı, çok duyan,
Fazlaca bilen adamdan,
Sayısız kişiden bir kişiyi
Komadan seçtirip aldırıp,

No soul could bear his commandment,
The half-khans at the guard-posts
Broke apart and fell to ruin.
The khan's command is doomsday come —
Where is the day to answer "nay"?
His wrathful work a very hell —
Where is the face to stand against him,
Upon the dread khan's very self
Where is the eye to look up straight,
Where is the word to bid him halt!
Standing timid, the kakan people,
What command will he give – saying,
The wretched people trembled.
Whispering low among themselves,
The wretched people shrank into a palm.
Sorrow splitting into sorrow,
Where no human foot could reach,
The wretched people slipped into a water.
In Köñdeme, over Keñtuñ,
The people camped, ranging it wide,
No stir in them, no crackle in them,
Not one clink of noise slipped out,
The people curdled like soured milk,
The people stood with bristling flesh.
With six full-blooded courser steeds,
With a letter penned with care,
He raised up many a turmoil,
He set his dorgos galloping.
Loosing havoc upon Kakan,
Long of ear and much-hearing,
From among men of ample knowledge,
One man out of countless men
He had picked out without fail:

Sakallıdan, yaşlıdan,
Acayip ilim okumuş,
Hepsinden üstün bilgiç,
Kococaş oğlu Çoñbilgiç,
Babasını Manas boğazlamış,
O sırada Çoñbilgiç
Seksen yaşında imiş.

From the bearded, from the aged,
Schooled in uncanny sciences,
A sage surpassing all the rest,
Kococaş's son Çoñbilgiç —
His father Manas had slaughtered —
At that season Çoñbilgiç
Was eighty years of age.

Namını duyan ürkmüştür,
Varılıp dönülmez okuldan,

Who heard his name took fright:
From the school gone-to, never returned-from,

Ejderhanın önünden,
Soğuk geçidin başından,
Nietköl denen gölünden
On iki yıl okumuş,
Sihirbazlığı edinmiş.
Gökyüzündeki bulutu,
Kış bulutunu yaz gününe,
Yaz bulutunu kış gününe
Karıştırıp çevirmiş.
Onu da birlikte aldırıp,
Hani Beecin'den çıkan Karakan,
Tahta binmiş keşişler,
Sihirbazlar, bilgiçler,
Cübbe giymiş güçlüler,
Taş kuşanmış keşişler,
Niceyi bilen ustalar,
Ejderha gibi zehirliler,
Heybeti yaman kahırlılar,
Akılda usta becerikliler,
Bahtı temiz olur – diye,
Nazlanıp kasılıp,
Gelmezlik ederse de – diye,
Arpasını ham biçerim,
Kalmuk malını bastırtıp,
Ekinine konarım.
Aşını suyunu keserim,
Çuval çuval buğday aldırmadan,
Hazineye yarım kıl,

From before the dragon's face,
From the head of the cold defile,
From the lake that men call Nietköl,
Twelve years he had studied,
He had gained the sorcerer's craft.
The cloud upon the heavens,
The winter cloud to a summer day,
The summer cloud to a winter day
He would stir and turn about.
Him too he had fetched along;
Now, Karakan come forth from Beecin,
Monks who have mounted thrones,
Sorcerers and men of lore,
Strongmen wrapped in flowing robes,
Monks who gird themselves with stone,
Masters knowing many things,
Venomous ones like dragons,
Wrathful ones of dreadful majesty,
Deft ones masterly of mind —
Their fortune will be clean – saying,
Preening themselves and strutting;
And should they fail to come – saying,
I shall reap their barley green,
I shall have Kalmuk cattle overrun
And settle upon their standing crops.
I shall cut off their food and water,
Letting no sack on sack of wheat come in,
Into the treasury not half a hair,

Kıl kadar şey koydurtmadan,
Beylerini kırarım.
Mançu, Hıtay işte budur – diye,
Ben kavgaya dururum.
Bunu duyunca Çoñbilgiç
Kakan'a dayanıp duramayıp,
Yel yetmez yorgaya binmiş,
Halis ipekliler giymiş.
Kır bayır geçip, yol yürüyüp,
Türlü türlü yol yürüyüp,

Not letting a hair's worth be laid by,
I shall cut down their beys.
Mançu, Hıtay, this is my word – saying,
I shall stand up to the quarrel.
On hearing this, Çoñbilgiç,
Unable to hold out against Kakan,
Mounted an ambler no wind could catch,
He dressed himself in purest silks.
Crossing steppe and hill, walking the road,
Walking roads of many kinds,

Koca Kite'ye gelmiş.
Tutuşsa canı komamış,
İçip aşa doymamış,
Keñdeme'nin dibine
Gelip yetip durmuştu.
Atası Kalça soysuz,
Bakarsan saldı büyük gaile.
Haber bilen erenler,
Uzun kulaklı yiğitler,
Kaf Dağı gibi ulularım,
Nasıl dururum dünyada,
Böyle oldu kararım.
Hayran kalıp nice can,
Atamı Burut boğazlamış.
Atalarımı parçalayıp,
Burut mala doymuş.
Atadan yetim doğup,
Emekleye emekleye er oldum,
Cübbe giyen han oldum.
Kırgız şöyle dursun, âleme
Gücü yeter can oldum.
Güçsüzse eğer Burut'u,
Bozulup gitmiş kavmi,
Gaile salıp, sesini,
Konduğu yurdu kazıyalım,
Dört bir yanını kıralım,
Hükümlenen ölesiceyi
Sönmüş ateş gibi edelim.

He came to old Kite.
Grappling, he spared no soul,
Drinking, never sated with food,
To the very foot of Keñdeme
He had come and had arrived.
His forefather Kalça the base-born —
Look you, he loosed a mighty woe.
Champions who know the tidings,
Long-eared warriors of mine,
My great ones like Mount Kaf,
How shall I stand still in this world?
Thus has my resolve been set.
Many a soul stood marveling —
The Burut slaughtered my forefather.
Tearing my forefathers all to pieces,
The Burut gorged himself on plunder.
Born orphaned of my father,
Crawling and crawling I became a man,
I became a khan who wears the robe.
Let alone the Kyrgyz — over the world
I became a soul whose strength suffices.
If the Burut proves feeble,
That folk gone all to ruin —
Loosing woe, their very voice,
The land they camp on, let us scrape away,
Let us break their four quarters down,
The doomed one who plays the ruler
Let us make like a fire gone out.

Kaynayıp duran kakana
Hiç gelmemişe çevirelim!
Büyük küçük, kalabalık el,
Bu dediğim yerinde mi – diye,
Gök demirden kalkanı.
Oroldu Dağı gibi görünüp,
Ağzından çıkan kara zehir
İrkiltip savrulup.
Alt dudağı sarkıp,
Üst dudağı kabarıp,
Kendi heyula, gözü dik,
Görünüşü kahır, sözü dik,

For the seething, boiling kakan
Let us turn them to a thing that never was!
Great and small, the teeming people,
Is this word of mine in place – saying,
His shield of grey-blue iron
Looming like Mount Oroldu,
The black venom spilling from his mouth
Startling men, flung wide about.
His lower lip a-drooping,
His upper lip a-swelling,
Himself a monstrous bulk, his eye defiant,
His visage wrath, his speech defiant —

Görsen kılığı böyleydi:
Çubuk çekip, gürültü koparıp,
Kalabalık ele velvele salıp,
Akılca dolgun, zehri güçlü,
Görünüşü apayrı, bir başka,
Gökyele Kalça soyu.
Âlemin hanı, seçkin baş,
Dikilmiş gösterişli bıyığı,
Zamanesi kavrulup,
Sarı derde düştü kavmi.
Gelmiş olan pehlivanlar,
Şaşakaldı nice can,
Akıl hayran, mest olup,
Karşı koyacak can
Kaynaşan yurtta az olup,
Görklü işte gökyelenin
Açık sözünü duyduktan sonra,
Benzi soldu çok canın.
Ak sakallı ihtiyara
Kara sakallısı baktı,
Kara sakallı kıvranıp,
Boz oğlanlara vardı.
Kâfirin gayretinden
Boz oğlanların hepsi
Kaça kaça dağıldı.
Suratı asılan Kite'ye

Should you see him, such was his guise:
Drawing on his pipe, raising din,
Casting clamor over the teeming folk,
Full-laden in mind, strong in venom,
His look apart, a thing all other,
Seed of the grey-mane Kalça.
Khan of the world, elect chief,
His showy mustache standing stiff,
His era scorched and smoldering,
His folk fell into the yellow woe.
The pehlivans who had come —
Many a soul stood dumbstruck,
Minds amazed, as if intoxicated;
Souls to stand against him
Were few in the seething land;
In that lordly matter, the grey-mane's
Plain-spoken word once they had heard,
The faces of many souls went pale.
Toward the white-bearded elder
The black-bearded one looked,
The black-bearded, writhing,
Went off to the callow youths.
Before the infidel's fierce zeal
The callow youths, every one,
Scattered, fleeing as they ran.
On sour-faced Kite now

Dert düşüverdi şimdi,
Çelik kalkan elinde,
Ölçüyle yapılmış koca kaftan,
Ok geçmez kürkü sırtında,
Önce baştan han ölüp,
Han ölünce kalabalık yurt

Bedeni ölmüş gibi kalmış.
İşte o zaman Çoñbilgiç
Baş kaldırıp kabarıp,
Bahadırmış, kakana
Görünmüş imiş gerine gerine,

Tuğ önünden ayrılıp,
Büyücülüğü belli olup,
Bu dediğin gerçekse,

Bahadırsan dehşet göster,
Yalpalamadan gerçek kıl.
Bahadırımsın, şirimsin,
Bora vursa yel değmez,
Davacılara mal vermez,
Ulusumsun, dengimsin,
Kuşçuya bulunmaz
Tüy dökmüş boz kuşumsun!
Bakacak gözümsün,
Rast geleni parçalayan
Kara gökyele kurdumsun.
Karanlıkta apaydınlık
Sığınak olan hanımsın.
Kara Kırgız Burut'un,
Burut denen kavmin
Kendi peltek dilinde,
Katılmaz düşman özünde,
Buyurursan varırız,
Kasılıp duran Burut'un,
Bahadır, azgın cinini kakarız.
Ecel isteyip gün biterse,
Giden adam dönmez ya,

A care came suddenly down,
The steel shield in his hand,
The great kaftan wrought to measure,
The arrow-proof fur upon his back;
First of all the khan had died,
And with the khan's death the teeming land
Was left as though its body had died.
Then it was that Çoñbilgiç
Lifted his head and swelled;
A batyr he was — before the kakan
He showed himself, stretching tall and proud,
Parting from before the standard,
His wizardry made manifest:
If this you say be truth,

If you are a batyr, show your terror,
Make it true without a stagger.
You are my batyr, you are my şir,
Storm may strike, no wind will touch you,
You yield no chattel to claimants,
You are my great one, you are my peer,
Such as no falconer can find —
You are my moulted grey-blue hawk!
You are the eye I see by;
Tearing apart whatever it meets,
You are my black grey-maned wolf.
In the darkness bright as daylight,
You are my khan, my refuge.
Of the Kara Kyrgyz Burut,
Of that folk that men call Burut,
In their own lisping tongue,
Foes unyielding at the core —
If you command it, we will go;
Of the strutting, posturing Burut,
Batyr, we will drive the raging demon out.
If death be willed and days run out,
The man who goes returns not — well,

Sefer yolunu buluruz,
Han buyruğu iki olmaz,
Bahadır, dilersen varırız.
Çok akıl yordunuz,
Gönüldeki bütün sözü
Açıkça ortaya koydunuz.
Han kavga dilerse
Buyruğunda dururuz,
Güçlülere, pehlivana
Buyruğunuzu verin.
O Seytek bahadırı
Çardaktan görmüştüm,
Görünüşü başka er derler,
Göçünü kimseye kaptırmayan,
Kaynar suyu yurt edinen,
Tutuşup kimsenin yenemediği,
Bağrı kara, sırtı gök,
Ölçüye gelmez kara yaman,

Kullar içinde yılmaz er derler.

Yiğitliği, şirliği,
Atası gökyele Manas'ın
Tıpkı kendisi gibi er derler.
Celpiniş'ten el atıp,
Celmoguz oğlunun yenemediği,
O bir hayli olgun er derler.
Varırsak sınamaya varalım,
Var gücünü sınayalım,
Bahadır, kötü söylenmeden iyi olmaz,
Hastalık olmadan bakşı olmaz!
Bütün aslını bilelim,
Kof göğüslü, eksik biriyse,
Tepesinden basalım.
Babası gibi şirse,
O dönene dek davranalım,
Yiğitlerini kıralım,
Kara talihli melunun
Seçkinleri kaç taneymiş,

We shall find the road of the campaign,
The khan's command is never two,
Batyr, if you wish it, we will go.
Much thought have you expended,
Every word within your heart
You have set out plain and open.
If the khan desires the quarrel,
We stand at your command;
To the mighty ones, to the pehlivan,
Give out your command.
That batyr Seytek —
I once beheld him from a high loft:
A man apart in looks, they say,
He lets none seize his moving camp,
He makes his home by boiling waters,
Whom none who grappled ever beat,
Black of breast and grey-blue of back,
A black terror beyond all measure,

Among God's slaves an unflinching man, they say.
In prowess and in şir-hood,
His forefather, grey-maned Manas —
His very image of a man, they say.
Reaching out a hand from Celpiniş,
Whom Celmoguz's son could not defeat,
A man full ripe in might, they say.
If we go, let us go to test him,
Let us test his utmost strength;
Batyr, without ill spoken there is no good,
Without sickness there is no bakşı!
Let us learn his whole true origin;
If he is hollow-chested and found wanting,
Let us stamp him down from above.
If he is a şir like his father,
Let us act before he can turn round,
Let us cut his warriors down;
Of the black-fated accursed one
How many are the chosen men? —

Keşfe varıp sınayalım.
Dediğim budur, bil,
Ulusun Kite, sözümü tut!
Tutuşacağın düşman bir müşkül,
Kolayca alınacak el değil,
Ala-Too ucuz yer değil,
Mızrakta usta, pek pehlivan,
Kırgız'ın kolay el değil!
Irmak suyunu boylayan,
Ona bulaşan adam sürünmüş,

Bununla çarpışan geri

dönmemiş,
Tutuşup han Kalça,
Biz değil, atanız bile geri dönmemiş!

Yol yürürsen sarp dağ odur,

Gaipten canların yurt tuttuğu,

Bu kara talihli Burut'u
Tutuşup atan yenememiş.
Belâsı pahalı, zehri güçlü,
Kendisi varılıp dönülmez el derler,

Ordası kalabalık, yeri sağlam,

Let us ride out scouting and make trial.
This is my word — know it:
You are great, Kite; hold to my word!
The foe you would grapple is a hard case,
No people to be cheaply taken,
Ala-Too is no bargain land,
Masters of the lance, mighty pehlivans,
The Kyrgyz are no easy folk!
Ranging the river waters —
The man who meddled with them crawled away,
Whoever clashed with these has never turned
back;
Grappling with them, Khan Kalça —
Not we alone — even your forefather never returned!
If you walk the road, it is that sheer mountain,
Where souls from the unseen made their home;
This black-fated Burut —
Your forefather grappled and could not win.
Their bane is costly, strong their venom,
A folk gone-to, never returned-from, they say,
Their horde is teeming, their ground is firm,

Onunla oynanacak el değil Burut, gök ala kalkan oynatan,
Sivrilip duran ala sırt –
O, oyuncak gibi aşılır bel değil,
Bağıra çağıra kavga salınacak,

Mançu'nun yurdu değil o,
Keşfe çıkılacak yer değil,
Buna hazırlanmadan varılacak el değil!
Kırk boy Hıtay, ulu yurt,

The Burut are no folk to be toyed with, wielders of the grey dappled shield,
The dappled ridge that juts up sharp —
That is no pass to be crossed like a plaything;
With roaring and with shouting to loose a quarrel —
That is no homeland of the Mançu,
No place to ride out scouting,
No folk to be gone at unprepared!
Forty tribes of Hıtay, mighty homeland,

Cübbe giyen hanını topla,
Bütün yurdu hor etmeden,
Güçlülerinin hepsini topla,
Usulca söyleyip, kesin bırakıp,
Velveleli o yaramaz,
Çoñbilgiç söyleyip söz bırakıp,
Söze başlamasının sebebi:
Hem pehlivanmış, hem şirmiş,
Kendisi düşmanın çaresini
Fazlasıyla bilen ermiş.
Şimdi Çoñbilgiç şöyle der imiş:
Atta oyuncu, yaya yüğrük,
«Cübbe giyen güçlün çıksın,
Taş kuşanan keşişten
Yurt koruyan erin çıksın.
Kara tüfek çat edince,
Kaçıp yola girmeyen,
Ölürüm diye kaygıya düşmeyen,
Tevekkülcü beceriklin çıksın.
Dolup taşan sayısız orduya,
Duraksamadan dalan yamanın çıksın!

Yurt kaynaşıp dururken
Tutuşan yangın gibi yönelip,
Haykırıp mızrak uzatınca,
Namusa duran erin çıksın,

Akılda usta şirin çıksın.
Güreşe tutuşursan Kırgız er odur,

Erenden doğma er Seytek,
Boğuşursan şir odur,
Kapışsa doyasıya kandıran,
Ölçüsüz er odur.
Mızrak vursa yürek bayıltan,

Ak kalpak Kırgız eli odur.

Kavga dense, düşman dense

Gather your robe-wearing khans,
Without disdaining the whole land,
Gather all your mighty men —
Speaking softly, leaving it firm,
That clamorous mischief-maker,
Çoñbilgiç, spoke and left his word.
The reason he began to speak:
He was pehlivan and şir alike,
He himself, of the foeman's remedy,
Was a man who knew more than enough.
Now Çoñbilgiç would speak like this,
Playful on horseback, swift on foot:
«Let your robe-clad strongman come forth,
From the monks who gird on stone
Let your land-guarding man come forth.
When the black musket cracks,
One who does not bolt for the road,
Who frets not, saying "I shall die" —
Let your trusting, deft one come forth.
Into the brimming, countless host,
Let your terror come who plunges without pause!
While the land is seething, boiling,
Turning on it like a catching fire,
When the lance is couched with a war-cry,
Let your man who stands on honor come forth,
Let your şir come, masterly of mind.
If you lock in wrestling, the Kyrgyz is the man;
The man Seytek, champion-born —
If you grapple, he is the şir,
Who, clashing, gluts you to the full,
A man beyond all measure.
When his lance strikes, hearts fall swooning —
It is the white-kalpak Kyrgyz folk.

Say "quarrel," say "foe" —

Emse kana doymayan,
Eteği geniş, yolu açık,
Er Kırgız denen el odur.
Coşup gugukların öttüğü,
Dağ dağdan karacaların bağırdığı,

Yamaçtan suların coştuğu,
Karşı yakadan bülbüllerin şakıdığı,
Karşı duracak düşmanı olmayan,
Bu uğursuz Burut yurdu,
Bir yere iki kez konmayan,
Dağın serininde duraklayan.
Dağ gibi, buğra gibi küheylanı

Dağ gibi tepelerde otlayan.
Gözlerseniz yüce dağ odur,
Vuruşursanız Kırgız eli odur» –
Deyip, böylece Çoñbilgiç,
Mızrakta usta, pek becerikli,
Fazlasıyla pehlivan, en yaman,
Hıtay bozulacağında ortaya çıkan,
Keşfe çıksa yolu açık,
Vuruşa girse eli açık.
Kahırlı yana bağlanmaz,
Karanlıkta yay çekse,
Kıl kadar bile şaşmaz domuz.
Nişan aldığında keskin avcı kul,
Atasından dedesine
Süregelmiş avcı kul.
Kahrına uğrayınca,
Rast gelen düşmanı derleyen kul.

Bu tufan suyu ermez Beecin'in,
Kısmetine gelmiş kul,
Çoñbilgiç böyle dedikten sonra,
Toplanmamak Hıtay'ın elinde mi,
Koca ulu böyle durunca,
Ürkmemek elin harcı mı.
Koca Kite ile Bilgiç'in

Sucking, never sated with blood,
Broad of skirt and open of road,
It is the folk men call the valiant Kyrgyz.
Where the cuckoos call in rapture,
Where roe deer cry from mountain to mountain,
Where the waters foam down the hillsides,
Where nightingales sing from the far bank,
Having no foe to stand against them,
This ill-omened Burut homeland,
Never camping twice on one ground,
Halting in the cool of the mountains,
Their coursers like mountains, like bull-camels,
Grazing on hill-tops like mountains.
If you spy it out, it is that lofty mountain,
If you come to blows, it is the Kyrgyz folk» –
So saying, thus Çoñbilgiç,
Master of the lance, exceeding deft,
Pehlivan and then some, most terrible,
Who comes forth when Hıtay nears its ruin,
Riding out to scout, his road is open,
Entering the fray, his hand is open.
He binds himself to no wrathful side;
If he draws the bow in darkness,
The swine errs not by a single hair.
Taking aim, a keen hunter-slave,
From his father to his grandsire
A hunter-slave in long descent.
When his wrath comes down upon them,
A slave who gathers up whatever foe he meets;
Of this Beecin no flood-water reaches,
A slave come as its destined portion —
After Çoñbilgiç had spoken so,
Was it in Hıtay's power not to gather?
With the great elder standing so,
Is it in a people's power not to quail?
Of old Kite and of Bilgiç

Pehlivanlığı belli olup,

Ansızın yüzünü gören can,
Zavallı candan umut kesip,
Umut kesmesinin sebebi:
Ulunun dimdik söylediği söz,
Alabildiğine müşkül iş olup,
Düşünen candan umut kesip,
Vefası dar o dünyanın,
Yalanlığı belli olup,
Vasiyetini söyleyip gevezelenip,
Yerinip duran kul çok.
Bir belâlı işe düştük – diye,

Telaşla dolaşan kul çok,
Han fermanı gelince,
Kalabalık eller velveleyle kalkıp,
Yola koyun gibi dizildi.
Yolu kurusası Çoñbilgiç
Uğurlusunu sınadı.
Üstün, usta erliği
Ayarlara belli oldu.
Sayısız kişiden bir adam,
Hani bu işe yarar – diye,
Kara talihli Bilgiç'in,
Defterine çizildi.
Gidecek candan yüz kadarı,
Çeki listesine ilinip,
Bu uğursuz Kite'nin
Han olduğu belli olup,
Tavulgu yansa kor geçmez,
Kürkün en yamanını giydirip,
Sefere çıksa kuş yetişmez,
Atın yüğrüğüne bindirip,
Karşı koyanını
Yakalayıp yok edip,
Ayarlara bir kişi,
Çoñbilgiç'i han kılıp,
Burkan'a sarılıp velvele koparıp,

The pehlivan-hood now plain to see,

The soul that saw his face unlooked-for
Gave up hope of its poor life;
The reason it gave up its hope:
The word the great one spoke bolt upright
Was labor hard beyond all measure,
The thinking soul gave up its hope;
Of that world whose faith is narrow
The falseness now made manifest,
Speaking their testaments, prattling on,
Many a slave stood there repenting.
We have fallen on calamitous work –
saying,
Many a slave paced round in panic;
When the khan's ferman came down,
The teeming peoples rose with clamor,
They filed onto the road like sheep.
Çoñbilgiç, may his road run dry,
Made trial for the luckiest sign.
His masterly, surpassing manhood
Was made plain to the ayars.
One man out of countless men,
Now this one fits the work – saying,
In black-fated Bilgiç's
Ledger he was written down.
Of the souls to go, a hundred or so
Were hooked onto the muster-roll;
Of this ill-omened Kite
The khanship now made plain,
A helm no ember pierces though it burn,
He dressed them in the fiercest furs;
On campaign no bird could overtake —
He mounted them on the swiftest steeds;
Whoever stood against him
He seized and made an end of;
One man over the ayars —
He made Çoñbilgiç their khan;
Clasping the Burkan, raising clamor,

Kaynayıp duran Beecin'e
Kulun unutamayacağı gürültü koparıp,
Niyeti haram Hıtay sinip,
Kırk hanın eli Hıtay'a,

Upon the seething, boiling Beecin
Raising a din no slave could e'er forget,
Hıtay of unclean intent cowering,
Over the forty khans' people, the Hıtay,

Değerli Kite han olup,
İki dizgin, bir yuları
Ermiş Kite, ele almış,
Han Esenkan'ın yerine
Padişah olup kalmış.
Öç almaya ordu toplayıp,
Pehlivanlarını bol toplayıp,
Cübbesini örtüp sırtına,
Yanıp ölesi kuduruk
Yüz ayar verip yanına,
Bilgiç'i saldı yoluna.
Ketmen tırnaklı, geniş sağrılı,
Geniş yerin küheylanı,
Yakışıklı ata binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Silahını pusatını kuşanıp,
Altı bakır yol kazanı
Her birine bağlanıp,
Kaspañ'ın kara dağını dolanıp,
Yamaca dolu yağdırıp,
Düz ovayı kara dumana boğdurup,
Dağ dağın başından
Yüklenip sis bölünüp,
Fazla kuşkulu yerlere,
İnsan sezer – diye,
Gökten altı vadi buzul döktürüp,
Büyücü domuzun
Hava büyücülüğü görünüp,
Kaynaşıp topluca silkinip,
Yerin otu bölünüp,
Burun yaran alçak sis
Yere yakın dökülüp,
Dört bir yandan uğuldayıp
Buz gibi yel bölünüp,

Precious Kite becoming khan,
Two bridle-reins and one halter
Kite the sage took into hand;
In the place of Khan Esenkan
He remained as padishah.
Gathering a host to take revenge,
Gathering pehlivans in plenty,
Draping his robe across his back,
The rabid one, may he burn and die,
Gave a hundred ayars to his side
And loosed Bilgiç upon his road.
Mattock-hoofed and broad of croup,
The courser of the wide land,
Mounting a handsome steed,
Knotting tight its horsehair tail,
Girding on his arms and armor,
Six copper road-cauldrons
Lashed onto every man,
Rounding the black mountain of Kaspañ,
Raining hail upon the hillside,
Choking the level plain in black smoke,
From mountain and from mountain-top
The mist heaved up and parted;
Over places doubted overmuch,
Men may sense us – saying,
Pouring from the sky six valley-glaciers,
Of the sorcerer swine
The weather-wizardry made manifest,
Swarming, shaking all together,
The grass of the earth divided,
The low nose-splitting mist
Pouring down close to the ground,
Howling from the four quarters
The ice-cold wind divided;

Kırların hepsine baksan,
Oyuk oyuk akan su basıp,
Çölün, ovanın hepsini
Göz görmez buğu kaplayıp,
Azgınlığı belli olup,
Çoñbilgiç bulutu çevirince,

Look on the steppes, on every one —
Water flooding, coursing hollow by hollow,
The desert and the plain entire
Wrapped in vapor no eye could pierce,
His wildness now made manifest,
When Çoñbilgiç turned the cloud about,

Havayı büyüleyip dururken,
Canlı cansız, mahluk,
Eceli olan tutulup,
Ecelsiz olanların hepsi
İnine girip kurtulup,
Heybetle yükselen dağların hepsi
Ak karla sarılıp tutulup,
Otlayıp gezen kulanlar
Çöle kaçıp kurtulup,
Ordusu yüz kişiymiş,
Bütün adamlar küheylana
Kavut azığından yükletip,
Sadaktan yoklayıp ok alıp,
Canı çıkası uğursuz,
Can yoldaşını birlikte alıp,
Yol gözleyeni dahi var,
Sınanıp seçilmiş pehlivanlar,
Birinde bin kişilik güç var.
Gayreti güçlü, zehri güçlü,
Gazânın yolu böyledir,
Aziz cana geldi zor,
Erenler yürüyüp salınıp,
Kapaklanmış mercan taş
Tepesinde parıldayıp,
Değerli taşlar takılıp,
Hıtaylı kılığı belli olup,
Gözünde cam parlayıp,
Yatan buğra gibi kara saç
Geniş sırtında parıldayıp,
Uzun şalvar, geniş don,
Altmış teke derisinden
Pantolon diktirmiş kandagay,

While he wrought his magic on the weather,
Creatures living and lifeless,
Whose hour was written were caught,
And all of those whose hour was not
Slipped into their dens and were saved;
The mountains rising in their majesty
Were seized and wrapped in white snow,
The kulans grazing at their roaming
Fled to the desert and were saved.
His host was a hundred men,
And all the men upon their coursers
Loaded kavut for provision,
Drew arrows, testing, from the quiver;
The ill-omened one, may his soul depart,
Took his soul-companion along;
There was even one to watch the road,
Pehlivans tried and chosen,
In each of them a thousand men's strength.
Strong in zeal and strong in venom —
Such is the road of holy war,
Hardship came upon dear souls,
The champions striding, swaying,
Coral stones set overlapping
Glittering upon their crowns,
Precious stones hung all about,
The Hıtay guise now plain to see,
Glass a-glitter at their eyes,
Black hair like a couching bull-camel
Gleaming on their broad backs,
Long şalvar, roomy breeches,
Out of sixty he-goat hides
Trousers stitched of kandagay,

84820	Paçası bir başka görünüp,	*Their legs a sight apart from all;*
	Kulan kovup, teke vurup,	*Chasing kulan, striking ibex,*
	Kudurup ölesi domuzlar	*The swine, may they go mad and die,*
	İyice keyfe koca dalıp,	*Sank deep in mighty pleasure,*
	Gözcü gözleyip, yer yoklayıp,	*Scouts spying, testing the ground,*
	Sırta çıkınca velvele koparıp,	*Raising clamor when they topped a ridge,*
	İnsandan başkaca değeri var,	*They have a worth beyond mankind's;*
	Kan dökmeye bilhassa,	*For the shedding of blood above all*
	Hazırlanmış imiş o koca gövdeli.	*Prepared full well was that giant-bodied one.*
	Beecin'den çıkıp gelenler,	*Those come forth out of Beecin,*
84830	Gayreti bir başka kâfirler,	*Infidels of zeal apart,*
	Her biri bine bedel bahadırlar.	*Batyrs each one worth a thousand.*
	Düşman deyince coşup kaynayan,	*Boiling and surging at the word "foe,"*
	Ecel dense sevinen,	*Rejoicing if death be named,*
	Cehennemi gezmiş erenler,	*Champions who have walked through hell,*
	Yer bulamayıp duran yiğitler.	*Warriors who can find no place to stand.*
	Kapsañ boyu kara ardıç,	*Black juniper the length of Kapsañ —*
	Kara ardıç boyunu sıyırıp,	*Skirting the length of black juniper,*
	Kararan tümen can ile	*With tümen souls a-darkening*
	Altının madenini dolaşıp,	*Rounding the mine of gold,*
84840	Çay çıkan dağı yamaçlayıp,	*Slanting the mountain where the tea grows,*
	Karşan boyunu kıyılayıp,	*Skirting along the length of Karşan,*
	Hörgüçlenen nice dağ aşıp,	*Crossing many a humped mountain,*
	Tümsekli dereler geçip,	*Passing hillocked gullies,*
	At yorup, yer yoklayıp,	*Wearying horses, testing ground,*
	Yol alıp, ün salıp,	*Making way, spreading their fame,*
	Kulan kovup, teke vurup,	*Chasing kulan, striking ibex,*
	Çok keyfe iyice dalıp,	*Sinking deep in ample pleasure,*
	Kök Beecin'in tümen yolunu	*The tümen road of Kök Beecin*
	Gece yürüyüp geliyor,	*They come marching in the night,*
84850	Kapkaranlık Beecin'den	*From pitch-black Beecin*
	Gündüz yürüyüp geliyor.	*They come marching in the day.*
	Domuz basmış boğazdan	*Through the defile the swine have trodden*
	Kaygılanmadan yol yürüyüp,	*Walking the road without a care,*
	Tilki yürümez düzlükten	*Over flats where no fox walks*
	Atı esirgemeden bol yürüyüp,	*Riding hard and sparing not the horse,*
	Ay eksilip, gün geçip,	*Moons waning and days passing,*

Aradan nice gün geçip,
At azıp bunalıp,
Erenlerin hepsi bunalıp,
Günde dinlenip durmadan,
Günün soluğunu almadan.
Kararıp sırt görünüp,
Keçi yürümez kaygan yamaç,
Kaygan yamaçtan aşağı bölünüp,
Kırların boyu At-Oynok,
At-Oynok'a çıkıp kondu şimdi,
At-Oynok'un bu yanı,

Many a day passing between,
The horses spent and desperate,
The champions all despairing,
Not resting by day nor pausing,
Not drawing the day's own breath.
A ridge showing darkling,
A slick slope where no goat walks —
Breaking downward from the slick slope,
At-Oynok, the length of the steppes —
They climbed At-Oynok now and camped;
On this side of At-Oynok,

Eçki-Ölbös'ün öte yanı,
Hörgüçlü dağın burnu,
Dokuz sırtın çıkıntısı,
Ak-Urçuk'a geldiğinde,
Hikâyesi büyük müşkül,
Önünü çekip Çoñbilgiç
Uğuldayıp sis salmış,
Durmadan öfkesi sıkı tutup,
Nöbete tutulup kuduruk
Havayı büyüleyivermiş.
Yerin sağrısı Boz-Talaa,
Boz ovada kalmış,
Ak yamaçtan çorakmış,
Varılıp dönülmez yolmuş,
Yerin kapanı geniş Kordoy,
İnsanoğlunun uğramadığı,
Dört ayaklı hayvanın
Biri bile gidip basmadığı,
Mihnet Ovası der imiş.
Canlı cansız mahluk,
Rast gelirsem öldüm der imiş.
Toprağı dağ gibi yığılmış,
Gündüz yürüyen kişinin
Her gün kısmeti kesilmiş,
At dizine dek saplanmış,
Yaratılmış kul oğlundan
Böylesi müşkül görülmemiş.

On the far side of Eçki-Ölbös,
The snout of the humped mountain,
The jut of the nine ridges —
When they came to Ak-Urçuk,
Its tale a mighty hardship,
Drawing the van, Çoñbilgiç
Loosed a howling mist,
Holding his wrath gripped without cease,
Seized by his fit, the rabid one
Bewitched the weather in a trice.
The croup of the earth, Boz-Talaa,
Left upon the grey plain,
Salt-barren from the white slope,
A road gone-to, never returned-from,
The earth's own trap, broad Kordoy,
Where no son of man has called,
Where of four-footed beasts
Not one has gone and trodden —
The Plain of Misery, it was called.
Creatures living and lifeless
Said, "If I chance there, I am dead."
Its soil heaped up like mountains;
For the man who walks by day
Each day his portion was cut off,
Horses sank up to the knee,
Among created sons of slaves
Such hardship was never seen.

Kumu dağ gibi yığılmış,
Gece yürüyen adamın
Gece kısmeti kesilmiş.
Boz-Talaa'sı der imiş,
Rast gelip kalan adamlar,
Ölüm hazırlığını görür imiş.
Boğa geyik, deve geyik,
Komaz, çekinmez yırtıcılar,
Oyun kuran kulanlar,
Zehri ağır yılanlar,
Börsö denen dahası var,
Kulağın duymadığı, gözün görmediği,
Adı duyulmadık canların hepsi var,

Its sand heaped up like mountains;
For the man who walks by night
His night's portion was cut off.
Its Boz-Talaa, it was called;
The men who chanced and lingered there
Would make their preparations for death.
Bull deer and camel deer,
Predators that spare not, shrink not,
Kulans plotting their games,
Serpents heavy with venom,
More still, the thing called Börsö —
What ear has not heard, eye not seen,
Every soul of unheard name is there,

Gergedanı, fili yiyen var,

Adını bilen bir can yok,
Kılıç kuyruk denen var,
Dar geçide girip yol yürüyüp,
Zorlu müşkül yol görüp,
Kahrolası yol görüp,
Bu ovayı gördüğünde,
Uzaktan gören Çoñbilgiç,
Üstün doğmuş Çoñbilgiç,
Bildik büyüyü salıverdi,
Geniş dünya dar olup,
Düz, engebeli yerleri,
At böğrüne dek kar olup,
Ölüme altısı tutulup,
Ölmeden diri doksan dört,
Müşküllü yoldan kurtulup,
Yıldız gözleyip, yolu düzeltip,
Arslanlığı belli olup,
Heybetle yükselen Ala-Too,
Ala-Too'ya ulaşıp.
Dağ başından yol yürüyüp,
Duraksamadan bol yürüyüp,
Gözcü konan yeri kollayıp,
Boğaz yoklayıp, dağ seçip,

There is that which eats rhinoceros and elephant,
No soul alive that knows its name,
There is the thing called sword-tail;
Entering the narrow pass, walking the road,
Seeing a grim and hard road,
Seeing an accursed road,
When he beheld this plain,
Çoñbilgiç, seeing from afar,
Çoñbilgiç, born superior,
Let loose the spell he knew,
The wide world growing narrow,
The smooth and rugged places
Turning to snow up to the horse's flank;
Six of them were seized by death,
Alive, undying, ninety-four,
Escaping from the hard-pressed road,
Watching the stars, righting the road,
His lion-hood made manifest,
Ala-Too rising in majesty —
Reaching Ala-Too at last.
Walking the road from the mountain crest,
Marching long without a pause,
Watching where the sentries camp,
Probing defiles, choosing mountains,

Ala-Too'yu kıyılayıp,
Soylu küheylanı nallayıp,
Gözcülüğe çıkıp geldiği yer.
Bunu böylece bırakalım,
Kaplan oğlu er Seytek,
Ondan haber başlatalım.
Kökeninin hepsi han,
Kökünden Hızır değmiş.
Atası pehlivan şir olmuş,
İlk atası er olmuş.
Üstüne yürüyüp gelen çok düşmana,
Gayreti cana görünmüş,
Karşı karşıya gelen düşmanın
Kanı su gibi dökülmüş.
Geceleyip geçtiği yere
Gümbür gümbür mazar kurulmuş.

Skirting along the Ala-Too,
Shoeing the highborn courser —
This is where he came out to spy.
Let us leave this as it stands;
The tiger's son, the man Seytek —
Let us begin the tale from him.
His stock is khan in every root,
Hızır touched him from the root.
His forefather was pehlivan and şir,
His first forefather was a man of men.
To the many foes that marched upon him
His zeal was shown to every soul;
Of the foe that met him face to face
The blood was poured like water.
Wherever he passed a night,
A rumbling mazar was raised.

Kökünden Tanrı desteklemiş.
Tükendiğinde tütmüş,
Öldükçe çoğalmış,

Kertildikçe genişlemiş.

Hızır değmiş şirin soyu,
Keskin çeliğin özü,
Kaygılanmayan aziz şir,
Tasalanmayan gökyele er.
Vadiyi kesip yağ eden,
Aşırı cana dokunduğunda
Öz yakınını yok eden,
Yaman sultan Semetey,
Semetey'in soyu,
Cediger'e varıp büyümüş.
Yeri güdüp ulu olmuş,
Kahrına uğrayınca
Yamaçtan kara kan olmuş.
Kastını kuran nice düşmanın
Nicesi yok olmuş.
Arslan doğmuş er Seytek,

From the root God gave him backing.
When he was spent, his hearth still smoked,
The more they died, the more they multiplied,
The more they were notched, the wider they spread.
Hızır-touched, the şir's own lineage,
The very core of keen-edged steel,
The dear şir who knows no sorrow,
The grey-mane man who knows no care.
Who cuts the valley and renders it to fat,
Who, when touched too near the quick,
Wiped out his own blood-kin,
The dread sultan Semetey —
Semetey's own seed
Went to Cediger and grew.
Herding the land, he became great;
When his wrath came down,
The hillside ran with black blood.
Of many foes who plotted his harm
Many came to naught.
Lion-born, the man Seytek,

Kaplan gibi hazırlanmış,
Periden burak at gelip,
Aziz şirin Seytek'i
Hazırlanınca düşmana binsin – diye,

Perişan olmadan düşmana değsin – diye,
Periden gelen Kulunsur,
Koşusuna yel yetmez,
Yürüyüşüne mal yetmez,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Sırtı apayrı, omurgası keskin,

Çarpışmaya girse koparır kavga.
Bağlayıp koysan durmayan,
Ok atımı boyunda hendek gelse,

Dizgin çekmeden sıçrayıp aşan.
Kuyruğu bir başka, zehri güçlü,
Kulun endamlı, beli düz,
Apışarası koyak gibi,

Alnına bitmiş kaşka, ak diş,
Usta dövmüş çelik gibi,
Sağrı başı güğüm gibi,

Üç koşumun koşulusu,
Altı karış kazanı
Asıp koysan duracak gibi.
Semirmişi harbi gibi,
Sıçrayışı pire gibi,
Baldırı çocuk beli gibi,
Yürüyüşü bozkırın yeli gibi.
Dönüp kaçan kulanı,
Dönse basıp yiyecek gibi.

Kanatlı kaçıp kurtulmaz,
Uğursuz bir müşkül olmazsa,
Tutuşan düşmana tutulmaz.
Soylu küheylan Kulunsur,

Made ready like a tiger;
From the peri came a burak steed,
That the dear şir Seytek
Might mount it against the foe when ready – saying,
Might reach the foe unruined – saying,
Kulunsur, come from the peri —
No wind can match his running,
No beast can match his walking,
Broad-chested, wide of breast,
His back a thing apart, his spine keen-edged,
Entering the clash, he tears loose the quarrel.
Tie him fast, he will not stand;
Should a trench come, an arrow-shot in width,
He leaps and clears it without a pull of rein.
His tail a thing apart, his venom strong,
Foal-graceful and straight of back,
The space between his thighs like a mountain glen,
A blaze grown on his brow, teeth white,
Like steel a master forged,
The crown of his croup like a copper ewer,

Harnessed in the threefold harness,
A cauldron of six spans
Might hang on him and stay, it seems.
His fattened flesh like a ramrod,
His leap like the flea's own leap,
His shank like a child's slim waist,
His gait like the wind of the steppe.
The kulan wheeling round in flight —
Should he wheel, he would trample and devour it.
No winged thing escapes him in flight;
Unless some ill-starred hardship fall,
He is not caught by a grappling foe.
The highborn courser Kulunsur,

Arpa verilse çiğneyen,
Hayvandan endamlı canlı,
Dağ koyunu gibi gözü parlayan.
Buğdayı yara yara çiğneyen,

Tam yaratılmış Kulunsur,
Yaban koçu gibi gözü parlayan.
O gün Seytek, aziz şir,
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Altın saplı koca kösteği,
Onu vurup bukağılayıp,
Yüksekten bağlayıvermiş,
Etini çekip sıkılaştırıp o yamanı,
Yüksekten bağlayıp koymuş.
Bağı altın kararında,
Süsleyip altınla donatıp,
Akbermet'in ordasında
Geniş keyfe dalmış.
On gün Seytek kıpırdamadan,
Dalgın duran bahtı kara,
Peri kızının yanında yatmış.
Perizade Bermet'in –
Geniş gömleklinin en temizi,
Söz söylense laf yetmez,
Kendisi kadınların başı.
Alnı aydınlık, sözü altın,
Dili şeker, tam bir bülbül,
Baksan Çolpan'dır o yaman.

Who chews the barley when it is given,
A living thing shapelier than beasts,
His eye a-gleam like a mountain sheep's.
Who chews the wheat and splits it grain by grain,
Kulunsur, created whole and perfect,
His eye a-gleam like a wild ram's.
That day Seytek, the dear şir,
Took off the saddle, left him bare;
The great hobble with the golden haft —
He struck it on and fettered him,
He tied him high upon the line,
Drawing his flesh tight, that terror,
He tied him high and left him so.
His tether of the temper of gold,
Adorning him, arraying him in gold,
In Akbermet's orda
He sank into ample pleasure.
Ten days Seytek, unstirring,
The black-fortuned one, lost in reverie,
Lay at the side of the peri maiden.
Of the peri-born Bermet —
Purest of the wide-chemised,
Should words be spoken, words fall short,
She herself the head of women.
Her brow is light, her word is gold,
Her tongue is sugar, a very nightingale,
Look — she is Çolpan, that wondrous one.

İKİNCİ BÖLÜM

Beecin'den Kopan Fırtına: Yılkı Baskını ve Büyük Vuruş

Akbermet gece ürkütücü bir düş görür: dolunay ve güneş, tasmalı bir kaplan, iki çelik kılıç ve gündoğusundan gelip kılıcı ortasından kıran bir ejderha. Akcoltoy düşü yorar; kaplan Seytek'in hanlığını, doğacak aslan yürekli oğul Kenen'i müjdeler, ejderha ise Çin'den kopacak büyük belaya işarettir. Yorum daha bitmeden haberci Kadike yetişir: kılığı yabancı yüz atlı görünmüştür. Çoñbilgiç davulunu gümbürdetip Seytek'in yılkısını kökünden söker, yılkıcıları kırıp Suusamır yönüne sürer. Akbermet'in periden ustalara döktürdüğü ok geçmez zırhı ve babasından kalma Aç Elmas kılıcını kuşanan yiğitler harekete geçer; önce Akcoltoy tek başına düşmanın ardına düşer.

Akcoltoy ile Çoñbilgiç teke tek vuruşur: sırayla hamle verirler, mızraklar parçalanır, altı gün altı gece boğuşurlar. Hilesi tükenen büyücü kaçar gibi yapıp Coltoy'u doksan dört pehlivanın kuşatmasına çeker; yaralı Coltoy tepede sıkışıp kalır. Tam umudun kesildiği anda Seytek yetişir; kırk çilten ve Hızır İlyas gaipten yoldaş olur. Seytek, Beecin'in en namlı pehlivanı Kaysar'ın başını Oykuma kılıcıyla ikiye böler, ardından Çoñbilgiç'i Sır mızrağıyla ağır yaralar. Coltoy kuşağındaki emlerle

kendini ve Kulunsur'u sağaltıp savaşa döner; iki bozkurt omuz omuza düşmanı kırar, canını zor kurtaran büyücü gök Kerik'e kapanıp Kakan'a doğru kaçar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Akbermet'in düşünü Akcoltoy yorar: Seytek'in hanlığı pekişecek, Kenen adında aslan bir oğul doğacak, ama gündoğusundan ejderha gibi bir düşman gelecektir.
- Çoñbilgiç fil derisinden davulunu döverek Seytek'in yılkısını ürkütüp kökünden sürer; yılkıcılardan yalnız yedi yerinden yaralı Erebay kaçıp haber ulaştırır.
- Akbermet, Seytek'e periden ustalara yaptırdığı ok geçmez zırhı ve babasından kalma Aç Elmas kılıcını kuşandırır.
- Akcoltoy ile Çoñbilgiç töreye uyup sırayla hamle ederek altı gün altı gece teke tek vuruşur; iki mızrak da parçalanır.
- Kaçar gibi yapan Çoñbilgiç, Coltoy'u doksan dört pehlivanın kuşatmasına düşürür; Seytek kırk çilten ve Hızır İlyas'ın desteğiyle yetişip kuşatmayı yarar.
- Seytek, Beecin'in baş pehlivanı Kaysar'ı öldürüp Çoñbilgiç'i mızrakla ağır yaralar; büyücü gök Kerik atıyla tek başına Kakan'a kaçar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Alçakgönüllü, ak alınlı,	*Humble-hearted, fair of brow,*
Peri kızı biçareye,	*To the peri-maiden, poor forlorn one,*
Kul denk gelmez kendine,	*No mortal slave could be her match*
Yaratılmışın her türlüsünden.	*Among all creatures ever made.*
O gece yatarken	*That night, as she lay down to rest,*
Uyuyup ilginç bir düş görmüş,	*Sleeping, she dreamed a wondrous dream,*
Böylesine yaman bir iş görmüş.	*She witnessed such a fearsome thing.*
Gördüğü düşü apaçık görmüş,	*The dream she saw, she saw it plain,*
Dolunay olmuş ayı görmüş,	*She saw the moon become full-orbed,*
Sağ yanından güneş görüp,	*And saw the sun at her right side,*
Nice tuhaflığa dalmışlar.	*And sank in many a marveling strange.*
Yine düşüne bakınca,	*And gazing on her dream once more,*
Aç bir aslan, bir kaplan,	*A hungry lion, a tiger fierce,*
O, Seytek'e nasip olmuş.	*Had fallen as Seytek's destined lot.*
Rast geleni parçalamış,	*It tore whatever crossed its path,*
Karşılaştığını yutmuş,	*Devoured whatever met its way,*
Zehrine can dayanmayıp,	*No soul could bear its venom's force,*
Yer tutuşup yanmış.	*The earth caught fire and burned away.*
Seytek onu tasmasından tutmuş,	*Seytek had seized it by the collar,*
Canlı cansız tüm mahluk,	*All creatures, living and lifeless both,*
Sığınacak in bulamayıp,	*Could find no den in which to hide,*
Girecek yer bulamayıp,	*Could find no place to enter in,*
Kavrulup kum savurup,	*Scorched and whirling up the sand,*
Kaçıp şaşıp kurtlar uluyup,	*Wolves fled bewildered, howling loud,*
Mahlukat candan ümit kesmiş.	*All beings despaired of their own lives.*
Kara kartal kuş kapıp,	*The black eagle snatched its fowl,*
Tasmalı tazı iz sürüp,	*The collared hound pursued the trail,*
Hakan'a karşı hisar kurmuş,	*Against the Hakan raised a fortress,*
Salıverdiğini kırıp geçirmiş.	*What it loosed laid waste to all.*
O saldığı kartalın,	*That eagle which he loosed aloft —*
Gözü açılmış çukur gibi,	*Its eye was like a gaping pit,*
Gagası çelik burgu gibi,	*Its beak was like a steel-wrought auger,*
Gagaları kocaman gerilir,	*Its beak spread open monstrous wide,*
Pençeleri çarpık uzanır,	*Its talons stretched out crooked far,*
Tuttuğu yerden kan saçar.	*Where it gripped, the blood sprayed forth.*
Azı dişlilerin hepsi,	*And all the fanged and tusked beasts,*

Aslan yutan, kurt yutan,
Çare bulamayıp yanmış,
Dar geçide kaçıp sığınmış.
Yeryüzünün dört bucağını,

Swallowers of lions, of wolves,
Finding no remedy, they burned,
And fled for refuge to the narrow pass.
The four far corners of the earth

Dört kez dolanıp gezerek,
Sürek avıyla av avlayıp,
Bu zevke dalıp gitmiş.
Medine'nin beş bucağını,
Beş kez dolanıp gezerek,
Belli yerlerin hepsini
Tamam edip durmuş.
"Bahadır Seytek'miş" diye,
Bütün âlem adını bilmiş.
Kaplana kavga salıp,
Parsın üstüne yürümüş.
Rast geleni perişan edip,
O kartal kapıp almış.
Avının bu gidişinin,
Zevkine sevinerek,
At yorup, yer dolaşıp,
Tomağa çekip, kuş salıp,
Varılacak yere varmamış,
Bu Seytek'in önünde
Karşı söz diyecek kalmamış.
Yine yatıp düş görse,
Yiğit Seytek, o kaplan,
İki çelik kılıç bulmuş,
O çeliğin alameti:
Sallansa taştan geri dönmemiş,
Kastedip çaldığı yerden
Kan dökmeden boş dönmemiş.
Kını güzelce kaplanmış,
"Keskin çelikmiş bu" diye,
Ustaların piri ulu Davut,
Onu görüp övmüş.
Keşfe çıkıp coşarak,
Büyüklüğü Kaf Dağı kadar,
Bir ejderhaya rastlayıp,

He roamed and circled four times round,
Hunting the game with driven chase,
He sank into this pleasure deep.
The five far quarters of Medine
He roamed and circled five times round,
And all the famous places known
He compassed to the very last.
"This is the batyr Seytek," they said,
The whole world came to know his name.
He hurled his combat at the tiger,
And marched upon the panther bold.
Laying low whatever crossed him,
That eagle seized and bore away.
In this fair fortune of his hunt
Rejoicing in its keen delight,
Wearying steeds, ranging the land,
Drawing the hood, loosing the bird,
He reached not yet his journey's end,
Before this Seytek there remained
None left to speak a word against him.
Again he lay and dreamed a dream:
The valiant Seytek, that tiger-heart,
Had found two swords of tempered steel,
And this the token of that steel:
Swung, it turned not back from stone,
And where it struck with fell intent
It came not back unstained with blood.
Its scabbard finely overlaid,
"This is keen steel indeed," – saying,
Great Davut, patron of all smiths,
Beheld it and bestowed his praise.
Riding forth to scout, exulting,
Vast as Mount Kaf in its hugeness,
He came upon a dragon there,

İki eş keskin kılıç
Ejderhaya kâr etmeyip,
Soluğuna od işlemeyip,
Vuruşup gücü yetmeyip,
Gündoğusundan hız alıp,
Gündoğusunda durakladı.

The two twinned swords of keenest edge
Availed him naught against the dragon,
No fire could pierce its burning breath,
He fought, but strength would not suffice,
It gathered speed from out the east,
And in the east it came to rest.

Yeryüzünü kavurarak,
O ejderha kuruldu, atıldı.
Kaplan Seytek boğuşa boğuşa
Dünyadan yok oldu.
Kahırlıya gücü yetmeyip,

Scorching all the face of earth,
That dragon coiled itself and sprang.
Tiger Seytek, grappling, grappling,
Vanished from the world away.
His strength failed against the wrathful one,

Kanı kalmış bir kaşık,
Eti kalmış bir tutam.
Kılıç sapından kırılıp,
Yürek kabından fırlamış,
Ateş yürek, çaresiz, depreşmiş,
Halkın yurt tuttuğu Ala Dağ'ın
Düzeni darmadağın olmuş.
Yaktığı ocak söndürülmüş,
Yar gibi kalabalık Kırgız elini
Yalanıp yutan o kudurmuş,
Topunu birden göçürmüş.
Rast geleni çiğnemiş,
Denk geleni kemirmiş,
Sahipsiz kalmış bu yaylalar,
Nice kadın dul kalmış,
Halkı kederle yurt tutmuş.
Belalı derde bulaşıp,
Koca halk kırgına uğramış,
Kıpırdayanın hepsini
Gündoğusundan sömürmüş.
Ekilip biten ekini
Olgunlaşmadan ham biçmiş.
Karşılık verip direneni,
Haraç gibi yutup sömürmüş.
Kılıç ortasından kopup,
Bakınca göze ilişmeyip,

Of his blood was left one spoonful,
Of his flesh was left one handful.
The sword was broken at the hilt,
The heart leapt from its very casing,
The fiery heart, helpless, convulsed,
Of Ala Dağ where dwelt the people
The order was all rent asunder.
The hearth they kindled was put out,
The Kırgız folk thick as a cliff-side
That rabid one licked up and swallowed,
And drove them all at once away.
It trampled all that crossed its path,
It gnawed whatever met its way,
These pastures now stood masterless,
And many a woman was left widowed,
The people dwelt in grief-bound land.
Entangled in calamitous woe,
The mighty folk were massacred,
And every soul that dared to stir
It drained away from out the east.
The grain that had been sown and grown
It reaped unripe before its time.
And those who answered and resisted
It swallowed up like tribute due.
The sword had snapped across its middle,
And looking, none could catch a glimpse,

O kara bahtlı melunun,
Nerede olduğu bilinmeyip,
Karaltısını geceye gömmüş,
Karşılık verip direneni,
Dönüşü olmayan çukura atmış.
Bu Ala Dağ'ın Kırgız'ı,
Çırpınsa da koparıp çıkamayacağı,

Ağır bir tuzak ağında kalmış.
"Bu neyin nesiydi?"

Of that black-fated cursed fiend
No man could tell the whereabouts,
It buried its shadow in the night,
And those who answered and resisted
It hurled into the pit of no return.
The Kırgız of this Ala Dağ,
Though struggling, could not tear them free —
They lay caught in a heavy snare.
"What thing was this, and what its meaning?"

Diye, işte böylece beriki,
Perizada bahtı kara,
Akılda mahir, ah tükenmez,
Türlü türlü düş anlatıp,
Kerametini hep söyleyip,
Perizada hatun,
Malum olan işte böyleydi.
Sızlanıp ağlayıp söz açıp,
Huzuru kaçmış söz söyleyip,
Kimi safa, kimi müşkül,
Biri cehennem, biri cennet,
Gördüğü düşü hep anlatıp,
Bu düşü işittikten sonra,
Yiğit Seytek, o kaplan,
Uykudan kalkıp davranıp,
Aziz yurdu için ürperip,
"Sonu nice olur?" diye,
Kulansur'u eyerleyip,
Kasılıp duran melunun,
"Sefere çıksa yolu açılır" diye,
Şahlanıp silkinirse,
"Eli yorup incitir" diye,
Sımsıkı düğümlenmiş has yular,
Pek yakışanı işte böyle,
Kulansur'a denk yular.
Sahtiyan terlik, gök keçe,
Ayı postu, ak kolan,

So saying, thus the one before us,
Perizada, black of fortune,
Deft of mind, her sighs unending,
Recounting dreams of many kinds,
Ever telling of their portent,
The lady Perizada then —
What was made known was even thus.
Moaning, weeping, opening speech,
Speaking words with peace all fled,
Some of joy and some of hardship,
One of hell and one of heaven,
Telling all the dream she saw,
And when he heard this dream told out,
The valiant Seytek, that tiger-heart,
Rose up from sleep and stirred himself,
Shuddering for his cherished homeland,
"What end will come of this?" – saying,
He set the saddle on Kulansur,
For that proud-strutting rascal steed,
"Setting forth, his road will open," – saying,
Should he rear up and shake himself,
"He'll tire and hurt the hand," – saying,
A choice halter knotted tight,
And thus most fitting it was indeed,
A halter matched to Kulansur.
Saffian saddle-pad, grey felt,
A bear's hide and a white girth-strap,

Yiğit binse tam denk kolan,
Ön kaşı ak altından,
Arka yanı halis gümüş,
İki yanı enli demir,
Ustaların ustası elinden,
Bey babası sağ iken,
Topal usta Bölökbay,
Vasiyet edip yapmıştı.
Ölümden korkan onar mı,
Ölmez yitmez dünyada,
İnsan demir özlü olur mu?
Er Seytek aklına alıp,
"Mirastan kalan eyerdir" diye,

A girth full-matched when heroes mount,
Its fore-bow wrought of pale white gold,
Its hinder part of purest silver,
Its two sides of broad-beaten iron,
From the hand of the master of masters,
While his bey-father yet drew breath,
The lame craftsman Bölökbay
Had wrought it as his testament.
Can he who fears death ever thrive?
Deathless, unperishing in this world,
Can man be made with core of iron?
Er Seytek took it into mind,
"This saddle is my heritage," – saying,

"Kuşanıp bahadır binsin" diye,
Sayısız husumet gelse,
Dağ deviren düşman gelse,
"Geri dönmeden dalsın" diye,

Kast edenin canını çıkarıp,
"Kaçırtıp hep birden sürsün" diye,

Sırtını başını yara etmez,
Binenin gönlünü incitmez,
Altı ay sefer yol yürüse,
Atı üzercesine çok binse,
Gündüz gece yol yürüse,
"Çatışmaya girse şaşmaz" diye,
Özenle yapılmış bu eyer,
"Atın böğrünü ezmez" diye,
Vaktiyle göçüp giden Bölökbay,
"İnceliğini bilir" diye,

Dar günde hatırlarsa,
"Bizi de anar" diye,
Düşünüp yaptığı Ak eyeri

Kulansur'a vurup,
Horoz gibi çalımlı aziz aslan,

"Let the batyr gird and mount it," – saying,
Should countless enmities descend,
Should foes that topple mountains come,
"Let him plunge in without turning," – saying,
Wrenching out the plotter's soul,
"Let him rout and drive them wholesale," – saying,
It galls not back nor wounds the head,
It grieves not the heart of him who rides,
Though six months' march he ride the road,
Though he ride hard to wear the horse,
Though day and night he ride the road,
"In combat it will never fail," – saying,
This saddle wrought with loving care,
"It bruises not the horse's flank," – saying,
Bölökbay, long since passed away,
"He'll know the fineness of the work," – saying,
"If on a hard day he recalls it,
He will remember us as well," – saying,
The White saddle wrought with forethought
He laid upon Kulansur's back,
The cherished lion, rooster-proud,

Yerinden oynamaz aziz er.
Elinden tutup destek olup,
Hatun mırıldanıp konuştu,
"Bunun sonu nice olur?" diye,
Kımıldamadan geriye yaslanıp,
Aslanın aslan olduğu belliydi,
Umursayıp aldırmaz o çelik yürek,
Ecel dense sevinen.
Kutubiy'in oğlu Akcoltoy,
Yiğitliği tümen asker gibi,
Alnının önünde heybeti,
Kavgaya girse karaltısı,
Öne düşse ak yolu, uğuru,
Amansız düşman gelse,
Emanet cana kast gelse,
Tek başına tümen asker gibi,
Kulansur misali at binip,
Örme demirden zırh giyip,
Silah kuşanıp mızrak alıp,

Yalın kılıç bağlanıp,
Endamlı boylu, geniş omuzlu,
Püskül takmadan mızrak alıp,
Çehresini değiştirip telaş salıp,
Er Seytek'in otağına,
Perizat'ın hisarına,
Bozkurt Coltoy geldi işte.
Akbermet'in otağına,
Otağ önünde sırlı direk,
Otağ bekleyen on pehlivan,
Düşünse şaşırtan nice insan,
Gözü kara, nur yüzlüden,
İpek kuşaklı, geniş saç bağlı,

Endamı yerinde güzelden,
Işıl ışıl boncuk gözlüden,
Şekerden tatlı sözlüden,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Süzülüp duran güzelden.

The cherished er unmoved from his place.
Taking his hand to lend him stay,
The lady murmured as she spoke,
"What end will come of this?" – saying,
Unstirring, leaning back at ease,
The lion showed himself a lion,
That steel heart heeded not nor cared,
Who at the word of death rejoiced.
Akcoltoy, son of Kutubiy,
His valor like ten thousand troops,
Majesty upon his very brow,
His looming shadow in the fray,
His white road and good omen leading,
Should merciless foemen come,
Should plots against the entrusted soul come,
Alone he stood as ten thousand troops,
Mounted on a steed like Kulansur,
Clad in mail of woven iron,
Girding on arms and taking lance,

With naked sword bound at his side,
Stately of stature, broad of shoulder,
Taking his lance untasseled still,
His visage changed, spreading alarm,
To Er Seytek's pavilion-yurt,
To Perizat's high fortress-hold,
The grey wolf Coltoy came at last.
To Akbermet's pavilion-yurt —
Before the yurt a lacquered post,
Ten champions keeping watch on the yurt,
A marvel to all minds that ponder,
Of black-eyed ones with radiant faces,
Silk-sashed, with broad-bound braided hair,
Of beauties shapely in their form,
Of bead-bright eyes that gleam and glitter,
Of speech that's sweeter far than sugar,
Waist like a scabbard, face like the moon,
Of beauties gliding soft and slow.

Görünce yürek sevinen,
Süzülüp duran nurludan.
Salınarak eve girenden,
Erlere gerçek yoldaş,
İç sırrı bilenden.
Süse durmuş kırk gelin,
Akcoltoy'u gördüklerinde
Ceylan gibi uçup derlenip,
En kıymetli biçarenin
Hüneri belli olup,
Yay gibi dizilip üşüşüp,
Coltoy'un atını aldılar işte,
Yolu açık o yiğidi,
İncitmeden attan indirdiler.
Kırk yiğidin ördüğü ak yular,
Coltoy'un elinden çekip aldılar,
Beş köşeli sırlı direk,
Cevher taşlar kakılmış,
Dört bir yanı, melunun,
Halis altınla döşenmiş.
Alt yanı, o direğin,
Halis gümüşle sarılmış,

The heart rejoices at the sight
Of radiant ones that glide along,
Of those who enter swaying gently,
True companions to their men,
Of those who know the inmost secret.
The forty brides arrayed in finery,
When they beheld Akcoltoy come,
Flew like gazelles and gathered round,
Of that most precious tender one
The skill was plainly manifest,
They thronged and ranged them like a bow,
And took Coltoy's horse in hand,
That hero of the open road
They helped down gently from his steed.
The white halter forty braves had plaited
They drew away from Coltoy's hand.
The five-cornered lacquered post,
Inlaid with stones of precious gem,
All four sides of it — the rogue —
Were overlaid with purest gold.
The lower part of that same post
Was wrapped about with purest silver,

Bu direği dikerlerken,
Yiğidinin hazinesi,
Ölçüsüzce harcanmış.
Akbermet'in kırk gelini,
Şakır şukur at bağlayıp,
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdatıp tez bağlayıp,
Görkemi candan üstündü,
Buram buram misk kokup,
Gülmeden konuşup süzülüp,
Gülümseyen gelinler,
Görüverenin insanın,
Emanet canı titreyip,
Çeviklikleri ölçüsüz,
Kapıyı açıverdiler işte.
O Akcoltoy girdikten sonra,

And when they raised this post aloft,
The treasury of her yiğit
Was spent beyond all measure's bound.
The forty brides of Akbermet,
With clatter and clink they tied the horse,
Their nimbleness beyond all measure,
Rattling, they bound it swift and sure,
Their splendor dearer than the soul,
Fragrant with wafting clouds of musk,
Speaking unsmiling, gliding by,
The brides with soft and smiling faces —
Whoever chanced to glimpse them once,
His mortal entrusted soul would tremble.
Their nimbleness beyond all measure,
They swung the door wide open then.
When that Akcoltoy had entered in,

Çevik mi çevik kırk gelin,
Töreye uyup seğirtip,
Bütün kazı eti koyup,
Ölçüsü yok kara rakıdan,
Öküz başı kadar kara çanağa,
Ağzına dek doldurdular.
Sıra sıra gülüp kırk gelin,
Kıymetli Coltoy ağaya
Salınarak gelip sundular işte.
Sarı sağmal kımızdan,
Üstüne katıp sundular.
Bunu içince Coltoy er,
Atmaca gibi davranır,
Aziz Coltoy'un ağzından
Gaipten hikmet dökülür.
Gözü uzağı görür,
Bozkurt Coltoy, o bilge,
Yavaş söyleyip, pek vurgulayıp:
"Ay kulunum Akbermet,
Söylenen fısıltı gerçekse,
Yalan değil, sağlamsa,
Gelenlerden söz duydum,
Gerinip yatan bozkurt yiğit
Düş görmüş diye duydum.

The forty brides, nimble past nimble,
Hastening as custom bade them,
Set out the whole of the kazı meat,
Of black rakı beyond all measure,
In a black bowl big as an ox's head,
They filled it brimming to the lip.
Laughing in rows, the forty brides,
To the precious Coltoy ağa
Came swaying soft and offered it.
Of yellow kumis from milking mares
They poured atop and offered it.
When Coltoy the er had drunk it down,
He moves as swiftly as a hawk,
And from dear Coltoy's very mouth
Pours wisdom from the unseen world.
His eye beholds what lies afar,
The grey wolf Coltoy, that wise sage,
Speaking softly, weighing each word:
"O my foal, my Akbermet,
If the whispered word be true,
If it be sound and not a lie,
I heard the word from those who came,
The grey wolf yiğit stretched in slumber
Has dreamed a dream — so I have heard.

Görüp geldim işini,
Yavrum, yoralım anlattığın düşünü.
Yavrum, kara kartal kuş kaparsa,
Tasmalı tazı av alırsa,
Kara yerden iz sürerse,
Sayısı belirsiz Kırgız'a
Yaraşıklı Seytek bozkurdun,
Boran esse yel geçmez,

Boz kırağıya duvar oldu,
Yavrum, göz koyan düşman yerle bir oldu.
Ak kalpaklı Kırgız oğluna,
Yavrum, beyin Seytek han oldu.

I came and saw how matters stand,
My child, let us read the dream you told.
My child, if the black eagle snatch its fowl,
And if the collared hound take game,
And track the trail on the black earth,
Then for the countless Kırgız folk
Your comely Seytek, that grey wolf —
When blizzards blow, no wind gets through —
He stood a wall against grey frost,
My child, the coveting foe was razed to earth.
For the sons of the white-kalpak Kırgız,
My child, your bey Seytek is khan.

Otağ kurup, yurt yönetip,
Bozkırlara sahip olacaktır,
Yavrum, kara doğan kuş kaparsa,
Pençesinden zehir çıkarsa,
Tuttuğundan can çıkarsa,
Hazine bozup, mal alıp,
Beyin hesapsız zengin olacak demek.
Kendinden üstün, çelik yürekli,
Bağrı kara, dışı boz,
Koca dünyaya kavga salan,
Dağı yarıp yol açan,
Karşılık verip direneni,
Sürüp götürüp hor eden,
Çelik mızrak sallayan,
Bütün âlemi zorlayan,
Bir oğlu olacak demek.
Dile gelen Müslüman'ı,
Diliyle boyun eğdiren,
Dil bilmeyen ahmağı,
Sürüp götürüp yalvartan.
Çelikten mızrak oynatan,
Göz koyduğunu süründüren,
Çayırlı yeri tutuşturan,
Kinciyi ateşe veren,
Bahtı kapısından gitmeyen,
Yavrum, Bermet, sen doğurup,
Bahadırına bağlı
Bir pars gelecek değil mi.

Raising his yurt, ruling the land,
He shall be master of the steppes.
My child, if the black falcon snatch its fowl,
If venom issue from its talon,
If life go out of what it grips,
Breaking hoards and taking goods,
It means your bey grows rich past reckoning.
Mightier than himself, steel-hearted,
Black of breast and grey without,
Hurling combat at the wide world,
Splitting mountains, opening roads,
And those who answer and resist
He drives away and brings to scorn,
Brandishing the lance of steel,
Pressing hard the whole wide world —
It means a son shall be born to him.
The Muslim who finds tongue to speak
He bends to yield by tongue alone,
The fool who knows no speech at all
He drives away and makes him beg.
Wielding, whirling the lance of steel,
He makes what he has marked to crawl,
Setting the meadowlands aflame,
Committing the spiteful to the fire,
Fortune never quits his gate —
My child, my Bermet, you shall bear,
Bound in fealty to your batyr,
A panther is to come, is it not so?

Aslan misali er Kenen,
Bir çocuk doğacak değil mi.
Çelik kapıyı düşman kıramaz,
Bütün âlemin eri Kenen,
Bir oğlunuz olacakmış,
Sekiye obanız konacak ya,
Öz yavrum, Akbermet,
Aslana aş erecek ya...
Heybeti aslan gibi atılan,
Dağı yarıp yol açan,

Like a lion, the er Kenen,
A child shall be born, is it not so?
No foe can break the gate of steel,
Kenen, the er of all the world,
A son, they say, shall be your own,
Your camp shall pitch upon the terrace,
My own dear child, my Akbermet,
And meat shall come to feed the lion...
Springing lion-like in majesty,
Splitting mountains, opening roads,

Bütün âlemi hor eden,
Bir oğlunuz olacakmış.
Toyuna doksan mal keseriz,
Yavrum, adını Kenen koyarız,
O, Tanrı'nın verişi,
Gerçek devletin gelişi,
Ala Dağ'ı tutup yurt kılarsa,
Ak vadiden yer alırsa,
Mekân tuttuğu Ala Dağ
Sığınak olacak demek.
Taştan kayıp gitmezse,
Sağ eline ayı alırsa,
Saldırıp gelen ejderha,
Coştuğunda güneşi alırsa,
Ejderhayı çaldığında
Ay yerine güneşi koyup,
Kılıç ikiye bölünse,
Güneş yerine ayı koysa,
Yeryüzüne ejderha,
Bütün kara kâfire,
Çocuğun kahrı dökülse,
Savaşa tutuşacağız demek.
Yaratılmış kul oğluna,
Bahadır olup er Seytek,
Kapışacağız demek.
Tam yarısını Çin'in,
Toprağını alacağız demek.
Göçüp gitmiş ataların,
Öz yavrum, Akbermet,
Öcünü alacağız demek.
Çinmaçin'e kavga açıp,
Yanından çıkacağız demek,
Topyekûn düşman ordusu gelse,
Hınçla dolu dava gelse,
Yaktığı ateşini söndürüp,

Topunu birden göçürüp,
Karşı gelip dikleşen,
Çarpışsa kulun bezdiği,

Holding all the world in scorn —
A son, they say, shall be your own.
We'll slaughter ninety head for his feast,
My child, we'll give him Kenen's name,
He is the giving of the Lord,
The coming of true sovereign fortune.
If he hold Ala Dağ for homeland,
If he take land in the white valley,
The Ala Dağ where he abides
Shall be a refuge — so it means.
If he slip not from the stone,
If he take the moon in his right hand,
The dragon that comes on attacking —
If in his fury he take the sun,
When he strikes down the dragon there,
Setting the sun in the moon's stead,
If the sword be cleft in twain,
If he set the moon in the sun's stead,
The dragon over all the earth,
On all the black infidel horde,
If the child's wrath be poured out,
It means we shall be locked in war.
With every created son of man,
Er Seytek proving batyr's mettle,
We shall grapple — so it means.
Full half of the whole of Çin —
We'll take its very soil — it means.
For forefathers passed and gone,
My own dear child, my Akbermet,
We'll take their vengeance — so it means.
Opening war on Çinmaçin,
We'll come forth from its side — it means.
Should the whole foe-host come entire,
Should quarrels come brimful of spite,
Quenching the fire that it has kindled,

Driving them all away at once,
Those who confront and stand defiant,
Whom mortals weary fighting against,

Hesaba gelmez düşmanın,
Sınırını bozacağız demek.
Yavrum, kıyıdan gelen düşmanların,
Sözünü bozacağız demek.
Yorumum böyledir düşünün,
Düş gelmesin, gerçek gelsin.
Öz yavrum, Akbermet,
Ondan sonraki düşümüz,
Çetinmiş işimiz.
Gündoğusunda durursa,
Bütün ottan tek tel komadan
Yeryüzünü otlarsa —
Bugün gördüğün yarın yok,
Bu aldatıcı dünya boktur.
Düşün ağır bir keramet,
İki kılıç kuşanılsa,
Silahlı yerden taş yarsa,
Bela, müşkül iş çıkıp,
Bizi zavallı edecek değil mi.
O aşağılık, çalınası,
Kanadı kırık, kederli,
Kısır bırakacak değil mi!"
Diye, işte böyle Akcoltoy,
Düşün sonuna lanet etti,
Zehir içmiş gibi durdu.
Coltoy böyle dururken,
Habercisi Kadike,
Yılkıcıların yiğidi.
Soluk soluğa gürültüyle,
Haber verip geldi işte:
"Bahadır, Kiçi-Çıçkan, Çon-Çıçkan,

Of foes beyond all reckoning
We'll break the border — so it means.
My child, of foes come from the borderlands
We'll break their word — so it means.
Such is my reading of your dream,
May it come not dream but truth.
My own dear child, my Akbermet,
The dream that follows after that —
Our task, it seems, is hard indeed.
If it should halt where the sun rises,
Leaving no single blade of grass,
If it should graze the whole earth bare —
What you see today is gone tomorrow,
This world deceiving is but filth.
The dream's a heavy-laden portent:
If two swords be girded on,
If armed, it cleave stone from the earth,
Calamity and hardship rising,
Will it not leave us wretched then?
That base one, fit to be struck down,
Broken-winged and steeped in sorrow,
Will it not leave us barren then!"
So saying, even thus Akcoltoy
Cursed the ending of the dream,
And stood as one who had drunk poison.
While Coltoy stood in such a state,
His tiding-bearer Kadike,
The yiğit of the horse-herders,
Panting, breathless, with great clamor,
Came and brought the tidings thus:
"Batyr! At Kiçi-Çıçkan, Çon-Çıçkan,

Geniş Talas'ın vadisi,
Karaltısı dağ gibi yüz adam,
Kılığı başka, zehri güçlü,
Bizim Kırgız eli değil,
Kahrolası melunun,
Halleri hiç hayra alamet değil,
Bizim halkın soyu değil,

The valley of the broad Talas —
A hundred men loom like a mountain,
Strange their garb, their venom strong,
They are not of our Kırgız folk,
That God-accursed fiendish crew —
Their bearing bodes no good at all,
They are not of our people's stock,

Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Uçsuz bucaksız diyarın küheylanı,
Bizim diyarın atı değil.
Kahrolası melunun,
Halleri hiç hayra alamet değil,
Bizim halkın soyu değil,
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Uçsuz bucaksız diyarın küheylanı,
Kılığı başka, soyu değil,
Bizim diyarın atı değil.
Boşuna kuyruk yele değil,
Ak kalpaklı yurdun malı değil.
Sırttan gördüm beş pehlivan,
Bakıp candan ümit kestim,
Âcizliğim kurusun,
Yüz tutup yakına varamayıp,
Yiğidime doğru koştum.
Keder çöküp bu cana,
Gittim deyip candan ümit kestim.
Dört yanından süzdüm de,
Kırıp geçirecek yere benziyor,
Kırgız eline geçerse,
Eğilip bükülmez ele benziyor,
Yolum çadır dumanı,
Yola çıksam ayrılmaz,
Kırgız eline geçerse,
Kaynaşıp duran o itler,
Dönüp bakacak ahmak görünmüyor.
Dağda yılkı, küheylan,
Bölük pörçük ayrılmıyor.
Yaklaşıp varsam yanına,
Can bırakacak hali görünmüyor.
Heybeti güçlü bir hali var,

Hoe-hoofed and broad across the croup,
Coursers of a boundless country,
They are no horses of our land.
That God-accursed fiendish crew —
Their bearing bodes no good at all,
They are not of our people's stock,
Hoe-hoofed and broad across the croup,
Coursers of a boundless country,
Strange of garb, not of our stock,
They are no horses of our land.
Not tail and mane grown all for naught,
No herds of the white-kalpak homeland.
From the ridge I saw five champions,
I looked, and despaired of my life,
A curse upon my helplessness,
I dared not turn my face to approach them,
I ran to reach my yiğit here.
Grief came crushing on this soul,
"I am lost," said I, despairing of life.
I studied them from all four sides,
They look a force to slay and shatter,
If they pass into Kırgız land,
They look a folk that will not bend.
My road was smoke of scattered tents,
Set I forth, it would not part,
If they pass into Kırgız land —
Those dogs that swarm and seethe about,
No fool among them deigns to look back.
The herds and coursers on the mountain
Do not scatter piece by piece.
Should I draw near and reach their side,
They look not like to spare a life.
Their aspect has a mighty dread,

Değerliymiş çaresi,
Sırttan durup baktım da,
Çamdandır mızrağı.
Kadir Allah kudretli,
Sığınak olan er Seytek,

Costly proves the cure for this,
From the ridge I stood and watched —
Their lances are of pine-tree wood.
Almighty Allah, full of power,
Er Seytek, refuge of your folk,

Sizden bir çare gelmezse,
Kırgız'ın gidecek gibi çaresi.
Kervancıysa, halksa eğer,
Yurduna haber salınız,
Kin gütmüş düşman orduysa,
İncitmeden Kırgız yurdunu,
Gelen ecel orduysa,
Bahadır, kurtarıp alınız."
Yılkıcıdan söz işitip,
"Melun düşman geldi" diye duyup,
Atasından, dedesinden gelen

Aslanlığına bak sen.
Kılı kıpırdamadan, aldırışsız,
Tufan suyu dalgalanıp gelse de,
Atadan kalma er Seytek,
Topuğuna denk tutmayıp,
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırın durmuş, umursamadan.
Kahkahayla gülüp söze başlayıp,
Akcoltoy erini çağırdı:
"Arkalı ağam Akcoltoy,
Arkanız yüce, tümen asker gibi.
Ecel yetip, gün biterse,
Sataşan kul ölmez mi,
Gidilip dönülmez gerçek yurdu,
Herkes varıp görmez mi,
Dilendiğinde er başına
Kadir gecesi gibi gece nerede,
Kara Hıtay Mançu'nun,
Büyücüsünün geleceği gün nerede.
Sırt sırta durmuş halktık,
Söze gelirse Çinliyi,
Kötüleşmeden, dalaşmadan,
Yerli yerine koyarız.
Kötüleşirse Çinlinin,

Bir hesabını buluruz.
Bahadırlanıp, erlenip,

If from you no remedy come,
The Kırgız' last resort will go.
If they be caravan or common folk,
Then send word out to all your land,
If they be host of grudge-fed foes,
Then, ere they harm the Kırgız homeland,
If they be death's own coming host,
Batyr, deliver us and save."
Hearing the horse-herd's spoken word,
Hearing "The cursed foe has come,"
Come down from father and from forefather —
Behold his lion nature now!
Not one hair stirring, unconcerned,
Though flood-waters come surging on,
Er Seytek of ancestral line
Held them not level with his heel,
His champion's might a thing apart,
Your batyr stood there, unconcerned.
Laughing aloud, he took up speech,
And called upon his er Akcoltoy:
"My strong-backed ağa Akcoltoy,
Your backing vast as ten thousand troops.
If death arrive and days run out,
Shall not the meddling mortal die?
The true home whence none return —
Shall not all men go forth and see it?
Where, when a hero's head entreats it,
Is a night like the Night of Kadir,
And of the Kara Hıtay Mançu,
Where is the day their sorcerer comes?
We were a folk stood back to back;
If words can bring the Çin-man round,
Without ill will, without a brawl,
We'll set him squarely in his place.
But if the Çin-man should turn foul,

We'll find a reckoning for him.
Playing the batyr, playing the er,

Hepimizden aslanlanıp,
Kabararsa kazara,
Ufak tefek cinini sökeriz.
Kendi sataşırsa düşmanın,
Bir hesabını buluruz.
Yol yürürsek yolu düzelirse,
Parsım, atam yardım ederse,
Önümde Hızır yâr olursa,
Öbür dünyaya göçmüş aslanların
Ruhu hazır olursa,
Yalınmış küheylan bineriz,
Ağır, müşkül dava olursa,
Çin'den gelen düşman olursa,
Hakan'a kadar süreriz.
Düşman mıdır, halk mıdır,
Yüzleştiğimiz yerde biliriz."

Savaş giyimini kuşanıp,
Bozkurtluğu belli olup,
Coşup, sabredip boş durmadan,
Otağdan çıkıp atlanıp,
Atlanıp çıkınca, Akbermet
Avuç açıp hıçkırarak,
Çaresini bulamayıp feryat edip,
Gönlü bin parçaya bölünüp,
Dünyada düşünce küheylandır,
Nice müşkül gözüne görünüp:
"Tedbirli bahtı karayım,
Rengi yeşil, gök zırh gömlek,
O bildiğin değil, deve yükü zırh.

Bunu taşıyan nice pehlivan,
Düşmana giysen büyük kavga,
Bunu kerametimle bilmiştim.
"Bu cenkte pehlivan giysin" diye, periden gelme beş usta,
Geniş zırh yaptırıp durmuştum.
Düğmeleri çelikten,
Yedi karış durmadan kestim,

Playing the lion over us all,
Should he perchance puff up with pride,
We'll root his petty demons out.
And if the foe himself should meddle,
We'll find a reckoning for him.
If we set out and the road runs fair,
My panther, if my sire gives aid,
If Hızır befriend me on my way,
If the spirits of the lions passed
Into the next world stand at hand,
We'll mount our coursers stripped for battle,
If it be a grave and hard affair,
If it be foes come out of Çin,
We'll drive them to the Hakan's gate.
Whether they be foe or folk,
We'll know it where we meet them face to face."
He girded on his battle-dress,
His grey-wolf nature manifest,
Ardent, steadfast, never idle,
He left the yurt and swung to horse,
And when he mounted, Akbermet,
Opening her palms and sobbing sore,
Finding no remedy, she wailed,
Her heart was rent in a thousand shards —
In this world thought is a courser swift —
Many a hardship rose before her eyes:
"Prudent am I, yet black of fortune —
The mail-shirt green of hue, steel-grey,
Not what you know — a camel-load of mail.
Many the champion who has borne it,
Wear it against the foe — great battle,
This I foreknew by my own portent.
"Let a champion wear it in this war," –
saying, five craftsmen of peri descent,
I had a broad mail hauberk wrought.
Its buttons fashioned out of steel,
Seven spans I cut unceasing,

Perçinlerini burdurdum,
Doksan kara pehlivana,

Dokuz ay durmadan çeliği
Tokmak ile dövdürdüm.
Çelikten yapılma bizle,
Usta insanlar dikmiş,
Baktığında düpedüz,
İnsanın gözü kamaşmış.
"Deliği kalıverir" diye,
Pirinç yüksüklü usta kocakarı,
Onu sınayıp dikmiş.
Mızrak ile dürtüldüğünde,
Hiç işlemeden kayıvermiş.
Çevresini ağ gibi ördürmüş,
Tarlakuşu gözü gibi çelikten,
Her bir yerine kondurmuş.
Atışılsa tüfek işlemeyen,
Mızrağın ucu delmeyen,
Cenge girilecek zırh odur,
Aslanım Seytek, giyiniz,
Saldıran yanı sürünüz,
Al, imrenilen çetin yol gelirse,
Yüzyıla kadar sürüp katlayınız,
Perizat'ını, biçareyi,
Aklınızda tuta durunuz.
Boğuşacağın hasım düşman,
Gazanız bir müşküldür,
Kaplanım, sağ salim olunuz.
Babam eskiden beri handı,
Yiğit babacığımın,
Her türlü donanımı vardı.
Babamdan kalan Aç Elmas,
Taşa çalınsa ağzı dönmeyen,
Her deveyi bağlayıp çaldığında,

Takılıp ağzı körelmeyen.
İtinayla sapını onarmış,
Beş altı yılda yontup düzmüş.

I had its rivets twisted fast,
By ninety swarthy champion smiths,

Nine months without a pause the steel
I had them hammer with the maul.
With awls of steel-wrought make
Master craftsmen stitched it fast,
And gazing on it steadily,
A man's eyes dazzled at the sight.
"Lest any gap be left in it," – saying,
The crone-adept with brazen thimble
Proved it and stitched it seam by seam.
When it was prodded with the lance,
The point but glanced and would not bite.
She had its border plaited netlike,
With steel like to a skylark's eye
She set on every part of it.
No musket-ball can pierce it through,
No lance's point can bore it through,
That is the mail to enter war in,
My lion Seytek, put it on,
Drive at the side from whence they charge,
Take it; should the envied hard road come,
Wear it a hundred years and after,
Your Perizat, the poor forlorn one,
Keep her ever in your mind.
The rival foe you are to grapple —
Your holy war is a hard affair,
My tiger, come back safe and whole.
My father was a khan of old,
And my brave father dear possessed
Equipment of every kind there is.
Aç Elmas, my father's legacy —
Its edge turns not though struck on stone,
When camels were bound and it was swung,
It caught not, nor its edge grew dull.
With care its hilt had been made good,
Five years and six they carved and trued it.

Körüğüne dayanamayıp,
Nice boğalar boğazlanmış,
Kömürüne dayanamayıp,
Gök fidanlı orman biçilmiş.

Zehre çekip ağzını kınlamış,

Kara erkek deveden çaldırıp,
Kan içer yanını sınamış,
Hali bambaşka Aç Elmas,
Bunu destancılar söylemiş.
Çarpışacaksan mülkün odur,
Kızışıp düşman yüzleşse,
Merakı bunca yorumum,
Yan çekip sıyırırsan,
Bu kılıç kıyamete dek yoldaşın.

Kurumlanıp düşmanı kaçırırsan,
Gök yalman ağzı kızarmış.
Kahırlanıp sallarsan,
Kara bahtlı melunu,
Mızrak boyu uzamış.
Kargaşada çekip sallarsan,
Eline tutuşturur mülkünü,
Depreşen düşmana sallarsan,
Kandırır senin gülüşünü."
Savaş giyimi tam dokuz,
Savaş giyimini kuşanıp,
Yolu açık yiğidin,
Pars olduğu hali belli olup.
Düşmana doğru atlansa,
Yolu açık o hunharın,
Koybos, Taybas — iki alıcı kuş,
Önü sıra süzülüp,
Ulu kara kuş Zümrüdüanka,
Kolunu salıp gerinip,
Gökyüzünde oynaşıp,
Koruyanı tam dokuz,
Koruyup aldığı çağmış.

Unable to endure its bellows,
Many a bull was put to slaughter,
Unable to endure its charcoal,
Forests of green saplings were felled.

They drew its edge through venom and sheathed it,
They swung it on a black bull camel
And proved its blood-drinking nature true,
A thing apart is Aç Elmas —
So have the epic singers told.
If you would fight, that is your treasure,
If foes grow hot and stand to face you —
So much my care, so runs my reading —
If you draw it sweeping sideways,
This sword's your comrade till Judgment Day.
If in your pride you rout the foe,
The grey blade's edge has flushed with red.
If you swing it in your wrath
Against the black-fated cursed fiend,
It stretches to a lance's length.
If you draw and swing in tumult,
It sets his riches in your hand,
If you swing at the writhing foe,
It sates your laughter to the full."
Battle-garments, nine in all —
He girded on his battle-dress,
The yiğit of the open road,
His panther nature manifest.
When he rode out against the foe,
Open lay that fierce one's road,
Koybos, Taybas — two hunting birds —
Went gliding on before his way,
The great black bird, Zümrüdüanka,
Loosing its wing and stretching wide,
Went sporting in the heavens high,
His guardians were nine in all,
It was the season of their guarding.

İçerideki yolunu düzleyip,
Adı Hızır derviş,
Almış imiş bahadırı,
Bir yıl gemleyip yedeğine.
Otağdan yaman er çıkarken,
Gerçek anlayışlı biri başta,
Çin'den çıkma altı ayyar,
Kıymetliyi sınamaya gelmiş.

Smoothing the way that lay within,
The dervish Hızır was his name,
He had taken the batyr, so they say,
A year in bridle at his lead.
As the fierce er came from the yurt,
One of true discernment at their head,
Six cunning rogues come out of Çin
Had come to try the precious one.

Sınamaya gelen sınayıcılar,
Dışından bakıp duranlar,
Bahadırlığını, yiğitliğini
Daha sabahtan gözleyip alanlar,
Gücü ne kadar yeteceğini,
Takati şu kadar olduğunu,
Sözün tekini bırakmadan,
Hanına söyleyip varanlar.
O dışından bakıp duranlar,
O fark ettirmeden gözleyip yürüyenler,

The testers who had come to test,
The watchers watching from without,
His batyr's might, his hero's valor,
Who marked him from the morning on,
How far his strength would carry him,
And just how much endurance his,
Leaving out no single word,
They went and told it to their khan.
Those watchers watching from without,
Those spies who walked and marked unnoticed,

O tek söz söyleyenler,
O büyücü, iki gözlüler,
O Beecin'den çıkma bahşılar,
O kırk boy Çin'in yoğun halkı,
Sağlam güvendiği ileri gelenler,
Dışarıdan bakan gözlüler,
Sıvanmış keskin sözlüler,
Gizlenip gözetleyecek çaşıtlar,
İnsan sarrafı sınayıcılar,
Seytek atlanmak üzereyken,
Her donanımını bağlanıp,
Akbermet verip dururken,
Kara bahtlı Coltoy'un,
Haberini iyice görmüş,
Dökörçü ile Mangi denenler,
Töresini görüp Seytek'in,
Gidişini görüp kederlenip,
"Parsın ta kendisiymiş" diye,
Ölmüş imiş bu ikisi,

Those speakers of the single word,
Those sorcerers, the double-eyed,
Those bahşı-shamans out of Beecin,
That teeming folk of forty-tribe Çin,
The chieftains that it firmly trusted,
The sharp-eyed lookers from outside,
The whetted tongues with speech honed keen,
The spies to hide and lie in watch,
The testers, assayers of men —
As Seytek made to mount his horse,
With all his gear bound on and fastened,
While Akbermet still handed all,
Of the black-fated Coltoy too
They marked the tidings well and clear,
The ones called Dökörçü and Mangi,
Seeing the bearing of Seytek,
Seeing his going, sick with grief,
"He is the very panther," – saying,
These two, it's told, had fallen dead,

Yürekleri birlikte yarılıp.
"Dinlerim" diyen çaşıt ölüp,
"Bu kara saattir" diye,
"Sınarım" diyen sınayıcı ölüp,
Gidişini görüp bozkurdun,
Dışından bakıp duran ölüp,
Gözleyip duran Cöökülük —
Cöökülük saldı büyük kargaşa,
Aşıp taşıp, telaşla bozulup,
Sınamaya gelen Cöökülük,
Emanet candan ümit kesip.

Their hearts both bursting at a stroke.
The spy who said "I'll listen" died,
"This is the black hour," – saying,
The tester who said "I will test" died,
Seeing the grey wolf ride away,
The watcher from without fell dead,
And Cöökülük who stood and spied —
Cöökülük loosed a great turmoil,
Overflowing, wrecked with panic,
Cöökülük, who came to test,
Despaired of his entrusted soul.

Sınamaya gelen çaşıttan
Beşi ecele yutulup.
Sırtlanmışa benzer Cöökülük,
Bu ölmemiş, kurtulmuş.
Aklı şaşıp, us gidip,
Aziz candan ümit kesip,
Tutuşup yanıp kor olup,
"Şöyle böyle" deyinceye,
Göz açıp kapayıncaya,
İnsan bakıp duruncaya,
Altı sarp dağ, kırk patika
Aşmış imiş Cöökülük.
Yay çekilmiş gibi vınlayıp,
Aşıp taşıp, çabalayıp,
Kalmış imiş Cöökülük,
Göz açıp kapayıncaya,
İnsan bakıp durunca,
Çonbilgiç'e koşup soluyarak,
Varmış imiş Cöökülük,
Cöökülük saldı büyük kargaşa.
İri yaratılmış alpı anlatıp,
Türlü türlü yalanı söyleyip,
Soluk soluğa abartıp,
Aziz candan ümit kestirip,
O kaygıyı başlattı,
Aş kaynatan can kazanını,
Onu Çinli fırlattı.

Of the spies who came to test,
Five were swallowed up by death.
Cöökülük seemed hyena-hardened —
This one died not, but escaped.
His mind astray, his wits departed,
Despairing of his precious soul,
Kindling, burning, turned to ember,
Before one could say "thus and so,"
Before an eye could blink and open,
Before a man could stand and stare,
Six sheer mountains, forty pathways
Had Cöökülük crossed over, they say.
Whirring like a bow drawn taut,
Overflowing, struggling on,
Cöökülük, they say, was spent,
Before an eye could blink and open,
While yet a man could stand and stare,
Running panting to Çonbilgiç,
Cöökülük arrived, they say,
Cöökülük loosed a great turmoil.
He told of the huge-fashioned alp,
Speaking lies of every kind,
Panting, breathless, magnifying,
Making all despair of life,
He set that sorrow in its course —
The soul's own cauldron where food boils,
The Çin-man flung it clean away.

Gürledi Çonbilgiç:
"Halkı bilmezsen yerin dibine gir,

Bahadır diye çıksam kâfirsin,

Yurt bozan yıkıcısın,
Yurt bozup duruyorsun.
Atasını görmüş göz budur,
Bu sözüme kulak veriniz,
Kahrolası Kırgız'ı
Kıran, bizim atamızdır.
Keşfe varıp halk bozup,
Kaba, bozuk söz kusup,
Sen saldın ya kavgayı.
Bahadırlanıp, erlenip,

Caydırıyorsun pehlivanı.
Ne diye başlatırsın bunca,
Halkı bozan kavgayı.
Bahadırmış Çonbilgiç,
Eceli gelen ölmez mi,
Diri gününü görmez mi,
Dilinle kaçtığında,
Atası üstün Kococaş'ın,
Ölürken gördüğü oğluydu.
Karaltısı yok, sözü yok,
Kaçıp geldi demezler mi.
Böbürlenip, savrulup dünyalığını
Saçıp geldi demezler mi.
Aklı gidip altısının,
Ölmüş imiş demezler mi.
Abartıp söyleyip, söz süsleyip,
Gelmiş imiş demezler mi.
Yaya küheylan olma da yerin dibine gir,

Bu sözünü kim dinlesin,
Göz bağlayan gece dinlesin.
Bataklanmış su dinlesin,
Aç çığlığı, gürültü dinlesin.

Then thundered forth Çonbilgiç:
"If you know not the folk, sink into the earth,
Should I go forth calling you batyr — infidel!
You are a wrecker, spoiler of the land,
And still you keep on spoiling the land.
This is the eye that saw his father,
Give ear to this my word, all of you:
The God-accursed Kırgız folk —
He who slew them was our father.
Going to scout, unsettling folk,
Spewing coarse and rotten words,
It's you who loosed this strife on us.
Playing the batyr, playing the er,

You turn the champions from their purpose.
Why do you set in motion so
This strife that breaks the people down?
A batyr, they say, was Çonbilgiç —
Shall not he die whose hour has come?
Shall not the living see his day?
When you fled by your tongue alone —
He was the son that Kococaş,
High-fathered, saw upon his deathbed.
No shadow of him, not a word —
Will they not say he fled and came?
Will they not say he came in boasting,
Squandering, strewing his worldly goods?
Will they not say the six of them
Lost their wits and perished there?
Will they not say he came with words
Puffed up, embellished, magnified?
Be no courser gone afoot — sink into the earth,
Who would listen to this your word?
Let eye-binding night listen to it.
Let the swamp-fouled water listen,
Let hungry screams and clamor listen.

Dediğim budur, şimdi bil,
Sözünle beraber yerin dibine gir.
Bu sözünün ölçüsünü,
Boşuna havlayan it dinlesin,
"Böö" diyen yaban kuşu dinlesin,
Bundan başka kim dinlesin.
Dün sancılanıp anan doğurduğunda,

Halk toplanıp el çalkalanıp,
"Erkek doğurdu" demiştir,
Nice koç, ne kadar mal,
Müjdene vermiştir,
"Namus kovalayan erkek" diye,

"Halkın koruyucusu" demiştir.
Halkı korumadan kuruyup kal,
Erkek olmadan ölüp kal,
Tutuşturacak söz saldın,
Ey, doğmadan boğulup batıp kal.
Ürküttün halkımı,

Büktün benim belimi,
Hayâsı yok, arı yok,
Caydırdın bunca gönlümü.
Kılıç yalayıp, tüfek öpüp,
Hakan'dan beri çıktığında,

"Dimdik bahadır olurum" diye,

Vaadini vermiştin.
Yurt namusu ulu dağdır,

Bunun için gelmiştin.
Bahadır huyu, er yüreği,
Ezeyim demişsin sen,
Bir itibarını Çin'in
Deşeyim demişsin sen.
Halkımı bozup köküne

This is my word — now know it well,
Sink into the earth, you and your word.
As for the measure of this word,
Let the dog that barks in vain attend it,
Let the wild bird crying "böö" attend it,
Who else would ever listen to it?
When your mother labored and bore you yesterday,
The folk assembled, the land astir,
"She has borne a boy," they said,
Many a ram, much store of goods
They gave as gift for your glad tidings,
"A man to hunt down honor's due," – saying,
"Protector of the people," they said.
Wither, having failed to guard them!
Die, having failed to be a man!
You loosed a word to set fires burning,
O, be choked and sunk unborn!
You have affrighted all my people,

You have bowed and bent my back,
Without shame, without honor,
You turned so much heart from its purpose.
Licking the sword, kissing the musket,
When you came forth from the Hakan's side,
"I'll stand a batyr straight and tall," – saying,
You gave your solemn word of promise.
The homeland's honor is a mighty mountain,
For this you had come forth at all.
The batyr's temper, the er's heart —
You said that you would crush them down,
And one great honor of all Çin
You said that you would rip it open.
You said you'd break my folk and to their root

Kıyayım demişsin sen."
Diye, işte böyle Çonbilgiç,
Kahırlanıp gümbürdeyip,
Sertçe azarlayıp gürleyip,
Büyük hesabını buldu işte.
Böylesinin karaltısı olmaz,
Saçmalatmadan, sayıklatmadan,
"Tutup başını vurun" dedi.
Hanı baş köşeden bağırınca,

Yanındaki pehlivanlar,
Bakıp duracak halleri var mı.
Halkın başbuğu olduktan sonra,
İki demeye yürek nerede.
Buyruk işiten cellatlar,
Kılıcını kından sıyırıp,
Zorlu bileğini sıvayıp,
Kulan gibi koşup seğirtip,
Biri elinden, biri ayak,
Birlikte yakalayıverdiler,
"Küstahlık etti domuz" diye,

"Yurt bozanın ta kendisi" diye,
"Soyu kardeş olmaz" diye,

Kılıçla başını aldılar.
Gerçeği söyleyen Külük'ün,
Hüküm veren Çonbilgiç,
Sinek kadar canına kıydı işte.

"Gerçeği söyleyip bu öldü,
Biz de böyle olduk" diye,
Yurdun gönlü sızladı.
"Kendi ödevini yok edenin,
Karaltısı kime değer" diye,

"Kendi yakınını öldüren,
Kimlere vefa eder" diye,
Beecin'e geri dönene dek,

Would put them to the slaughter, you said."
So saying, even thus Çonbilgiç,
Wrathful, rumbling thunder-loud,
Chiding harshly, roaring fierce,
Found his great reckoning at last.
Such a one shall leave no shadow —
No more raving, no more babbling —
"Seize him and strike his head off," he said.
When the khan bellowed from the seat of honor,
The champions standing at his side —
Was it for them to stand and stare?
Once he is chieftain of the people,
Where is the heart to answer twice?
The executioners hearing the command
Stripped their swords out of the sheath,
Rolled up their sleeves from mighty wrists,
Running, darting like wild kulans,
One by his hand, one by his foot,
Together they laid hold of him,
"The swine has played the insolent," – saying,
"The very wrecker of the land," – saying,
"His breed can be no brother to us," – saying,
They took his head off with the sword.
Of Külük, who had spoken truth,
Çonbilgiç, giver of the judgment,
Snuffed out his fly-small life at once.

"Speaking the truth, this man has died,
And so it stands with us as well," – saying,
The heart of the land ached with grief.
"He who wipes out his bounden duty —
What is his shadow worth to any?" – saying,
"He who puts his own kin to death —
To whom will he keep faith at all?" – saying,
Until they turned back to Beecin,

Söz söyleyen canlara,
Koşup gelen pehlivana,
Kahrını döküp dikleşip,
"Söz ederse birini yapar" diye,

Vaat dolu söz etti.
Töresi oldu Çinlinin,
"Deve gördün mü?" — "Miyav" diye,

Vaadi sağlam kıldı.
"Görmedim demek tek sözdür" diye,
Soyundan sopuna,
Uruğundan zürriyetine,
Ondan sonra Çin yurdu,
Kavga sözünü bıraktı,
İbretini böyle başlattı.
İşte o zaman Çonbilgiç,
Büyücülükle fal okuyup,
Cadı duasını ağır okuyup,
"O Burut gelirse işte" diye,

Er ağan nereden ürkecekti.
Beecin'den çıkma koca Kerik,
Küheylan atını eyerledi.
Ok geçmez, ölçüsüz zırh giyip,
Ok yetişmez at binip,
Çam gibi mızrak alıp,
Çadır kadar demir topuz,
"Ürken Burut kaçsın" diye,
"Heybetimden, kahrımdan,
Naralı zehrimden,
Çaresin bulamayıp o Burut,
Yerin altına sığınsın" diye,

"Yer eğilip yol versin" diye,

"Karaltımı gören can,

Aziz candan ümit kesip,

To every soul that spoke a word,
To every champion running up,
He poured his wrath and stood defiant,
"Who speaks a word will meet the same," – saying,
He spoke a speech brimful of vows.
It became the Çin-man's custom:
"Have you seen the camel?" — "Miaow," – saying,
He made the vow a binding thing.
"'I saw it not' is the one word," – saying,
From all his stock and lineage,
From all his clan and all his seed —
Thereafter all the land of Çin
Let fall all talk of strife and war,
And thus began its cautionary tale.
Then at that very hour Çonbilgiç,
Reading omens by his sorcery,
Chanting heavy the witch's prayer,
"If that Burut should come, why then," – saying —
Whence should your elder er take fright?
Old Kerik, come from out of Beecin,
Set saddle on his courser steed.
Donning vast mail no shaft can pierce,
Mounting a horse no shaft o'ertakes,
Taking a lance like a pine-tree tall,
An iron mace as big as a tent,
"Let the startled Burut flee," – saying,
"Before my dread and before my wrath,
Before my roaring battle-venom,
Let that Burut, finding no remedy,
Take shelter underneath the earth," – saying,
"Let earth bow down and yield a road," – saying,
"Let the soul that sees my shadow

Despair of its own precious life,

Kaçıp şaşıp gitsin" diye,
Endamı yakışıklı görünüp,
Doksan dörtten bölünüp,
Göğe direnip, dağ göçüp,
Kahırlanıp bindirip,
Çubuk emip, gürültü koparıp,
Yerin üstünü buğu edip,
Fitilli tüfeğe kurşun koyup,
Vefası yok kudurmuş,
Suratı başka, zehri güçlü,
Çubuğuna kor koyup,
Usta olmuş kahrolası,
Kalkanı başına tez koyup,
Davul dövüp gürültü koparıp,
Mızrak uzatıp kavga çıkarıp,
İnsan görmemiş hal takınıp,
Kudurmuşun davulunun,
Sesini duysan uzağa kaç.
Vurunca vurur pehlivanı,
Şöyle böyle yılkının,
Düpedüz çıkar ödü.
İhtişamı güçlü o Çinlinin,
Davulunu sorarsan,
Fil derisinin ta kendisi,
Kalınlığı üç kulaç,
Düpedüz bozulup gider,
Yeryüzünün yamacı,
Davul sertçe dövülüp,
Vadideki sayısız yılkı,
Kırlarda küheylan, ala baş,
Öfkesi kabarık kudurmuş,
Argımak, yürük at karışık.
Yer sarsılıp gümbürdeyip,
Kızıl kırçıl, kısa yeleli,
Kıymetlin Seytek'in tüm malı,
Topunu birden ürküp kişnedi.
Ürktüğünde yılkısı,
Yüzden fazla yılkıcı,

And flee away distraught," – saying,
His figure showing fair to see,
Divided out of ninety-four,
Bracing the sky, mountains subsiding,
Mounting up in gathered wrath,
Sucking his pipe, raising a din,
Turning the earth's face all to vapor,
Charging the matchlock with its ball,
The faithless one, the rabid fiend,
Strange of visage, strong of venom,
Setting an ember to his pipe,
The cursed one grown master-skilled,
Setting his shield quick on his head,
Beating the drum, raising a din,
Thrusting his lance, provoking strife,
Taking on airs no man has seen —
The rabid creature's thunderous drum,
Hear its sound and flee afar.
When beaten, it smites the champion down,
As for the horse-herds all about,
Their gall bursts clean out of their bodies.
That Çin-man of the mighty pomp —
If you should ask about his drum:
The very hide of the elephant,
Its thickness is three fathoms full,
It goes to utter wrack and ruin,
The very hillside of the earth,
The drum being beaten hard and fierce,
The countless herds within the valley,
Coursers on the steppes, piebald-headed,
The rabid one with swollen fury,
Argımaks and swift steeds mingled,
The earth was shaken, rumbling loud,
Roan-red, grizzled, short of mane,
All the herds of your precious Seytek
Startled as one and neighed aloud.
And when his herds were startled so,
The herdsmen, more than a hundred strong
—

Kiminin atı var,

Kimi ise tasasız.
Kısırın semiz tayını yiyip,
Kışın yazın rahatını sürüp,

Kudurup duran yılkıcının,
Kanmış değildir uykusu.
En baştan Tanrı'nın çarptıkları,
Donunu düşürüp koşuşup,
Serilip uyuyup yatanlar,
Yılkı ürkünce çalkalanıp,
Donunu düşürdüler.
Uçkuruna tökezleyip,
Böyle söylenmiş sözle,
Uykudan yumuk gözle,
"At nerede?" deyip tutuşup,
Söylene söylene yılkıcı,
Kement sırıkla girişip,
İşte o zaman Çonbilgiç,
Yerinden oynamaz, en yaman kapıcı.

Her yanı dümdüz,
Kusuru yok, tastamam,
Endamlı büyük bahadır,
Ahir zaman kavgası salıp,
Talas'a yetip yılkı alıp,
"Hakan!" deyip söylenip,
Heybeti başka türlenip,
Yer yer yılkıyı,
Kırıp geçirip çılgınlaşıp,
Kulan görse kurtarmadan,
Kovan kovsa yay çekip,
Kuzgun uçsa gaklayıp,
Kahrını döküp bağırıp,
Yer sarsılıp taş göçüp,
"Hakan!" diye savaş narası atıp,
Ona bölüp yılkı sürüp,
Kalmıkça "kaygay!" diye haykırıp,

Some among them had a horse,

And some were free of every care.
Eating the barren mare's fat foal,
Taking their ease through winter and summer,
The herdsman running ever wild —
His sleep has never yet been sated.
Those whom God had struck from the first,
Dropping their breeches as they scrambled,
Those stretched out fast asleep and prone,
Shaken when the herds took fright,
They let their very breeches fall.
Stumbling on their trouser-cords,
With words so muttered in this manner,
With eyes still shut and gummed with sleep,
"Where is a horse?" they cried, aflame,
The herdsmen grumbling on and on,
Setting to with noose and pole —
Then at that very hour Çonbilgiç,
Unmoved from his place, the fiercest gate-guard,
Every part of him foursquare,
Without a flaw, complete, entire,
A stately batyr, huge of frame,
Loosing the strife of the world's last days,
Reaching Talas, seizing the herds,
Crying out "Hakan!" as he went,
His dread took on another guise,
And here and there among the herds,
Slaughtering, raging, running mad,
Sparing no kulan that he saw,
Drawing his bow at all he chased,
Cawing when the raven flew,
Pouring his wrath and bellowing,
Earth shaken, boulders sliding down,
Roaring "Hakan!" for his war-cry,
Splitting the herds in ten and driving,
Shrieking "kaygay!" in the Kalmık tongue,

Sırt boyunca büyük kavgasını,
Ederek çekip gidiyor.
Yılkı yoldan saparsa,
Doğrayıp biçip bağlar düşüp,
Kırarak çekip gidiyor.

All along the ridge his mighty strife
He wages as he draws away.
And if the herds stray from the road,
Hacking, mowing, felling in swaths,
He breaks them as he draws away.

Büyük kavgayı Kırgız'a,
Ederek çekip gidiyor.
Yılkıyı alıp gürültü koparıp,
Heybetlenip kükreyip,
Pehlivanlarını çağırıp.
Kasılıp övünüp,
Kırgız'dan hayli at alıp,
Katı dünyalığa gömülüp,
Suusamır'ın dik yokuşu,
Dik yokuşa yaslanıp,
Öteberi yoldurup,
Yürüyemez kalan kulun tayı,
Pehlivanlara kırdırıp,
Kökünden söküp yılkıyı,
Tümüyle sürüp aldı işte.
Gümbürdeterek melun,
Düz yoluna koyuldu işte.
Bunu böylece bırakalım,
Üstün pehlivan Akcoltoy,
Eşsiz bozkurt er Seytek,
İkisinden haber başlayalım.
Ölenlerden geri kalanı,
Yılkıcıdan söz işitip,
Yılkıcıların ahvali:
Çoğu ölüme tutulmuş.
Emil'in oğlu Erebay,
Ölürken kaçıp kurtulmuş.
Yedi kez başını yardırıp,
Yedi yerinden mızraklatıp,
Akıl yorulup, güç gidip,
Ölürken kaçıp kurtulmuş.
Talas'tan aşağı bağırıp,
Yiğitlerini çağırıp,

The mighty strife against the Kırgız
He wages as he draws away.
Taking the herds, raising a din,
Swelling in dread and roaring loud,
Summoning his champions round,
Strutting stiff and vaunting high,
Taking from the Kırgız many a horse,
Buried deep in hard-won plunder,
The steep ascent of Suusamır —
Leaning hard on the steep ascent,
Having odds and ends plucked up,
The foals and sucklings too worn to walk
He had his champions cut them down,
Tearing the herds up by the root,
He drove them wholly all away.
And thundering loud, the cursed fiend
Set out upon his level road.
Let us leave this matter so —
Akcoltoy, champion supreme,
Er Seytek, grey wolf without peer —
Let us take up news of these two.
Those who remained behind the dead,
Hearing the word from the horse-herds —
The state of the horse-herders was this:
The most of them were seized by death.
Erebay, the son of Emil,
At death's door fled and got away.
His head split open seven times,
Lanced through in seven places sore,
His mind outworn, his strength departed,
At death's door fled and got away.
Crying down the length of Talas,
Calling on the yiğits all,

"Köküne topluca ulaştı" diye,
"Kökünden söküp yılkıyı,
Tüketip bozup uykuyu,
Su gibi saçıp kanını,
İp gibi kesip canını,
Kırlardan vurup yılkını,
Fazlasıyla bozup mülkünü,

Talan edip yörenizi,
Dümdüz vurdu halkını.
Vurulan baskın denk gelmiş,
Çark ettirip bu Kalmık,
Baskın verdiği çağ imiş.
Kara Hıtay Mançu'nun,
Gayreti var kâfirin,
Geri dönmez bahadırın,
Bakan kara gözü imiş,
Hasım düşmanın ta kendisi imiş.
Kılığı gidip, yer dolaşıp,
Gelip gittiği çağ imiş.
Kerik küheylan malı var,
Cenk edeceksen düşman odur,
Birinin bin kişilik gücü var.

Kaygı salmadan durur mu,
Bağrışıp duran kâfirin,
"Hakancı"ymış savaş narası,
Basmadan düşman durur mu,
Sureti soğuk haramın,
"Bakburçun"muş savaş narası.
Çarpık çurpuk dili var,
Hiçbir şey anlamadım,
Yiğidim Seytek, dinleyiver.
Dağda yaylayan malı aldı,

Sayısız duran canı aldı,
Yılkı güden eri aldı,
Enine boyuna yeri aldı,

"He has reached the root of all of us," – saying,
"Tearing the herds up by the root,
Wasting, wrecking all our sleep,
Scattering blood like running water,
Cutting off lives like so much cord,
Striking your herds upon the steppes,
Spoiling your goods beyond all measure,

Plundering the country round,
He struck your people flat and low.
The raid that fell has found its hour,
Wheeling round about, this Kalmık —
It was the season of his raiding.
Of the Kara Hıtay Mançu,
The kâfir has his zeal and drive,
Of the batyr who turns not back
It was the watching black eye itself,
It was the rival foe himself.
His garb gone strange, roaming the land,
It was the season of his comings and goings.
Kerik has his courser-herds,
If you would battle, he's the foe,
Each one has the strength of a thousand men.
Will he rest ere he spreads sorrow?
Of the kâfir shouting on and on,
"Hakancı" is the battle-cry,
Will the foe rest ere he raids?
Of the cold-faced godless brigand,
"Bakburçun" is the battle-cry.
Crooked and twisted is his tongue,
And not one thing could I make out,
My yiğit Seytek, hear me now.
He took the herds that summered on the mountain,
He took the countless souls that bided,
He took the men that herded horses,
He took the land in breadth and length,

Yakışıklı nice eri aldı.
Gelip yetiştim işte" diye,

Soluk soluğa Erebay,
"Erebay, senin sözün" diye,
"Gelen imiş Beecin" diye,
"Halkı çalkalandıran kanadı,
Ezelden beri Büyük Beecin'in,
Çatışma başlatıp kavga çıkarmak,
Atadan kalma âdeti.
Arasan gelmez o düşman,
Baskına kendisi gelmiş,
Can zorlanmadan bulundu,

Dilediğin bulundu,
Düşmanın eline konmuş,
Parsım Seytek, haydi atlan,
Sefere çıktın, yolun açıldı.
Yitirilen düşmanın gelmiş,
Dilediğin bu idi,
Göz diktiğin verilmiş."
Diye, işte böyle Akcoltoy,
Kulansur küheylana binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Er olduğu belli olup,
Kâfirden haber işitip,
Kahkahayla gülüp sevinip,
Savaş giyimini kuşanıp,
Savaş kurdu aziz er,
Ölüm dense sevinip,
Sağlamı uçulmaz geniş vadiden,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Bahadırlar boru öttürüp,
tunç borazandan,
Gerçekten de bunu deyip,
Pars Coltoy atamız,
Yola koyuldu ağamız,
Kahır salıp savrulup,
Gök demirden tolgası,

He took full many a comely man.
And I have come and reached you here," – saying,
Panting, breathless, Erebay —
"Erebay, this word of yours," – saying,
"It is Beecin that has come," – saying,
"The wing that churns the peoples up
Has been Great Beecin's from of old,
To start the clash and kindle strife
Is its custom from the fathers down.
Seek him — that foe will never come,
Himself has come to make the raid,
Unforced, the prize has now been found,

What you desired has now been found,
Your foe has perched upon your hand,
My panther Seytek, mount and ride,
You've taken the field, your road is open.
The foe once lost has come again,
This very thing was your desire,
What you had marked is given you."
So saying, even thus Akcoltoy
Mounted the courser Kulansur,
Knotting tight its horsehair tail,
His manhood plainly manifest,
Hearing tidings of the kâfir,
Laughing aloud, rejoicing high,
He girded on his battle-dress,
The dear er made him ready for war,
Rejoicing at the word of death.
From the broad vale the hale fly not,
From the broad vale no sparrow flies,
The batyrs made the trumpet sound,
from the horn of bronze,
And verily, thus having spoken,
Our father Coltoy, the panther,
Our ağa set out on the road,
Loosing wrath and whirling on,
His helmet wrought of grey-blue iron,

Başı yumrulu, sorguçlu,
Yanaklığı ok geçirmez,
Baştan düşüp gitmesin diye,
Hepsi uydurulmuş, bellidir,
Kavuşturulmuş kopçası,
Boğazının altında düğümlü.
Coşmuş Coltoy ağanda,
Ok işlemez giysi giyili.
Kulansur'unu oynatıp,
Geniş Talas'ı boylatıp,
Üzengisi şıngırdayıp,
Önündeki katı kara yer,
Durmak bilmeden gümbürdeyip,
Dalgası ırmak çağıltısı gibi,
Kutubiy'in Akcoltoy'u,

Knobbed at the crown and plume-crested,
Its cheek-guards let no arrow through,
That it might not fall from his head,
All fitted well, as plain to see,
Its clasps were joined and fastened tight,
Knotted beneath his very throat.
On your ağa Coltoy, ardent-souled,
Was donned the dress no arrow pierces.
Making his Kulansur to prance,
Coursing the length of broad Talas,
His stirrups jingling as he rode,
The hard black earth before his way
Rumbled on and knew no rest,
Its wave like to a river's chatter —
Akcoltoy, son of Kutubiy,

O, Seytek'in irası,
Kendisi alıcı doğanın yavrusu,
Aziz başa gün düşse,
Vakur Kırgız yurdunun,
Tuğ dibinde duranı.
Nara atıp Akcoltoy,
Türlü türlü görünüp,
Tümen askere bedeldir tek başına.
Geniş Talas'tan ayrılıp,
Silueti, ihtişamı,
Yurttan başka görünüp,
Boyu uzun, minare gibi,
Düşmana rastlamadan duramayıp,
Bu Akcoltoy olalı,
Kahrını düşman saçmış değil,
Kalabalığa göçen Talas'ı,
Uğrayıp biri basmış değil.
Yüz tutup gözleyip gelmiş değil,
Kul, bela demiş değil.
İstediği Talas'ı,
Suratsız müşkül düşman gelip,
Su sırığı uzatmış değil,
Akcoltoy, Seytek olalı,

He is the heritage of Seytek,
Himself the hunting falcon's brood,
Should hard days fall on a precious head,
Of the stately Kırgız homeland
He stands beneath the standard's foot.
Roaring his war-cry, Akcoltoy,
Appearing now in many guises,
Alone he's worth ten thousand troops.
Departing from the broad Talas,
His silhouette, his majesty
Showed other than the common land,
Tall of stature, minaret-like,
Restless till he meet the foe.
Since this Akcoltoy has been,
No foe has ever spilled his wrath,
Talas, thronged with moving camps —
None ever came and overran it,
None ever turned his face to spy it,
No mortal ever spoke it woe.
At Talas of their heart's desire
No grim ill-favored foe has come
And stretched a water-pole across it,
Since Akcoltoy and Seytek were,

Birlikte savaşa girmiş değil,
Kalmık'tan gelen yağmacının,
Katarını bozup kırkmaya,
Kararıp Coltoy yola düştü.
Gündüz yürümez, gece gizlenip,
Kırgız yurdundan ayrılıp,
Pehlivanlığı, erliği,
Bakılsa başka görünüp,
Namuslanıp kükreyip,
Unutmadan savaş narası atıp,
Kahırlanıp hız alıp,
Kasırga gibi uçan maldı,

They never yet went to war together.
Of the raider come from the Kalmık,
To break his column and to shear it,
Coltoy set out, dark with wrath.
He walks not by day; concealed by night,
Departing from the Kırgız land,
His champion's might, his manhood proud,
Seemed other to beholding eyes,
Roaring in his honor's zeal,
Not forgetting his battle-cry,
Gathering speed in gathered wrath,
A steed that flew like the whirlwind's blast
—

Kulansur'a söylenip:
"Ben Akcoltoy olalı,
Akcoltoy adını alalı,
Uzağa sefere binilmemiş,
Naralanıp düşmana değmemiş,

He spoke thus to his Kulansur:
"Since I have been Akcoltoy,
Since I took Akcoltoy's name,
No far campaign have I ridden out,
No war-cry raised, no foe engaged,

Pirinç dökerek yem veren,
Gazada dilediğince binsin diye,
Gayb yanından bana gelen,
Koyaklarda henüz koltuk germemiş,
Çetin yönlere yol yürüyüp,

Who poured out rice to give him feed,
That he might ride at will in holy war,
Come to me from the unseen realm,
Not yet stretched his flanks in the vales,
Walking roads toward the harshest quarters,

Nicesini henüz görmemiş,
Ay, can hayvanım Kulansur,
Ölümde ortak yoldaşsın,
Başı yere eğersin,
Yiğitçe adım açarsın,
Ata kamçı bir destektir,
Aziz başa gün düşse,
Er hayali bir başkadır,
Şimdi inerim ovaya,
Mal başımdan sadaka,
Elin ucu çiğnetilince,
Coşup çıktım Kulansur,
Gerçek hayvanım yoldaş diye,
Yeleye çıktım Kulansur,

Who has not yet seen many such,
Ay, beast of my soul, Kulansur,
In death you are my sworn companion,
You bow your head down to the earth,
You stride out like a hero,
The whip is a prop unto the steed,
Should hard days fall on this dear head,
A hero's dream is another thing,
Now I descend upon the plain,
My herds are alms beside my head,
When the people's edge is trampled,
I surged forth, Kulansur,
Saying my true beast is my comrade,
I rose up to your mane, Kulansur,

Deyip böylece Akcoltoy,
Haykırmaya başladı,
Hınç sarınca kart canı,
Namus için, ar için
Kıla bağlayıp bıraktı.
Uzaktan gelen Çoñbilgiç,
Durmaksızın zulme başladı.
Çoñbilgiç'i görmeye,
Yorulmadan vuruşmaya,
Çalkalanıp durmaya
Demesiyle geç oldu.
Gücü kuvveti tam bahadıra,

Yılkıya saldırıp yurt bozan

Haydut Bilgiç kâfire
Ateş kahrını salmaya,
Çare bulursa yılkıyı
Kurtarıp geri almaya,
Alamazsa Akcoltoy
Dönülmez yolu görmeye,
Diri kalıp sağ olmadan
Sessizce canı vermeye,

Sayısız da olsa saldırıp,
Boy ölçüşüp görmeye,
Kırları boylayıp yol yürüyüp,
Öfkesinden taş yanıp,
Coşkusundan dağ yıkılıp,
Durmak bilmez didinip,
Topluluktan yalnız Akcoltoy
Kulunsur ile atılıp,
Kara saplı buldursun,
Kamçının hâli işte bu.
Ayası cam gibi parlak,
Bileklik bağı düğmeli,
Dört yaşında azmanın derisini
Özüne gerdirmişler.
Sarı ayak erkecin derisini

So saying thus, Akcoltoy,
Began to raise his battle-cry,
When fury gripped his aged soul,
For honor's sake, for shame's sake
He tied his life to a single hair.
Çoñbilgiç, come from afar,
Began his tyranny without cease.
To look upon Çoñbilgiç,
To fight on without wearying,
To stand there surging like a sea —
Scarce was it said, the hour grew late.
Against the batyr full of strength and power,
Who raids the herds and wrecks the homeland,
Upon the bandit infidel Bilgiç
To loose the wrath of fire,
If he could find a way, the herds
To rescue and to win them back,
And if he could not, Akcoltoy
Would look upon the road of no return,
Rather than remain alive and whole
Would yield his soul in silence,

Though they be numberless, to charge,
To measure strength and try them,
Pacing the steppes, walking the road,
Stones burning from his anger,
Mountains crumbling from his passion,
Striving on and knowing no rest,
Alone of all the host, Akcoltoy
Sprang forward with Kulunsur,
The black-hafted buldursun whip —
Such is the manner of that whip.
Its palm-grip gleaming bright as glass,
Its wrist-thong fastened with a button,
The hide of a four-year-old brute
They stretched upon its core.
The hide of a yellow-legged gelded goat

Sımsıkı ördürmüşler.
Ucuna bozkurt oku koymuşlar,
Örücü sıkıca düzeltmiş,
Tutuşacak düşmana biçilmiş.
Kara saplı buldursun,
Vursa kulak sağır eder.
Kavrayıp çevirerek,
Kamçı değmemiş Kulunsur'a

Sağrısına çekip vurunca,
İşte o an küheylanın
Acısına kamçı değince,
Koyun gibi eti bölünüp,
Tavşanca sırtı düzelip,
Kükreyip ağzı açılıp,
Ardından koca toprak parçaları
Göçer çadırınca saçılıp,
Alıp uçup kükreyip,
Altüst olup kara yer
Ardında pus bağlayıp,
Yeri ezen Bilgiç'e
Yaklaşıp varmak üzereydi.
Akcoltoy'un gürültüsünü görünce
Kahrını döküp bağırıp,
Karabasan basmışçasına,
Heybetlenip o Bilgiç

Pehlivanlarını çağırıp:
Ganimet aldığın yılkıyı
Gündüz otlat, gece sür,
Umut kesmeden yer gözle,
Azığına taydan kes,
Yol katedip karakol koy.
Canımızı sağlama alalım,
Topluca saldırıp yılkısını
Ünlü han Kite'ye
Bir övülüp kalalım.
Yeri gelirse cañcuñun
Hanlığını isteyip alalım.

They had braided fast and tight.
At its tip they set a grey-wolf dart,
The braider trued it firm and sure,
Cut to fit the foe it would engage.
The black-hafted buldursun —
Its stroke will deafen any ear.
Gripping it and whirling it around,
On Kulunsur, whom whip had never touched,
When he drew and struck him on the croup,
In that instant, when the courser
Felt the whip-stroke bite him to the quick,
His flesh divided like a sheep's,
His back grew level like a hare's,
Roaring, with his mouth agape,
Behind him mighty clods of earth
Were scattered big as nomads' tents,
Carrying off, flying, roaring,
The black earth churned and overturned,
Binding haze behind him as he went,
Toward Bilgiç, crusher of the earth,
He was drawing near, about to close.
When he beheld Akcoltoy's thunder,
Pouring out his wrath and shouting,
As if a nightmare pressed upon him,
That Bilgiç, swelling in his menace,

Summoned all his champions:
The herds you took for plunder,
Graze by day and drive by night,
Watch the land, never losing hope,
Slaughter foals for your provisions,
Cover the road and post your sentries.
Let us make our lives secure,
Charging all together, with his herds,
Before the famous khan Kite
Let us win ourselves a word of praise.
And should the moment come, the cañcuñ's
Khanship let us claim and take.

Gönlün hepsi yatışsın,
İşin hepsi açılsın,
Ata öcünü aldık diye,
Burut'a kırgın saldık diye
Ulusunda ulunun
Bitiğine yazılsın.
Akcoltoy gibi kâfir yok,
Göğüssüzde akıl yok,
Yılkının düzenini bozmayın,
Yılkıyı sürüp gidin,
Altı günden yedi güne,
Arada koyun bağlanır,
Bu sözümü bilesiniz.
Padişahınız Bilgiç'in,
Sekiz gün art arda geçerse,
Sonra hâlini bilesiniz.
Cellatlara bunu söyleyip,
Bilene gizli düzeni söyleyip,
İçtiğinde kana doymayan
Canlısına bunu söyleyip,
Karşısına çıkanı ezip geçen
Kanlısına bunu söyleyip,
Çakmaklı tüfek çat etse
Ürkmeyen erene,
Kara tüfek gürlese
Ezelden kaçmaz yiğide,
Avuç açıp adımlayıp,
Ardında kopacak hengâmenin

Let every heart be set at rest,
Let every task be opened wide,
That we avenged our fathers' wrong,
That we loosed slaughter on the Burut,
In the nation of the great one
Let it be written in his book.
No infidel is like Akcoltoy,
The chestless have no wit at all,
Do not disturb the order of the herds,
Drive the herds and go your way,
From the sixth day to the seventh,
Between, the sheep are tethered fast,
Mark you well this word of mine.
Of Bilgiç, your padishah,
If eight days pass, one on another,
Then you shall know how he has fared.
Speaking thus to his headsmen,
Telling the knowing his secret plan,
To those who, drinking, never have
Their fill of blood, he spoke this word,
To those who crush whoever bars their way,
To such blood-guilty men he spoke this word,
Should a flintlock musket crack —
To the man who does not flinch,
Should the black musket thunder out —
To the brave who never fled of old,
Opening his palms and pacing,
Of the tumult that would break behind him

Hepsini bırakmadan ısmarlayıp,
Kimisini azarlayıp,
Kiminin sözünü pekiştirip,
Sözleşip ant edip,
Ulu yurt imiş Kakançın,
Böyledir deyip durup,
Dünyayı koruyup söz söyleyip,
Başı bütün kahpe dünya,
Hepsini sarıp sıkı söyleyip,
Bilgiç ağzını toplayana dek,

He ordered all, omitting nothing,
Rebuking some among them,
Confirming what the others said,
Exchanging words and swearing oaths,
Kakançın is a mighty land,
So it is, he said, and stood,
Guarding the world and speaking words,
This faithless world still whole of head —
Wrapping all of it in strict command,
Till Bilgiç gathered up his speech,

Yılkı sür deyip pehlivana
Böylesi haber verene dek,
Akılsızını paylayıp,
Akıllısını pekiştirip,
Söyleyip ağzını toplayana dek,
Kuzey yanından bir bağırtı.
Bağırtıya bakınca,
Ala-Too'yu yurt edinen,
Tutuşsa insan yenemeyen,
Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
Bir can çıktı görünüp,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kırgız diye nara atıp,
Haykırıp uzattığı mızrağı,
Çaresi aşkın oldu.
O haberi görünce,
Yiğitlik taslayan Coltoy'un
Gücünü çapını gerçek görüp,
Şimdi tükendi kahrolası
Çoñbilgiç'in çaresi.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Hâli nice olur diye,
Görünüşü, endamı,
Bahadırlığı, heybeti,
Karşı geleni vurur diye,
Kara ejder gibi soluyup yutan,
Nice canı emer diye,
Gözü açıkmış Çoñbilgiç.
Büyük bilenin ta kendisiymiş,
Ölüp gitse sözü açık,

Diri iken gözü açık,
İnsanların en ustası Bilgiç,
Üstün sınayıcı, ileri görüşlü,
Dikkatle süzdü Coltoy'u,
Coltoy'un pars denkliğini,
Rastlayanı yere seren
Yiğitliğini bilirmiş.
Vay vay, Coltoy ermiş,

Till, bidding champions drive the herds,
Till he had given such commands,
Chiding those who had no sense,
Strengthening the ones with wit,
Till he had spoken and closed his mouth,
From the northern side there came a cry.
When he looked toward the cry,
One who made the Ala-Too his home,
Whom no man grappling can defeat,
Who yields his mastery to none —
A living soul came into view,
May God not show you such a face,
Roaring out the war-cry Kırgız,
The lance he thrust with such a shout
Was past all remedy to meet.
When he beheld those tidings,
Of Coltoy, vaunted for his valor,
Seeing his strength and scope were true,
Now it was spent, the accursed
Çoñbilgiç's last device.
May God not show his face to you,
Wondering how he now would fare,
His look, his bearing and his frame,
His prowess and his dreadful mien,
Thinking he strikes down all who oppose,
Breathing, swallowing like a black dragon,
Thinking he sucks out many souls —
Çoñbilgiç was open-eyed.
The very greatest of the knowers,
Though he die, his word is plain,

While he lives, his eye is open,
Bilgiç, most masterful of men,
Supreme assayer, far of sight,
Studied Coltoy carefully,
Coltoy's likeness to the panther,
That fells whoever meets his path —
His valor Bilgiç knew of old.
Ah, ah, this Coltoy is a man,

Kahrını saçıp dikilmiş,
Kastını diktiği çağıymış» –
Deyip böylece Çoñbilgiç
Yandaşına bunu söyleyip,
Yılkı kaygısını çekip söyleyip,
Aziz baş yere girene dek
Açık verme deyip söyleyip:
«Onuru olmayanın arı yok,
Tutuşacağın Burut halkı,
Kırgız'ın gönlünü ezmeye
Kakan'dan geldik akın edip,
Kıtay'ın yolunu açmaya,
Hınçlanıp da kıpırdama,
Cellatlarım, kımıldamayın».
Yoldaşına bunu söyleyip,
Heybetlenen Coltoy'a,
Ecel yetse ölmeye,
Onur için, el için,
Coltoy'a cevap vermeye,
Kahırlanıp saldırıp,
Çarpıştığı yer orası,
Tutuşacağı Akcoltoy,
Üstün pehlivan Kaf Dağı gibi,
Aşıp taşsa da aldırmaz,
Bilgiç değil, bütün Beecin
Haykırıp mızrak uzatsa da
Topuğuna denk tutmaz.
Pars görünüşü belli olup,
Çoñbilgiç'i görünce
Heveslenip gülüp sevinip,
Telaşa düşmeden Akcoltoy
Ağırbaşlılıkla vuruştu,

He stands there scattering his wrath,
This is the hour his aim is fixed» –
So saying thus, Çoñbilgiç
Spoke this word to his supporters,
Spoke his worry for the herds,
Until this dear head enters earth
Give no opening, so he said:
«Who has no honor has no shame,
The Burut folk you are to fight —
To crush the spirit of the Kırgız
We came raiding out of Kakan,
To open up the Kıtay's road,
Do not stir, however wrathful,
My headsmen, do not move at all».
Speaking this word to his comrades,
To Coltoy looming in his menace,
To die if his hour had come,
For honor's sake, for the people's sake,
To give Coltoy his answer,
Charging in his fury —
That is the place they clashed,
Akcoltoy, whom he would grapple,
A champion supreme, like Mount Kaf,
Though floods o'ertop him he cares not,
Not Bilgiç only — all Beecin
Might shout and thrust their lances out,
He counts them not worth his heel.
His panther aspect showing plain,
When he set eyes on Çoñbilgiç,
Growing eager, laughing, glad,
Akcoltoy, without alarm,
Fought on with steady gravity,

Kim görmüş böylesi işi.
Dağ gibi küheylan Kulunsur
Durup ağzını çevirmişti.
Obasından kopup gelen Coltoy'un,
Betege otlu yamaca,
Tozuyup kalkan toprak yok,

Who has ever seen such a deed?
Kulunsur, courser like a mountain,
Had halted, turned his mouth about.
Of Coltoy, come sundered from his camp,
To the slope grown with betege grass,
No dust of earth rose from the ground,

Sözleşilen o yerine,
Dağ gibi küheylan Kulunsur
Çekip ağzını çevirdi şimdi.
Düşman deyince sevinen,
Baştan başa demir kuşanan,
Çelik seçip mızrak alan,
Yalın kılıç kuşanan,
Doksan ipek kaftan giyen,
Tevekkül deyip er Coltoy.
Dağ gibiymiş er Bilgiç,
Beecin'den çıkma kaleymiş,
Görülmedik bir ermiş.
Toyunda doksan hayvan kesilmiş,
Altı aylıkken babadan kalıp
Adı Bilgiç konulmuş.
Baş kaldıran devi almış,
Yayan yürüyeni almış,
Erlikte aslanlığını göstermiş,
Bütün Beecin'de kırk han yurdunu
Tek göğüse sığdırmış.
Kakançı'ya sahip olmuş,
Ay-âleme dev olmuş.
Heybeti bir yana, zehri güçlü,
Haykırdığında karaltısından
Öldüm deyip candan umudu kes.
Tel tel dökülen bıyığı,
Bir yerde toplu kalabalık yurdu,
Yürek de o, aslan da o,
Kapışacağı Akcoltoy,
Bilgiç'in geldiği yer orası.
Akcoltoy eri görünce
Sert kavgayı başlattı.
Kahırlanıp gürleyip,
Gök ile yeri kasıp kavurup,

Haberini gören insanı
Yutuverdi neredeyse.
Heybetlenip kükreyip,
Bölünüş dağının arslanı,

To the place appointed by their word,
Kulunsur, courser like a mountain,
Now drew and turned his mouth about.
Who rejoices at the word of foe,
Girt head to foot in iron mail,
Choosing steel, taking up the lance,
Girding on the naked sword,
Clad in ninety silken kaftans,
Saying God's will, the man Coltoy.
Like a mountain was the man Bilgiç,
A fortress issued from Beecin,
A man the like was never seen.
At his feast ninety beasts were slain,
At six months old bereft of father,
He was given the name Bilgiç.
He took the giant who rebelled,
He took the one who walked afoot,
In manhood showed his lion's might,
In all Beecin the forty khans' domains
He fitted in a single breast.
He made himself Kakançı's lord,
Became a giant to moon and world.
His menace apart, his venom strong,
When he cries out, at his mere shadow
Say I am dead, give up all hope of life.
His mustache falling strand by strand,
His teeming nation massed in one place,
He is the heart, the lion too,
Akcoltoy, whom he would grapple —
That is the place where Bilgiç came.
When Akcoltoy beheld the man,
He began the bitter fight.
Raging, thundering aloud,
Scourging heaven and earth alike,

Whoever glimpsed the sign of him
He all but swallowed whole.
Swelling in menace, roaring loud,
Lion of the Bölünüş mountain,

Arslan gibi bağırıp,
Han nişanı davulbazı
Nişan diye vurmuştu.
Koca Kerik'e kamçı vurup,
Meydana çıkıvermişti.
Kırgızlardan Akcoltoy,
Dilin pelteğin pelteği,
Bana düşmansın özünde,
Gücüm tükenip derman gitse
Kazaya uğrar, senden ölürüm,
Gücüm yetip derman gelse,
Diyarını bin parçaya bölerim.
Kahırlanıp vuruşursam,
Şerefini kül gibi dökerim,
Yine cinim tutarsa,
Kaburganı sökerim.
Gücüm yetmeyip derman giderse,
Dünyadan çekilirim,
Burut'u bozup geldim diye,
Bütün kara Kırgız'ın
Cezasını ele verdim diye,
Büyücüye söylerim,
Burut'u kırgına uğrattım diye,
Kakançı'ya sunarım,
Azgın cinim tutarsa,
Azıp cinim tuttu işte,
Anası talak sinsi Burut,
Ezelî hıncını dökerim.
Birini bırak, binin gelsin,
Kaynaşan kudurmuşlar,
Zorlu yamanlar, hepiniz gelin,
Yan çizersem onar mıyım,
Kök atam büyük uluktu,
Uzaktan geldim akın edip,
Yılarsam adam olur muyum,
Büyük gazabımı görürsün,

Yalnız Coltoy sen değil,
Topyekûn Burut, öleceksin!

Bellowing like a lion,
The drum that is the khan's own emblem
He struck it as his battle-sign.
Laying the whip on mighty Kerik,
He came sweeping to the field.
Akcoltoy of the Kırgız,
Your tongue the stammer of all stammers,
You are my foe in your very core,
If my strength fails and vigor goes,
I meet mischance and die by you,
If strength suffices, vigor comes,
I split your land in a thousand shards.
If I fight on in my fury,
I pour your honor out like ash,
And if my demon seizes me,
I rip your ribs out of your side.
If strength falls short and vigor goes,
I shall withdraw out of the world,
Saying I came from routing Burut,
Saying that all the black Kırgız
I handed over to their doom,
I shall tell it to the sorcerer,
Say I put the Burut to slaughter,
I shall offer it to Kakançı,
Should my raging demon seize me —
See, my demon rages now —
You sneaking Burut, mother-cursed,
I pour out my ancient spite.
Not one alone — let your thousand come,
You swarming rabid ones,
You hardy fiends, come all of you,
If I turn aside, shall I be whole?
My root-father was a mighty lord,
I came raiding from afar,
If I quail, am I a man at all?
You shall behold my mighty wrath,

Not you alone, lone Coltoy —
The whole Burut entire shall die!

Mal yaylattığın geçidine,
Soyunun türediği yerine
Küheylanımı çevirmezsem,
Bilgiç olmayıp öleyim,
Senin binini birden kırmazsam.
Halkını boğazlayıp dönmezsem,
Belini büküp katlayıp,
Kırgız elini tutsak edip,
Ocak taşına oturtup ustanı,
Dosdoğru tutsak edip kızını,
Dereye bağlayıp yiğidini,
Kahrolası Burut'um,
Kaynatayım kara bahtını.
Zorla çekip giymezsem
Üstündeki kaftanını.
Gidereyim itibarını,
Tüketeyim takatini.
Sarı hastalık gibi süründürüp
Halkını feryat ettirmezsem.
Hanını yasa boğmazsam,
Rastladığını yok edip
Kökünü kurutmazsam,
Dileğini kesmezsem,
Boş gezdiğin yoluna,
Kahrolası sinsi Kırgız,
Opol dağınca taş yığmazsam.
Zerre hıncını dökmezsem,
Bir açığını bulmazsam,
Dönüp obanı vurmazsam,
Bilgiç olmayıp öleyim,
Var olmamışça dibe çökeyim.
Azap çekip büyü okuyup,
Uzağı bilen erdim,
Kırk han elinin beyiydim.
Yaman erin ta kendisiydim» –
Deyip böylece Çoñbilgiç
Kahrının hepsini topladı,
Kapışmadan geri durmadı.

To the pass where you summered your herds,
To the place your lineage sprang from,
If I do not turn my courser there,
May I die and be no Bilgiç,
If I break not your thousand at a stroke.
If I return not from butchering your folk,
Bending and folding double your spine,
Taking the Kırgız land captive,
Setting your master on the hearthstone,
Taking your daughters straight to bondage,
Binding your braves down in the gully,
My accursed Burut,
Let me boil your black fate.
If I do not strip and wear by force
The kaftan from your very back.
Let me take away your standing,
Let me use up all your strength.
Dragging you down like the yellow sickness,
If I make not your people wail.
If I drown not your khan in mourning,
Destroying whatever crosses me,
If I dry not up your root,
If I cut not off your hope,
On the road you idly roam,
Accursed and sneaking Kırgız,
If I heap not stones high as Mount Opol.
If I pour not out each grain of spite,
If I find not one gap in your guard,
If I turn not and strike your camp,
May I die and be no Bilgiç,
May I sink as though I never was.
Suffering torment, chanting spells,
I was a man who knew the far,
I was bey of the forty khans' land.
I was the very fiercest man» –
So saying thus, Çoñbilgiç
Gathered up the whole of his wrath,
And did not shrink back from the fray.

Görünüşü bozulup,
Görenin canı sıkışıp,
Güzel yüzü yumruk kadar,
Gömülüp gitmiş domuzun
En yürekli hâli böyleydi.
Ön yanı ak yokuş,
Göz yetmeyen koca düzlük,
O düzlüğün özünde,
Bakılan kara toprağında
Sabanın bozduğu çizgi yok,
Marmotun eştiği in yok.
Aşık kemiğince ağır taş yok,
Çukur tümsek engel yok.
Uğuldayan boz bozkır,
Yaradan sonunu hayreylesin,
Kıtay'dan geldi büyük bela.
Kahırlının önünde han kalmaz,
Saldıran itten can kurtulmaz.
Tevekkül, Allah medet diye,
Durup bekledi Akcoltoy.
Göğsünde nice kaygı,
Kötü davaya rast geldi,
Yalvardığı Tanrım.
Sen kendin göz kulak ol diye,
Böğürüp duran kahırlıdan,

Ejderha gibi zehirliden,
Halk kırıp geçiren kâfirden,
Kara niyetli, gönlü dar,
Kahırlı bilgiç kâfirden,
Yaradan, sen kendin koru diye,
Bütün yurda yâr ol diye,
Göçmüş atamın ruhu
Çift elle bize destek ol diye,
Kımıldamadan Coltoy durmuştu.
Altındaki Kulunsur,
Kulunsur ağzını çevirdi şimdi.
Ay, can hayvanım Kulunsur,
Kürek kemiği çakılmış gibi,

His visage twisted out of shape,
The souls of onlookers grew tight,
His fair face shrunken to a fist,
The boar that burrowed deep within —
Such was its boldest aspect then.
Before him rose a white ascent,
A vast plain farther than eye can reach,
In the very heart of that plain,
In its black earth wherever you look
No furrow broken by the plow,
No burrow dug by any marmot.
No stone as heavy as a knucklebone,
No pit, no hummock, nothing barring.
The grey steppe humming in the wind —
May the Creator bless its end,
From Kıtay came a great calamity.
Before the wrathful no khan stands,
No soul escapes the attacking cur.
God's will — O Allah, aid me — saying,
Akcoltoy stood and waited there.
How many cares within his breast,
He had met an evil quarrel,
His plea was O my God above.
Saying, Watch over us Yourself,
From the wrathful one who stands bellowing,
From the venomous one like a dragon,
From the infidel who mows down peoples,
Black of purpose, narrow of heart,
From the wrathful infidel Bilgiç,
Creator, guard us Yourself, he prayed,
Be a friend to all the homeland,
Spirit of my departed father,
Uphold us with both hands, he prayed —
Coltoy stood without a stir.
Kulunsur beneath him,
Kulunsur now turned his mouth about.
Ay, beast of my soul, Kulunsur,
His shoulder-blade as if nailed fast,

Doğuştan beli kapan gibi,
Kuyruğu var, yelesi var,

Öyle bir küheylan, can hayvan.
Düşmana direniş vermeye,
Bir görevden kurtulup,
Hayvan da olsa can dostum,
Yele kuyruğu yayılıp,
Dört ayağı yere saplanıp,
Gemini kemirip,
Basıp yeri deşip,
Çelik gemi tıkırdatıp,
Dal ipek gibi kuyruğu,
Kara bahtlı kesilesi,
Apış arasına çırparak,
Yalpalamadan, kıpırdamadan,
Durduğu yerden kımıldamadan,
Maral gibi başını kaldırıp,
Kuzey yanına yönelip
Duruyormuş Kulunsur.
Kahırlı kavga iş olsa,
Emanet cana zor gelse,
Çarpışmanın hâli işte bu.
İşte böylece Akcoltoy,
Küheylanın ağzını çevirişi,
Sırasını verip duruşu,
İnatlaşıp dalaşmadan,
Sırayla vuruşup,
Yolunu verip duruşu:
«Kococaş oğlu Çoñbilgiç,
Sıranı al Bilgiç,
Gerilip mızrak sal Bilgiç,
Bahadırsan, er isen,
Sıra alıp, sıra ver,
Gelen sözü kendin bil,
Han baban büyük uluktu,
Düşmanım Burut'tur diye,
Zavallım, Kakan'dan geldin
akın edip.

His back from birth like a set trap,
He has his tail, he has his mane,

Such a courser, beast of the soul.
To offer the foe resistance,
Discharged of one appointed task,
Though a beast, my bosom friend,
His mane and tail spread wide,
His four feet planted in the earth,
Gnawing at his bit,
Stamping, gouging up the ground,
Rattling the steel bit in his teeth,
His tail like a branch of silk,
Black-fated luckless creature,
Lashing it between his thighs,
Never swaying, never stirring,
Not budging from the place he stood,
Lifting his head like a maral deer,
Turning toward the northern side —
So Kulunsur was standing there.
When wrathful battle is the work,
When the lent soul is hard beset,
Such is the manner of the clash.
And so it was that Akcoltoy —
Thus he turned his courser's mouth,
Thus he stood and gave the turn,
Without stubborn brawling first,
Fighting each man in his turn,
Thus he stood and gave the way:
«Çoñbilgiç, son of Kococaş,
Take your turn, Bilgiç,
Draw taut and cast your lance, Bilgiç,
If you are batyr, if you are man,
Take your turn and give a turn,
Judge yourself the word that comes,
Your khan father was a mighty lord,
Saying, The Burut is my foe,
Poor wretch, you came from Kakan
on your raid.

Boş yere ecelin yetmesin,
Sırasız ölüp kaldım diye
Er ahı içinde kalmasın!» –
Ağan Coltoy bunu söyleyip,

Let not your death come all in vain,
Lest, crying I died out of my turn,
A man's lament should cling to you!» –
Your elder Coltoy spoke this word,

Gülümseyip parıldayıp,
Gülüp söyleyip dimdik durup,
İyilik huyu, ağaran tan,
Ah, ne yaman yaratılmış böyle can.
Üstün tüfek, ok, temren.
Sıra verdi bahadıra,
Ee, kahırlanan kâfire,
Han Çoñbilgiç bahadıra.
Ecele yakın yamaca,
Sinek canlar kırılıp,
Gerçek belanın doğduğu sırta.
Tam küheylanı Kulunsur,
Durdu Coltoy, işte bu.
Sırasını Coltoy verince,
Öfkelenip Çoñbilgiç
Sert kahra başladı.
Can gücünü esirgemeden,
Kahrolası yıkıcı,
Kıla bağlayıp bıraktı.
Nişancıymış da, ermiş de,
Çarpışmaya dağ boylayıp,
Kapışacağı düşmanı düşünüp,
Ölçüp biçip kahra girişmiş.
Beecin'den beri çıktığında,
Azgınlığı şöyleymiş,
Öldüm deyip canını kurnaz Bilgiç
Kıla bağlayıp bırakmış.
Bastığı yerden toz çıkıp,
Sesinden can çıkıp,
Hem nişancı, hem aslan,
Çare bulucu tam bir er,
Coltoy ile tutuşup
Teke tek çıktığı yer orası.
Dışını görüp sınayıp,

Smiling, shining bright,
Laughing, speaking, standing straight,
A nature kind, a whitening dawn,
Ah, how fierce a soul was fashioned so.
Peerless musket, arrow, point.
He gave the turn to the batyr,
Aye, to the raging infidel,
To Khan Çoñbilgiç the batyr.
On the slope where death is near,
Where fly-small souls are broken off,
On the ridge where true calamity is born.
His perfect courser Kulunsur —
Coltoy halted, there it is.
When Coltoy yielded him the turn,
Çoñbilgiç, growing furious,
Began his bitter fury.
Not sparing the strength of his soul,
The accursed destroyer,
He tied his life to a hair and let go.
A marksman he, a man indeed,
Ranging mountains toward the clash,
Pondering the foe he would grapple,
Measuring, weighing, set to fury.
When he first set out from Beecin,
Such had been his savagery:
Sly Bilgiç, saying I am dead, his life
Had tied to a hair and let it go.
Dust rising where he set his foot,
Souls departing at his voice,
A marksman and a lion both,
A man complete at finding means,
Grappling with Coltoy —
There is the place he came man to man.
Seeing, testing his outward form,

Kılığını görüp çır çıkarıp,
Başparmağından yağ çıkıp,
Tırnağından kan çıkıp,
Yalman ağızlı sırlı temren,

Onunla yüz kez atıp,
Sırasını veren Coltoy'u
Sarsıp sersemletti onu,

Seeing his garb and shrilling out,
Fat oozing from his thumb,
Blood oozing from his nail,
The charmed point with its bladed mouth —
With that he shot a hundred times,
And Coltoy, who had given his turn,
He shook and left him stunned,

Kıldırama denen çetin ok,
Nişancılığı kusursuz,
Bununla yüz kez atıp,
Arkası fitilli altıpatlar,
Bununla elli kez atıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi başka ok atıp,
Kerik atın ağzını çevirmiş.
Sapı başka, ucu keskin
Boğumlu çelik mızrağı
Gürleterek uzatmış.
Yay ile tüfeği yetince,
Can çıkaracak şeymişçesine,
Bela topluca bastırınca,
Kerik ata kamçı vurup,
Kahrını döküp bağırıp,
Han narasını haykırıp,
Kâfirin kahrından
Dağ sallanıp yar göçüp,
Durmadan mızrak uzatan er,
Ölçülü yerin ölçüsünü
Çoktan almış nice er.
Kapan gibi beli kamburlaşıp,
Kaburga kemiği gerilip,
Ejder gibi gözü belerip,
Kahırlanıp gürleyip,
Coltoy'un bedeni ürperip,
Yüreklenip yetişti şimdi.
Menzil yere yetişince,
Ölümcül yeri hedef alıp,

The grim shaft called Kıldırama,
His marksmanship without a flaw —
With this he shot a hundred times,
The six-shooter with fuse behind —
With this he fired off fifty times,
Drawing the bow like falling rain,
Loosing more arrows thick as hail,
He turned the mouth of Kerik his steed.
Its haft apart, its point is keen —
His knotted lance of steel
He thrust it out with thunder.
When bow and musket had their reach,
As if a thing to take the soul,
When calamity pressed in a mass,
Laying the whip on Kerik his steed,
Pouring out his wrath and shouting,
Roaring out the khan's war-cry,
From the fury of the infidel
Mountains shook and cliffsides slid,
The man who thrusts his lance unceasing —
The measure of the measured ground
Many a man has long since taken.
His back humped over like a trap,
The bones of his ribs drawn taut,
His eye glaring like a dragon's,
Raging, thundering aloud,
Coltoy's body gave a shudder,
Taking heart, he now closed in.
When he came within the range,
Aiming at the mortal spot,

Şimdi vurup geçecekken,
Vuran yandaki mızrağını,
Usta pehlivan Akcoltoy,
Her çalışta geri dönmeyen,
Elinde çelik keskin kılıç,
Emanet canın güvencesi,
Akcoltoy'un yoldaşı.
Çöle Coltoy geldiğinde,
Yol tepen zavallı perişan,

Now, about to strike and pass,
The lance upon his striking side —
Akcoltoy, master champion,
That turns not back at any stroke,
In his hand a keen steel sword,
The surety of the lent soul,
Akcoltoy's companion true.
When Coltoy came into the desert,
The poor road-treader all forlorn,

Gaklayan karga yok,
Guklayıp uçan kuzgun yok.
Can yürümezin öte yanı,
Mediyan çetin çölünden,
Gaybdan verilen kara çelik,
Aziz canın yoldaşı.
Taşa çalsa kaymayan,
Cana çalsa bitiren,
Çınara çalsa deviren,
İki yüzlü, dört köşeli,
Paha biçilmez çeliği
Coltoy ele almıştı,
Emanet canı Allah'tan
Fazlasıyla dilemişti.
Savrulan mızrak yetişince,
Yaz gülü gibi kıymetli can
Erişip uçup gidecekken,
Kamçı boyu yaklaşıp,
Uzanan mızrak kala kala,
Tenine bedenine değdirmeden,
Niceleri görmüş Akcoltoy,
Katıksız çelik, ordu gibi,
Bulmuş çaresini,
Bedene mızrak yaklaştırmadan
Çaldı Coltoy mızrağa.
Yaman Coltoy çalınca
Mızrak belden bölündü,
Coltoy bahadırmış diye
Erin gözüne göründü.

No crow there is to caw,
No raven croaking on the wing.
Beyond where living thing can walk,
Out of the grim Mediyan desert,
Black steel granted from the unseen,
Companion of his precious soul.
That slips not, struck on stone,
That ends the soul it strikes,
That fells the plane-tree at a stroke,
Two-edged and four-cornered,
Steel beyond all price —
Coltoy had taken it in hand,
And for the lent soul, from Allah
He had asked in ample measure.
When the hurled lance came on,
The soul dear as a summer rose
Just as it would reach and fly away,
Closing to a whip's length off,
The outstretched lance a hand from home,
Not letting it touch flesh or frame,
Akcoltoy, who has seen so much,
Pure steel, mighty as a host,
Had found the remedy:
Before the lance could near his body
Coltoy struck upon the lance.
When fierce Coltoy struck the blow,
The lance was severed at the waist,
That Coltoy was a batyr true
Was shown before the hero's eye.

Hoşnut kalıp Çoñbilgiç,
Düşmanlık töresini bir yana koyup,
Pars yiğit Coltoy'a
Çoñbilgiç bahadır söze başlayıp:
«Kasırga esse yel değdirmez

Bel imişsin Akcoltoy.
Zavallı Kırgız'a bu yurtta
Sen imişsin Akcoltoy.
Kara demirden dökme çelik,
Halk bassa bozulmaz
Kale imişsin Akcoltoy.

Talihine yaratılmış,
Ünü çıkmış Seytek'e
Üstün yoldaş, gerçek miras
Sen imişsin Akcoltoy.
Tufan suyunu durduran
Sen imişsin Akcoltoy.
Öbek öbek sayısız bölünen,
Senin bahadırlığın göründü,
Parıldayan yerin eksik değil
Kızıl burçlu sırttan.
Kıl kadar yerin eksik değil
Kızıl kan döken demirden.
Kahırlı kavgayı salınız,
Aziz göğsüm işte önünüzde,
Sıranızı alınız.»
Çayırlı meydana,
Ağzı açık koca vadiye,
Berrak pınarlı ırmağa,
Uğuldayan koca vadiye
Kerik'in ağzını çevirişi,
Sıranı al diye,
Yalçın dağ gibi Çoñbilgiç
Sıra verip duruşu.
Sıra vermesinin sebebi:
Uluk da imiş, han da imiş,
Pehlivan da imiş, aslan da imiş,

Çoñbilgiç, well pleased at this,
Set aside the code of enmity,
To the panther-brave Coltoy
Çoñbilgiç the batyr began to speak:
«Though the whirlwind blow, no wind may touch —
Such a ridge you are, Akcoltoy.
For the poor Kırgız in this land
It is you, Akcoltoy.
Steel cast out of black iron,
That breaks not though the people press —
Such a fortress you are, Akcoltoy.

Created for his fortune's sake,
For Seytek of the risen fame
Supreme companion, true bequest —
It is you, Akcoltoy.
The stayer of the flood-waters —
It is you, Akcoltoy.
Divided numberless, heap on heap,
Your prowess has been plainly shown,
No whit less is your shining place
Than the ridge with crimson towers.
No hair's-breadth less is your measure
Than iron that sheds crimson blood.
Loose now the wrathful battle,
My dear breast is here before you,
Come now and take your turn.»
To the meadowed field,
To the great valley gaping wide,
To the river of limpid springs,
To the great valley humming loud,
Thus he turned the mouth of Kerik,
Saying, Take your turn,
Çoñbilgiç like a sheer crag
Thus stood and gave the turn.
The reason that he gave the turn:
A lord he was, a khan he was,
A champion and a lion too,

Kara kılı ortadan yaran
Adil yaratılmış han imiş.
Kırk han elli Kıtay'dan
Hazinesini koruyan,
Gelip geçen dev bile yılan,
Huzur bozanı zapteden,
Böylesi bir bey can imiş.
Sözünde durur, söz bilir,
O zaman Bilgiç'in
İnsafı bu denli varmış,
Bir ağız söze bu başı
Harcayan bir can imiş.
Bilgiç böyle durmuştu,
Gün doğusuna yönelip,

Who splits the black hair down the middle,
A khan created just, he was.
Of Kıtay of the forty khanates
The guardian of its treasury,
Even giants passing by would quail,
Subduer of the peace-breaker,
Such a bey, such a soul he was.
He keeps his word, he knows fair speech —
In that hour Bilgiç
Had mercy in so great a measure,
For one word's sake this very head
He was a soul who'd spend it whole.
So Bilgiç stood and waited there,
Turning toward the rising sun,

Çelik kalkan kaldırıp,
Kıtayca yakarıp,
Kendi eliyle yaptığı,
Tunçtan dökme puta,
Mırıldanıp yanasıca,
Koru beni deyip yalvarıp,
Mızraktan siper ol diye,
Gerçek putum isen eğer,
Çınmaçın hanını hor kılma,
O Akcoltoy kâfirin
Elindeki mızrağını
Üstün eyleyip al diye,
Zorlu cana güç gelip,
O da isteyip Allah'tan,
Aziz Bilgiç durmuştu.
Altındaki Kulunsur,
Yortmasına yel yetmez,
Yürüyüşüne mal yetmez,
Kazık misali aziz ayak
Çivi gibi yere saplanıp,
Yele kuyruğu tel tel olup,
Akcoltoy'a yayılıp,
Burun kemiğinden kan akıp,
Kanlı gözü yaş basıp,

Raising up his shield of steel,
Praying in the Kıtay tongue,
To the idol his own hand had made,
The idol cast of bronze,
Muttering — may he burn! —
Pleading with it, Guard me now,
Be my shield against the lance,
If you are my idol true,
Do not shame the khan of Çınmaçın,
Of that infidel Akcoltoy
The lance within his hand
Master it and take it away —
Hard pressed upon his mighty soul,
He too beseeching it from Allah,
So dear Bilgiç stood and waited.
Kulunsur beneath him —
No wind can match his trot,
No beast can match his walk,
His precious legs like driven stakes
Sunk nail-like in the ground,
His mane and tail in single strands,
Spread wide about Akcoltoy,
Blood streaming from the bone of his nose,
His bloodshot eye welled up with tears,

Mızrak tutup işe koyulup,
Dudağı kesercesine dişleyip,
Çakmak gibi gözü buğulanıp,
Kıl bıyığı uzayıp sarkıp,
Yüzüne kara is çöküp:
«Coltoy idim, er idim,
Ak kalpaklı Kırgız'a
Aşa katık gibiydim.
Elin ucunda, düşman yüzünde
Boz yamaçta kale idim.
Kırma benim belimi,
Feryat ettirme Kırgız elimi» –
Deyip böylece Akcoltoy
Atılmış ok gibi yetişmişti.
Dirseğin hizasına,
Ölçüp saplarsan işte bu yer,

Gripping the lance, set to the work,
Biting his lip as if to sever it,
His flintlike eye grown misted over,
His wiry mustache drooping long,
Black soot settling on his face:
«I was Coltoy, I was a man,
To the white-kalpak Kırgız
I was as savor to their food.
At the people's edge, facing the foe,
I was a fortress on the grey slope.
Do not break my back,
Make not my Kırgız people wail» –
So saying thus, Akcoltoy
Closed in like an arrow loosed.
Level with the elbow's line,
Measure and drive it home — here is the place,

Akciğeri, bağrı kül olup
Düşüverecek çağı diye,
Dünyadan yok olup
Ufalanacak çağı diye,
Derman, dilek bütünüyle,
Yaratılıştan gelen güçle,
Boz pus ve toz ile,
Olanca varan takatiyle
Ölçüp denk yerini buldu,
Ölümcül yere vurdu.
Zorluymuş çaresi,
Taşa vurmuşçasına
Paramparça oldu mızrağı.
İçi tutuşup kor olup,
Mızrak kırılıp ateş olup,
Bunca saplasa da Çoñbilgiç
Aldırmadan kasıldı,
Sapladın da ne oldu diye,
Topuğuna denk tutmadan,
Kaş demeden göz demeden,
Geri dönüp dikildiler.

His lungs, his breast turned all to ash,
Thinking, Now is the hour he falls,
Vanishing from out the world,
Thinking, Now is the hour he crumbles,
With vigor and desire entire,
With strength that comes from his creation,
With the grey haze and the dust,
With every dram of strength he had,
He measured, found the fitting place,
And struck upon the mortal spot.
Hard indeed its remedy —
As though he had struck upon a stone
His lance was dashed to splinters.
Its core caught fire and turned to embers,
The lance was broken into flame,
Though he stabbed him so, Çoñbilgiç
Stiffened, paying it no heed,
As if to say, You stabbed — what of it?
Counting it not worth his heel,
Saying neither brow nor eye,
They turned about and stood again.

Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çutur vuruştular.
Baltalaşıp giriştiler,
Ölüm sınırına dek
Alabildiğine dalıp girip,
Can esirgemeden iki eren,
Boğuşup kapıştılar,
Kaftanlar eskiyip lime lime,
At kuyruğu koparak,
Tipi gibi önce toz olup,
Bedenin hepsi kan olup,
Sırtlı dağı boylaşıp,
Kimi yerde iki çılgın
Güreş oyunu oynaşıp,
Yakalaşıp çekişip,
Kötü, zorlu kavgaya
İki eren gömülüp,
Gündüzü altı, gecesi altı
Mızraklaşıp durup,

Firing muskets, drawing bows,
They fought with crash and crackle.
They set on one another with axes,
Up to the very edge of death
Plunging in with all their might,
Two heroes, never sparing life,
Wrestled, grappled hand to hand,
Kaftans worn to tatters, shred on shred,
Horses' tails torn clean away,
First dust arose like driving snow,
Their bodies all became one blood,
Ranging along the ridge-backed mountain,
In places those two madmen
Played the game of wrestling,
Seizing holds and tugging hard,
Into the evil, grinding fight
The two heroes sank engulfed,
Six days long and six nights long
They stood exchanging lance on lance,

Mesafe almadan yol yürümeden,
Dönenip vuruşup, –
Kim görmüş böyle işi.
Baksa göze ilişmeden,
Yolu çetin Bilgiç'in
Yoldaşıydı doksanı,
Nerede oldukları bilinmez.
Takat düşüp savrulup,
Azığın hepsi tükenip,
Çare gidip ayrılıp,
Uğursuz Bilgiç'in
Önünde cehennem bozkır var,
Çoñbilgiç'in bedeninde
Sağlam yeri yok, yaralı.
Kızıl çeliği kınına koydu,
Bir akıl bulmadan durur mu,
Çaresi kat kat Coltoy'un,
Gücünü görüp sınadı.
Bu gözü kara Coltoy'a,

Gaining no ground, walking no road,
Circling round and fighting on, –
Who has ever seen such a deed?
Look — and nothing meets the eye:
Of Bilgiç of the toilsome road
His comrades numbered ninety men,
And where they are, no man can tell.
Strength collapsing, scattered wide,
Provisions wholly at an end,
All remedy departed, gone,
Before ill-omened Bilgiç
There lies a hell of open steppe,
And on the body of Çoñbilgiç
No spot is whole — he is all wounds.
He sheathed his crimson steel —
Will he rest till he finds a scheme?
Coltoy's resources fold on fold,
He saw and tested all his strength.
Against this fearless Coltoy,

Kara azgın vurulasıya,
Tüyü ütülmüş kurda
Vuruşup insan galip gelemez,
Deniz de imiş, denk de imiş,
Sarsılmayan er imiş,
Ünlü yiğidin ta kendisiymiş,
Bir belanın kara gözü imiş.
«Adımın Bilgiç oluşu,
Tahta çıkıp yurt yönetip
Kakan'da Bilgiç diye konuşum,
Karşılık verecek can kalmadan,
Tam öylesi aslandım.
Ay-âlemi ateşe veren,
Adımlasa insan yetişemeyen,
Ben heybetle dikilirken
Önümden Kıtay geçmezdi,
Tabanımdan toz çıkardı,
Gayretimden can çıkardı,
Tam böylesi aslandım.
Güç tükenip derman gidip,
Aldığım maldan ayrılıp,

That black savage — strike him down! —
A wolf whose fur is singed —
No man can fight with him and win,
A sea he was, a match he was,
A man that cannot be shaken,
The very famous brave himself,
The black eye of calamity.
«That my name is Bilgiç,
Mounting the throne, ruling the land,
That I was named Bilgiç in Kakan —
Till no soul was left to answer me,
Just such a lion I was.
Setting moon and world aflame,
Whom no man striding can o'ertake,
While I stood towering in my menace
No Kıtay dared to pass before me,
Dust rose up from my very soles,
Souls fled before my zeal —
Just such a lion I was.
Strength exhausted, vigor gone,
Parted from the herds I took,

Çarem hilem kavrulup,
Cam gibi gözüm saçılıp,
Kudurup mu kalayım,
Doğru akıl bulsam almaz mıyım.
Denk tutmadan kapışıp
Denkleşip de ne edeyim,
Tanrı'nın vurduğu domuzun
Bir kökünü getireyim.
Kaçar gibi yapayım,
At sağrısını döneyim,
Yola düşüp deh desem,
At dizginini çevirmez mi,
Öleceğini hiç bilmeden
Çet-Beecin'e dek kovalamaz mı.
Çet-Beecin'in bir yanı,
Uçtaki dağın öte yanı,
Çöle vurup kaçayım,

My schemes and wiles all scorched away,
My glassy eyes strewn scattered wide —
Shall I stay here raving mad?
If I find right counsel, shall I not take it?
Grappling one I hold no equal,
What do I gain by matching him?
Of the swine whom God has stricken
Let me drag one root away.
Let me feign that I am fleeing,
Let me turn my horse's croup,
If I take the road and cry Deh,
Will he not wheel his horse's rein,
Never knowing he shall die,
Will he not chase to Çet-Beecin?
On one side of Çet-Beecin,
Beyond the mountain at the edge,
Let me strike out to the desert, fleeing,

O çöle vardığımda
Bir çaresini bulayım.
Zerre zerre hıncımı dökeyim,
Yalnız Coltoy denen bunu
Kökünden yok edeyim.
Akıl da bu, söz de bu» –
Deyip böylece Çoñbilgiç,
Akıl yoğurup fikir kurup,
Büyücülüğü pek artıp,
Yadasını okuyuvermişti.
Yağmur yağdıran yada taşını
Damağına koymuştu.
Üç kez haykırıp, üç kez gülüp,
Kalmukçasına takırdayıp,
Kıtayca geveleyip,
Dönenip sallanıp,
Tanrı'nın vurduğu domuzun,
Düpedüz cehennem salmıştı.
Gök açık, yer duman,
Gözü bağlayıverdi şimdi.
Yer bozulup kaynaşıp,
Kanadı olmayan mahluk,
Baksana yadanın gücünden,

And when I reach that desert waste
Let me find some remedy.
Let me pour out my spite grain by grain,
And this one they call lone Coltoy
Let me destroy him root and branch.
This is the counsel, this the word» –
So saying thus, Çoñbilgiç,
Kneading counsel, framing schemes,
His sorcery increasing greatly,
Recited straightway his yada spell.
The yada stone that brings the rain
He set against his palate.
Thrice he shouted, thrice he laughed,
Rattling in the Kalmuk tongue,
Mumbling in the Kıtay speech,
Circling round and swaying,
The swine whom God has stricken —
He loosed sheer hell upon the land.
The sky is clear, the earth is smoke —
Now he bound the very eyes.
The earth churned up and seething,
The creature that has no wings —
Behold the power of the yada —

Kanatsız kalmış çırpınıp.
Göz kararıp yol bağlanıp,
Görsen işte böyledir Bilgiç,
Yel dumanla vurduğunda,
Göz bağlanıp durduğunda,
Fazlasıyla üstün Akcoltoy
Hilesine hiç kanmadan,
Yönü dolanıp yol kesip,
Heybetle can koruyup,
Coltoy böyle durmuştu.
Aşağıdaki esen yoldan
Haykırış salıp Çoñbilgiç
Aşıp gittiği an imiş.
Arslan Coltoy ağanın
Heybetine dayanamayıp

Left wingless, flailing there.
Eyes darkened and the road was bound,
See — such a one is Bilgiç.
When he struck with wind and smoke,
When the eyes stood bound and blind,
Akcoltoy, surpassing by far,
Not once deceived by his device,
Circling round to cut the way,
Guarding his life with awful mien —
So Coltoy stood his ground.
By the open road below,
Çoñbilgiç, loosing a great cry —
It was the moment he swept past.
The menace of the lion, elder Coltoy,
Unable to endure it longer,

Kaçıp gittiği an imiş.
Bilgiç kaçmayı seçince,
At sağrısına kamçı basınca,
İşte o zaman Akcoltoy,
Orduya bedel üstün eri:
«Huyu bozuk Kıtay'ı
Beecin'e kadar süreyim,
Kolu kuvvetli kalday'ı
Kakan'a sürüp gireyim.
İyice öldürüp geberesiyi,
Kinle öcünü alayım.
Kaçıp giden kalday'ı
Kakan'a sürüp varayım.
Yamaca vurup deh deyip,
Koşamaz hâle getireyim,
Bundan böyle Kırgız'a
Bir daha gelemez edeyim.
Beecin yolunu kapatıp,
Huyu bozuk domuzu
Beecin'e kadar süreyim.
Hâl ahvalini göreyim,
Yakalarsam ikiye böleyim», –
Deyip böylece Akcoltoy,
Altındaki Kulansur
Yay çekilmiş gibi fırlayıp,

It was the moment that he fled.
When Bilgiç made his choice to flee,
When the whip fell on his horse's croup,
Why, then it was that Akcoltoy,
The peerless man worth all a host:
«This Kıtay of rotten nature
Let me drive as far as Beecin,
The kalday strong of arm
Let me drive and enter Kakan.
Let me kill the wretch outright,
Take vengeance with my hate.
The kalday fleeing headlong,
Let me drive him to Kakan.
Driving him upslope, crying Deh,
Let me leave him past all running,
So that never to the Kırgız
He may come again hereafter.
Closing off the Beecin road,
The swine of rotten nature
Let me drive as far as Beecin.
Let me see how he shall fare,
And if I catch him, cleave him in two», –
So saying thus, Akcoltoy —
Kulansur beneath him
Sprang like a bow drawn to the loose,

Toynağa değen kara taş
Kömür olup un ufak,
Yer bozulup pus içinde,
Kerik atın peşine düşüp,
Çoñbilgiç'e yaklaşıp,
İnsan basmaz kırları
Altı kez dolandırıp kovalayıp,
Er geçmez ıssız koyağı
Yedi kez döndürüp aşırtıp,
Geniş otlağı kuşatıp,
Eçki-Ölbös'ün kara sırtını
On iki kez döndürüp,
Ölçüsüz kovaladı inatla.

The black stone that met his hoof
Turned to coal, was ground to meal,
The earth churned up and wrapped in haze,
Falling in behind the steed Kerik,
Drawing close upon Çoñbilgiç,
Over steppes untrod by man
Six times he drove him circling round,
Through desolate vales no man crosses
Seven times he turned and drove him over,
Encircling the broad pasture,
Round the black ridge of Eçki-Ölbös
Twelve times he wheeled him round,
He chased beyond all measure, unrelenting.

Akcoltoy kovaladı usanmadan,
Çoñbilgiç kaçtı bıkmadan,
Altındaki Kerik at,
Hayvanlar içinde ayrıksı uğursuz,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kaçan düşmana alışmış usta.
Kulan kovalasa kaçırtmaz,
Tam bela onun kendisi,
Adımı geniş tam küheylan,
Uzağa dayanır uzayıp,
Onu bırakmadan izleyip,
Kırk geçide vardığında,
Ünlü küheylan Kulunsur
Yetişmek üzereydi yaklaşıp.
Uçsuz yüksek yamaçta,
Yokuşun sırtında,
Yıldız yıldız kara su,
Sinsice kaçıp sakınıp,
Gün sıcağının koca düzlüğü,
Koca düzlüğe dayanıp,
Yola düşüp gidiyor.
Göz bağlayan pusa doğru,
Vadi dolusu çınara,
O çınara vardığında
Ok misali yetişmişti.
Yetişip canı esirgemeden,
Zırhın bu yaka yüzü diye,

Akcoltoy pursued unwearying,
Çoñbilgiç fled untiring,
The steed Kerik beneath him,
Among all beasts a thing apart, ill-omened,
His tail is sparse, his mane is thin,
A master schooled to fleeing foes.
Chasing the kulan, he lets none slip,
He is calamity itself,
A courser true with sweeping stride,
He endures the distance, stretching on,
Following him and never quitting,
When he came to the forty passes,
The famous courser Kulunsur
Was closing, on the point of catching.
On the boundless lofty slope,
Upon the shoulder of the rise,
The dark waters glittering star on star,
Fleeing slyly, keeping guarded,
The great plain of the noonday heat,
Pressing on across the great plain,
He takes the road and goes.
Toward the eye-binding haze,
Toward the valley full of plane-trees —
And when he reached those plane-trees
He had closed on him like an arrow.
Overtaking, sparing not his life,
Saying, Here is the armor's near-side face,

Tam akciğerin kıyısı diye,
Şah damarının ta kendisi diye,
Demir kanlı Bilgiç'i
Şimdi vuracağım an diye,
Gerinip çelikleşip,
Aziz gövdeyi toparlayıp,
Bedendeki kuvvet güç
İki ele toplanıp,
Yiğidin canı dinlense diye,
Her zamandan bir zaman,
Kavga çıkaran Beecin'in

Saying, Here is the very edge of the lung,
Saying, Here is the great vein itself,
Iron-blooded Bilgiç —
Saying, Now is the moment that I strike,
Stretching taut, becoming steel,
Gathering his precious frame,
All the strength and power of his body
Gathered into his two hands,
That the brave man's soul might rest,
One hour among all hours,
That quarrel-making Beecin's

Toplu canı dinlense diye,
Zulüm salan düşmanın
Beli böylece kırılsa diye,
Ala-Too'lu Kırgız'ın
Bütün canı dinlense diye,
Düşündüğü yerinde olup,
Er gayreti pek olup,
Göz dönüp diş bileyip,
Kor gibi canı esirgemeden,
Görsen pehlivan Akcoltoy'u,
Ay, canım hayvan Kulunsur,
Hayvan da olsa can dostu,
Onuru düşünüp fırlayıp,
Basıp geçtiği kara yer
Oyuk olup parçalanıp,
Toynağı tümseğe değse
Ocak çukuru gibi oyulup,
Adım gerip uzanıp,
Gerçek küheylan kesilesi,
Burnundan buğu çıkıp,
Koltuğundan su çıkıp,
Yele kuyruğu tel tel,
Yandan koşup geçecekken,
En ölçülü Akcoltoy,
Görülmedik er de odur,
Üstün çevik dev de odur.
Düşeceği yeri denk getirdi,
Koca Kerik'ten Çoñbilgiç
Devrilip düşüverdi.

Gathered soul might be at rest,
That the tyranny-loosing foe
Might have his back thus broken,
That the Kırgız of the Ala-Too
Might rest their souls entire,
His purpose being set aright,
His hero's zeal being firm,
Eyes rolling, grinding teeth,
Sparing not his ember-glowing soul —
Behold the champion Akcoltoy!
Ay, Kulunsur, beast of my soul,
Though a beast, his bosom friend,
Mindful of honor, springing forth,
The black earth where he trod and passed
Was hollowed out and broken up,
Where his hoof but touched a hummock
It was gouged like a hearth-pit,
Stretching out his stride full length,
True courser, luckless creature,
Steam issuing from his nostrils,
Sweat streaming from his flanks,
His mane and tail in single strands,
Just as he would run past alongside,
Akcoltoy, most measured of men —
He is the man whose like was never seen,
He is the giant supreme in swiftness —
He timed the place where he would fall:
From mighty Kerik, Çoñbilgiç
Toppled headlong to the ground.

Eyerinden geri kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Dizgin elinden gevşeyip,
Tolgası sırtından uçup,
İki gözü fal taşı oldu.
Olanca hilesi gerçekten gidip,
Kuskununa yapıştı.
Pehlivanlarına bağırıp,
Uğursuz Burut'u

Sliding backward from his saddle,
His foot slipping from the stirrup,
The rein gone slack within his hand,
His helm flying from off his back,
His two eyes went wide as divining-stones.
All his cunning truly fled,
He clutched at the crupper-strap.
Shouting to his champions,
The ill-omened Burut —

Basıp geçin diye çağırdı:
«Basıp geçmezseniz pehlivanlar,
Göğsümde hasret kalır.
Altımdaki koca Kerik,
Dişi katırın yavrusu,
Hayvanatın düldülü,
Kanı kaldı bir kaşık,
Üstündeki Bilgiç'in
Eti kaldı mosmor pelte.
Gözümü belertecek oldu,
Beni yere eğecek oldu.
Bedenim yanıp kor olup,
Kaburgam kırılıp saçılıp,
Er kuvvetim yok olup,
Eyerimden ayrılıp,
Kendime gelemez hâldeyim.
Kan içeceğim gün hani diye,
Ne zaman değer faydanız diye,
Geniş dünya dar olup,
Diriye azık tükürük,
Bir yutuma muhtaç olup,
Güç tükenip derman gidip,
Takat bitip kan gidip,
Çare bulamaz hâldeyim.
Kaçmadan mızrak salın,
Kahrolası Coltoy'u
Ağa sarıp bağlayın.
Kanının hepsini yutun,
Kaftanını lime lime yolun,
Dört yana bacağını gerin,
Cezasını ele verin.

Yalnız azgın Coltoy'a
Atışı bolca salın,
Ulunuz Bilgiç'i
Düştüğü çetin cehennemden
Kurtarıp alın!»
Gürleyip Bilgiç bunu söyleyip,
Hazırda bekleyen pehlivana

He called on them to ride him down:
«If you ride him not down, my champions,
Longing will stay within my breast.
Mighty Kerik beneath me,
The she-mule's foal,
The Düldül of all beasts,
Has but a spoonful of blood left,
And of Bilgiç on his back
The flesh is left a livid jelly.
He all but made my eyes roll white,
He all but bent me to the earth.
My body burnt to glowing embers,
My ribs are broken, scattered wide,
My hero's strength is gone to nothing,
Parted from my very saddle,
I cannot come to my own senses.
Where is the day I drink his blood?
When will your service be of use?
The wide world has grown narrow,
Spittle is food for the living,
In need of just a single swallow,
Strength exhausted, vigor gone,
Force spent and blood departing,
I am past all finding remedy.
Cast your lances — do not flee,
That accursed Coltoy —
Wrap him in the net and bind him.
Swallow every drop of his blood,
Pluck his kaftan shred by shred,
Stretch his legs to the four quarters,
Deliver up his punishment.

On the lone and raging Coltoy
Loose your volleys thick and fast,
And your great one, Bilgiç,
From the grim hell where he has fallen
Deliver him and bear him free!»
Thundering, Bilgiç spoke this word,
And to the champions standing ready

«Saldırın!» diye sözünü etmişti.
Hanından haber gelince,
Ağır sıkıntı çekmiş
Bilgiç eri görünce,
Saldırmadan pehlivan durur mu,
O fermanı işitince,
Bahadırmış doksan dört,
Can saldırmadan durur mu.
Dağ yitip düz çıkan,
Keñ-Künös denen yamaç odur,
Çekişmenin hâli böyledir,
Sersemletip Coltoy'u
Ortaya aldıkları yer odur.
Buyruk alan pehlivanlar,
Azgın kavga salanlar,
Sinek canını fırlatıp,
Gerçekten saldırdı pehlivanlar.
Karmakarışık koca hengâme
Görüp pehlivan başlattı.
Dağ bozulup, taş yanıp,
Pehlivanlar savaş başlattı.
Yalnız Coltoy erene
Azgınlık döktüler yiğide,
Mızrak vuran mızrak vurup,
Karşı karşıya durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Ete kemiğe vuruşup,
Haykırışı bolca saldı şimdi,
Bitkin düşen Bilgiç'i
Akcoltoy'un elinden
Kurtarıp aldı şimdi.
Tanrı sonunu hayretmezse,
Hengâme böyle olur mu.

He gave the order: «Attack!»
When word came from their khan,
Sore distress he had endured —
When they beheld the man Bilgiç,
Will champions hold back from the charge?
When they heard that firman given —
Batyrs were they, ninety-four —
Will such souls hold back from charging?
Where mountains sink and flatland rises,
That is the slope called Keñ-Künös,
Such is the manner of the struggle:
There is the place they dazed Coltoy
And took him in their midst.
The champions under command,
The loosers of the raging fight,
Flinging off their fly-small souls,
The champions charged in earnest.
A vast and seething pandemonium
The champions saw and set afoot.
Mountains crumbled, stones caught fire,
The champions began the war.
On Coltoy, hero all alone,
They poured their frenzy on the brave,
The lancers striking lance on lance,
Standing face to face opposed,
Firing muskets, drawing bows,
Striking into flesh and bone,
Now they loosed their cries in floods,
And Bilgiç, fallen spent,
Out of Akcoltoy's very hands
They now delivered him and took him.
Unless God bless the end of it,
Could tumult ever be like this?

Doksan dört can bir canın
Dövse leşini bırakır mı.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Mızrak uzatıp, balta vurup,

Ninety-four souls upon one soul —
Beating, would they leave his corpse?
Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows thick as hail,
Thrusting lances, striking axes,

İyice çetin kavga salıp,
Aldırmaz Coltoy ağama
Sırasız saldırıya geçip,
Göz buğulanıp bağlanıp,
Görsen çetin iştir bu iş,
Azılı Kıtay çullanıp,
Altındaki Kulunsur,
Ay canım gerçek küheylan,
Hayvan da olsa can dostu,
Ağanıza öz kardeş,
Yüzden mızrak uzatınca
Sırt aşıp sıyrılıp,
Yağmur gibi yay çekilse
Eğri büğrü kıvrılıp,
Akcoltoy ağan vuruştu,
Kim görmüş böyle işi.
Beden kırılıp donakalıp,
Belalı çetin koca kavga
Akcoltoy'a rast geldi,
Kanın hepsi yutulup,
Kaftanın hepsi yırtılıp,
Demir urgan, ağlarla
Topluca ağını salacakken,
Ünlü küheylan Kulunsur
Alıp kaçırdı Coltoy'u,
Uçsuz bucaksız geniş düzlük,
Küheylan hiç sakınır mı,
Yokuşunda taşlı boğaz,
Tek atın yoluymuş.
Coltoy ağan dayanıp,
Kuşatmaya tutulup,
Tepeye çıkıp kurtulup,
Mızrak uzatıp önleyip,
Emanet cana aman dileyip,
Sinek kadar candan umut kesip,

Umut kesişinin sebebi:
Güç veren iki kol
Kımıldamayıp felç olup,

Loosing battle grim indeed,
On my heedless elder Coltoy
They charged all out of turn,
Eyes misted over, bound and blind —
Look, this work is grim work indeed,
The ferocious Kıtay swarming on.
Kulunsur beneath him,
Ay, my dear, true courser,
Though a beast, his bosom friend,
Blood brother to your elder —
When a hundred lances thrust at once,
He topped the ridge and slipped away,
When bows were drawn like falling rain,
Twisting crooked, winding through,
Your elder Akcoltoy fought on —
Who has ever seen such a deed?
His body broken, frozen stiff,
A vast, calamitous, grinding fight
Had fallen to Akcoltoy's lot,
All his blood was swallowed up,
All his kaftan torn to rags,
With iron cord and netting
Just as they'd cast the mass of nets,
The famous courser Kulunsur
Caught up Coltoy and bore him off —
A wide plain boundless, without end,
Would the courser ever flinch?
A stony gorge upon its rise,
A road for one horse only.
Your elder Coltoy holding fast,
Caught within the encirclement,
Gaining the summit, breaking free,
Thrusting his lance to bar the way,
Begging quarter for the lent soul,
Giving up hope of his fly-small life,

The reason he gave up his hope:
The two arms that gave him strength
Were palsied, past all motion,

Diriliğe kılavuz aziz baş
Kıpkızıl kan revan olup,
Beden boyun hepsi
Kımıldamayıp donup,
Ak kalpak Kırgız aziz yurt,

Görmeye Coltoy hasret olup,
Kaz dolanmaz kayası yok,
Sığınacak dağı yok,
Yönelecek geçidi yok,
Çare gidip dururken,
Karaltısı Seytek eri yok:
«Akıncı Kıtay boğazlar mı?
Böğrümü akbaba oyar mı?
Onur uğruna pehlivan Akcoltoy,
Ah, Tanrı buyruğu,
Kâfirden ölüm olur mu?
Dönülmez yolu görür mü?
Âlemden kıymetli altın can
Tutuşasıcadan ölür mü?» –
Parmak ısırıp, baş sallayıp,
Hep dehşet sözü söyleyip,
«Ah, hasret, ne edeyim,
Ay, yalnızlık!» deyip söyleyip,
«Akıncıya rastlayıp
Sırtlarda ecelim yeter mi?
Yolu açık bu Kıtay
Konakta işimi bitirip gider mi?

Akıldan yitip kan kaybedip,
Çare büsbütün gidince
Kardeş yok» deyip güçsüzleşip,

Coltoy böyle dururken,
Bahadırın oğlu er Seytek,
Kulansur'un ağzı çevrilemeden,
«Tanrı, koruyuver ey,
Sevincim Coltoy nerede? diye,

The dear head, guide to living,
Ran scarlet with the streaming blood,
Body and neck, the whole of him,
Frozen fast beyond all stirring,
The white-kalpak Kırgız, dear homeland —
Coltoy longed to see them once again,
No crag of his where geese won't circle,
No mountain where to shelter,
No pass toward which to turn,
While remedy was ebbing thus,
No shadow of the man Seytek:
«Will the raiding Kıtay cut my throat?
Will vultures gouge my flank?
Champion Akcoltoy, for honor's sake —
Ah, the decree of God —
Can death come from an infidel?
Shall he see the road of no return?
The golden soul worth more than worlds —
Shall it die by one fit for the flames?» –
Biting his finger, shaking his head,
Speaking ever words of dread,
«Ah, longing — what am I to do?
Ay, this loneliness!» he said,
«Having met the raider's path,
Shall my death find me on the ridges?
This Kıtay whose road is open —
Will he end me at this halting-place and go?
Losing sense and losing blood,
When remedy is wholly gone,
No brother's here,» he said, and weakened —
While Coltoy stood in such a strait,
The batyr's son, the man Seytek,
Before Kulansur's mouth could turn,
«O God, protect him now,
Where is Coltoy, my delight?» he said,

Kurusun, yaman kurt duramadan,
Confound it — the fierce wolf could not bide,

Üstün altın kaftan giyip,
Donning the peerless golden kaftan,

Su gibi kurşuni ata binip,
Mounting the lead-grey steed like water,
Gece gündüz yol yürüyüp,
Riding on by night and day,
At yorup yer tarayıp,
Wearying his horse, sweeping the land,
Kahrını döküp mızrak alıp,
Pouring out wrath, taking the lance,
Oçogor tüfeğini doğrultup,
Leveling his Oçogor gun,
Geçit görüp, yer gözleyip,
Sighting passes, watching ground,
Atın tozunu savurup,
Whirling up his horse's dust,
Akcoltoy, Bilgiç iki dev
Akcoltoy and Bilgiç, the two giants —
Kovalaştıkları izi dolaşıp,
Tracing the trail where they had chased,
Homurdanıp coşup,
Growling low and surging high,
Aç arslan kesilip,
Becoming as a famished lion,
Heybeti aşıp çılgınlaşıp,
His menace overflowing to frenzy,
Kakan'a kadar varmaya,
To go as far as Kakan,
Ölü müdür, diri midir,
Whether he be dead or living,
Coltoy'dan haber almaya:
To gather news of Coltoy:
Kovalaştıkları tam yolu
The very road on which they chased
Zavallı yönelip kestirdi,
The poor soul turned and cut across,
«Gözlediğim Akcoltoy
«Akcoltoy, whom I have watched for —
Ölmediyse, diriyse diye,
If he is not dead, if he still lives,
Sırtıma dayanak kılıp
Making him the stay of my back,
Bir üne konsam diye,
Might I alight upon some fame.
Ere lâyık en bahadır,
Most valiant, worthy of a man,
Eşsiz doğan kuşun
Of the falcon born without a peer
Yetkindi, erdi,
He was the master, was the man,
Yiğitlik hâli en yaman,
His state of valor fiercest of all,
Can esirgemeden gitti galiba,
He has gone, I think, unsparing of life,
Kabararak Bilgiç'i kovalayıp,
Swelling, chasing Bilgiç on —
Gözü kara Akcoltoy
Fearless Akcoltoy, I think,
Kakan'a kadar gitti galiba.
Has gone as far as Kakan.
Kara günde kardeş erdi,
He was a brother in the black day,
Kaygısı olmayan biriydi,
He was a man who had no care,
Hem de aziz yurdun kalesiydi.
And he was the dear homeland's fortress.
Sağdan soldan düşman çıksa,
Should foes rise up from right and left,
On yandan kuşatan dava çıksa,
Should strife besiege from ten sides round,
Boğuşulan yamaçta,
On the slope where men are grappling,

Kan dökülen yerinde
Gölgesi imdada yeten biriydi.
Can edip Allah'ım yarattınsa,
Coltoy'u Tanrım koruyuver!
Coltoy talihin gözüydü,

In the place where blood is spilled,
His very shadow reached to aid.
If You made him a soul, my Allah,
Protect Coltoy, O my God!
Coltoy was the eye of fortune,

Gerçek mirasın ta özüydü,
Rızkın, kısmetin köküydü,
Kaygı bilmez bir erdi,
Gök yeleli kurtlardan biriydi,
Coltoy'u Tanrım koruyagör!
Sağlığında göremezsem onu,
Arka olup dayanmazsam,
Semetey yiğidin kötü oğlu –
Beli gevşek, Seytek âciz – deyip,
Güçsüzlüğümü bilir elbet,
Arkasız kalıp kâfire
Tutup beni teslim ettin – deyip,
Ölümünü boynuma borç sayar elbet.

He was the very core of the true inheritance,
The root of fortune and of fate,
A warrior who knew no sorrow,
One of the grey-maned wolves was he,
O my God, watch over Coltoy!
If I see him not while he yet lives,
If I stand not as his prop and stay,
The bad son of the hero Semetey –
Slack of loin, Seytek is feeble – saying,
Surely he will know my weakness,
Left without support, to the infidel
You seized and gave me up – saying,
Surely he will count his death a debt upon my neck.

Arka olmadan, destek olmadan,
Seytek'i Tanrı çarpar elbet!» –
Deyip, böylece, o aslan yürekli,
Yanıp yakılıp o er kişi,
Altındaki Kulansur,
Gittikçe göz erişmez olup,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
Kara çelik gemini
Damağına vurup çiğneyip,
İpek teli gibi kuyruğunu
Dosdoğru koşup o hayvan,
Böğrüne çırpa çırpa,
Mızrak gibi ince görünüp,
Üstü engebeli kara yer,
Gürleyip uçarak o hayvan,
Yol almış öne geçerek.
Perçemini göğe savurup,
Toynağını ahenkle sektirip,

Without a backer, without support,
Surely God will strike Seytek down!» –
Saying thus, that lion-hearted one,
Burning and lamenting, that man of valor,
Beneath him Kulansur,
Racing on beyond the reach of eyes,
Laying back its ears like a wild kulan,
Hurling up the earth like a whirlwind,
Its bit of black steel
Champing, striking it against its palate,
Its tail like a strand of silk
Running straight ahead, that beast,
Lashing against its flanks,
Seeming slender as a lance,
The black earth rough and broken above,
Thundering and flying, that beast,
Pressed onward, taking the lead.
Tossing its forelock to the sky,
Its hooves skipping in cadence,

Durmadan koşup fırlayıp,
Küçük çadır kadar kesekleri
Göklere doğru fırlatıp,
Omuz etleri seğirip,
Peri kızının verdiği küheylanın
Bilinen soylu hâli görünüp,
Kara yerin bozkırını
Güm güm ettirip aşarak,

Running, bounding without pause,
Clods big as a little tent
Flinging up toward the heavens,
Its shoulder-muscles twitching,
The courser given by the peri maid
Showing its famed and noble bearing,
Across the steppe of the black earth
Passing with a drumming thunder,

Babası bozkurt, yaman er,
Ay'ı, âlemi şaşırtıp,
Kovalaşan iki devi
Sıcak izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamış.
Soğuk izine ot koyup,
Solara solara kovalamış.
Dağ yitip, düz olup,
Çilesi bunca iş olup,
Teek'in yamacına dayanıp,
Düz yerde sağlam yer yok,
Büyük bataklığa gömülüp,
Kocaman ağzı açılıp,
Kana karışmış ak köpük,
İri pehlivan Seytek'in
Atının göğsüne saçılıp,
Engebeli, inişli bel olup,
Esirgemeden yol yürüyüp,
Kulansur coşkusunu almış,
At gücünü ortaya koymuş.
Öfkeyi şiddetle kuşanmış,
Aziz canını o değerli er
Kıl ucuna bağlayıvermiş.
Coltoy için derin kaygıyla:
«Asil eri nerede bulurum – deyip,

Asil Coltoy yiterse eğer,
Gazaya çıkıp Kakan'ı
Nice yıllar vururum – deyip,
Çamdan mızrağı kuşanıp,

His father a grey wolf, a fearsome man,
Astounding the Moon and all the world,
The two giants fleeing in their chase,
Laying grass upon their hot trail,
He chased them, growing pale and paler.
Laying grass upon their cold trail,
He chased them, fading as he rode.
Mountains vanished, turned to plain,
So great the toil of his ordeal,
He came up hard on Teek's slope,
On the flat no solid ground,
Sinking in the great morass,
Its huge mouth gaping open,
White foam mingled with blood
Of the mighty champion Seytek
Splattered on his horse's chest,
Over ridges, down descending passes,
Pressing on the road unsparing,
Kulansur had found his fire,
Had shown the full strength of a steed.
He had girded on his wrath with fury,
That precious man his own dear life
Had bound upon a hair's thin end.
In deep concern for Coltoy's sake:
«Where shall I find that noble man – saying,
If noble Coltoy should be lost,
Riding out to war, on Kakan
I shall rain blows for many years – saying,
Girding on the lance of pine,

Nice yıllar düşman olup,
Vadide kan akıtıp,
Emanet candan geçmezsem,
Seytek olmadan öleyim,
Doğmamışa dönüp batayım.
Kakan'a kadar yol yürüyüp,
Öfkeyle çekip giderim.
Ölmüşse eğer, ölüsünü
Yükleyip geri dönerim.
Sağ ise eğer Coltoy'un
Esenliğini görürüm,

Being his foe for many years,
Spilling blood along the valley,
If I give not up this loaned-out life,
Let me die and be no Seytek,
Let me sink as one who was never born.
Marching all the way to Kakan,
In wrath I shall ride away.
If he is dead, then his dead body
I shall load and carry home.
And if Coltoy is yet alive,
I shall look upon his welfare,

Asil Coltoy er uğruna
Emanet canı veririm!
Kederlenip kaygıya batıp,
Öfkesinden ateş yanıp,
Güneş tutulup bozulup,
Durmadan Seytek daralıp,
Silah pusatını kuşanıp,
Engebeli, sarp tepeyi
Altmış kez dolanıp,
Aşağı yanı Eçki-Ölbös,
İle'nin başı Üç-Aral,
Üçe bölünmüş ırmağın
Kıyısından geçiverdi.
Gün öğleye vardığında
Heybetle bir doruk görünür,
Doruk boyunca pus var,
Yer yarılıp, su çağlayıp,
Yer bozulmuş gibiydi sanki,
Çevresi duman içinde,
Gördü Seytek dikkat kesilip.
Cazayıl topunun sesi gümleyip,
Oçogor'un oku çığlayıp,
Savaş davulları gümbürdeyip,
Önde savaş narası, haykırış,
Haykırışa kulak verse,
Düşman baskına gelmişçesine,
Şimdi kakanlayıp nara atıp,

For the sake of noble Coltoy the man
I shall give this loaned-out life!
Grieving, sunk in sorrow deep,
Fire blazing from his fury,
The sun eclipsed and darkened,
Seytek pressed and straitened without cease,
Girding on his arms and armor,
The rugged, sheer-faced hill
Circling sixty times around,
Below it lies Eçki-Ölbös,
At İle's head is Üç-Aral,
Of the river split in three
Along the bank he swiftly passed.
When the day had reached its noon
A summit looms in majesty,
Along the summit hangs a haze,
Earth was split, water cascading,
As if the very ground were ruined,
All about it wrapped in smoke,
Seytek saw it, all attention.
The cazayıl cannon booming,
The oçogor's shot shrieking,
The drums of war a-thunder,
Ahead, war-cries and shouting,
And listening to the clamor,
As though the foe had come to raid,
Now whooping their kakan war-cry,

Doksan devi kaynaşmıştı.
Urganı yok, ipi yok,
Sarıp varacak yolu yok,
Fırlatıp atılmış ağı yok,
Aşırı bir çığlık koparmışlar.
O Akcoltoy ağanı
İpsiz bağlayıvermişler,
Göz göre çileye batırmışlar,
Göz ermez belaya salmışlar.
Gidenin dönmediği gerçek yolu
Görecek olduğu andı bu.
Ölüm denen o zalim yaklaşıp
Gelecek olduğu andı bu.

The ninety giants seethed as one.
No tether had they, and no rope,
No path to close in and surround,
No net was cast, no snare was thrown,
Yet they raised a monstrous scream.
That elder brother Akcoltoy
They had bound without a rope,
Plunged him in torment before all eyes,
Cast him in woe beyond eye's reach.
The true road whence none who go return –
This was the moment he would see it.
That tyrant men call Death drew near –
This was the moment of its coming.

Çaresi tükenip Akcoltoy
Kolu bağlı kalakalmış,
Sığınacak yer bulamayıp
Zavallı ağam perişandı.
Kulansur at toygar kuşu gibi,
Zavallı ağam kuru dal gibi,

His remedies exhausted, Akcoltoy
Was left there with his arms bound fast,
Finding no place of refuge,
My poor elder brother was undone.
The horse Kulansur like a skylark,
My poor elder brother like a withered branch,

Sureti var, dermanı yok,
Böyleymiş işte şu değersiz dünya.
Kâfirin okuna yakalanıp
Rast gelmiş meğer ağacığım
Cehennemin koruna sanki.
Yakalanmış meğer yaman er
Gazaplının eline.
Düşmüş meğer şahin er
Düşmanın çıkılmaz tuzağına,
Tepesi üstü düşmüş besbelli,
Kaynayan Kıtay çukuruna.
Bunu görünce er Seytek:
Ecel gelirse öleyim,
Ölümden Tanrı gün verirse,
Gazabı katı şu orduya,
Karşıma çıkan çetin tuzağa,
Güç gösteren yiğidine,
Çokluğuna güvenen bu ele,

His form remains, his strength is gone,
Such, then, is this worthless world.
Caught by the infidel's arrow,
My dear brother, it seems, had stumbled
As into the embers of hell itself.
Caught, it seems, that fearsome man,
Into the hand of the wrathful one.
Fallen, it seems, that falcon-man
Into the foe's inextricable snare,
Plainly fallen head-first down
Into the seething pit of Kıtay.
Seeing this, the man Seytek:
If my hour has come, then let me die,
If God grants respite from my death,
Upon this host of iron wrath,
Upon the grim snare in my path,
Upon its champion flaunting strength,
Upon this people trusting in its numbers,

Bir kıyamet koparayım,
Mızrak çevirip saf bozup,
Günüm bittiyse okla uçup,
Yaradan'ın buyruğu
Tepeme inerse göreyim.
Atadan kalan ağama,
Heybeti dağ gibi karaltıya,
Yoldaş olup destek vereyim,
Deyip, böylece er Seytek,
Narası baş yarıp,
Haykırışı taş yarıp,
Kirpiği yanan kor olup,
Ejderha misali atılıp,
Kırk çilten, Hızır İlyas
Çığlık atıp nara vurup,
Sırt sırttan boşanıp gelip,

Let me loose a very doomsday,
Wheeling my lance and breaking ranks,
If my day is done, felled by a shaft,
And if the Creator's command
Falls upon my crown, then let me see.
For my brother, legacy of my fathers,
For that figure grand as a mountain,
Let me stand comrade and support,
Saying thus, the man Seytek,
His war-cry splitting heads,
His shouting splitting stone,
His lashes turned to burning embers,
Charging like a dragon,
The forty çilten, Hızır İlyas,
Screaming, roaring battle-cries,
Pouring forth from ridge on ridge,

Saldır, Seytek, saldır – deyip
Elinden tutan pirleri
Dört bir yanından seğirtip,
Sıra sıra mızrak uzatmışlar.
Gaipten yoldaş bulunup,
Yaman aslanın oğluna
Gölge olup hizmet etmişler.
En önde bir aslan,
Şimdi parçalayacakmış gibi,
Heybetlenip oynaşarak,
Çiltenlerden biri boz kaplan,
Önü sıra süzülerek,
Bileği güçlü bir pars,
Kara benekli bir bey var,
Bin adamlık heybeti var.
Yanı başında atılıp
Kara yağız Seytek'i
İçten kavrayıp doğrultup,
Demirden kalkan zırh giymiş
Bir başkası da yedeğe alıp,
İş yaparsan böyle yap,
Düşman kırarsan böyle kır.

Attack, Seytek, attack – saying,
The pirs who held him by the hand
Came running from his every side,
Rank on rank they leveled lances.
Comrades come from the unseen,
To the son of the fearsome lion
They served him as his shadow.
At the very front a lion,
As though to rend its prey this instant,
Swaggering in majesty and play,
One of the çilten a grey tiger,
Gliding on before him,
A leopard strong of forearm,
A black-spotted lord was there,
With the majesty of a thousand men.
Springing close beside him,
Dark-visaged Seytek
Gripping from within and steadying,
One clad in iron shield and mail –
Another taking him in tow,
If you do a deed, do it thus,
If you smite the foe, smite it thus.

Önünde biri hamle edip,
O düşmanı yakala – deyip,
Dört bir yanı uğultu,
Koruyucuları söylenip,
Sırtındaki bahadırın
Coşup taştığı yerde
Dağ bile karşı duramaz,

Hıncını bir yere dökse
Kıtay'ın gücü yetmez ona.
Uzun gövdeli, geniş omuzlu,
İri kemikli yaman aslan,
Karşısına aldığını ezen
Yiğidin oğlu yaman er,
Sık ormanda ulu çınar,
Hep birden basıp yol açıp,
Hazırlanan düşman doksan dört,
En uğurluları Çoñbilgiç,
Çoñbilgiç'e el atıp,

Doksan dördünü şaşırtıp,
O yüce dağ gibi boz atı
Salına salına yürütüp,
Sarsa sarsa koşturup,
Kulansur dağ gibi görünüp,
Gazaya duran pehlivana
Yaman yiğidin girdi savaşa.
Kulansur'un sağrısına bir vurup,
Akcoltoy diye ün salıp,
Uzanmış mızrak, yanan kor,
Zulüm kaynayıp, can yanıp,
Canı kıl kadar görmedi,
Er, namus uğruna ölmez mi,
Allah Teala'nın yazdığını
Emanet kuru can görmez mi?
Dilerse eğer, bu canı
Er geç bir gün vermez mi?
İstenince şu başa
Kadir gecesi gibi gece nerde?

One lunging out before him,
Seize that enemy there – saying,
On every side a roaring din,
His guardians murmuring counsel,
Where the batyr on his steed's back
Rises seething past all bounds,
Even a mountain cannot stand against him,
Should he pour his hatred on one place,
The strength of Kıtay cannot match him.
Long of trunk and broad of shoulder,
Big-boned, fearsome lion,
Crushing whomever he confronts,
Son of a hero, fearsome man,
A mighty plane in the dense forest,
All at once they pressed and cleared a path,
The foe made ready, ninety-four,
Most favored of them Çoñbilgiç,
Laying hands on Çoñbilgiç,

Confounding all the ninety-four,
That grey steed like a lofty mountain
Pacing it with swaying stride,
Galloping it with shaking force,
Kulansur looming like a mountain,
Against the champion set for battle
The fearsome hero entered battle.
Striking once on Kulansur's croup,
Crying out the name Akcoltoy,
The lance stretched forth, a burning ember,
Oppression seething, souls aflame,
He held his life not worth a hair,
Does not a man die for his honor,
What God Most High has written,
Shall not this loaned, bare life behold it?
If He should will it, this same life
Must it not be yielded soon or late?
When it is asked of this poor head,
Where is a night like the Night of Kadir?

Kasıtla gelen kâfire,
Kinini dikmiş bahadıra,
Çarpışıp bir göreyim.
Er, düşmana görünsün,
Göbeği kesilen yer uğruna,
Besleyip büyüten el uğruna,
Yiğidin kanı dökülsün.
Dünyanın tümünden daha iyi,
Erin düşman elinde ölmesi,
Hepsinden üstün, en iyisi.
Kalabalık halkın varını
Yağma edip saçtırıp,
Göbeği kesilen, kiri yunan

Yurdu düşmana çiğnetip,
Namus gidip bel kırılıp,
El yağmalanıp gidene dek,
Kudurmuşluğunu göreyim.
Zavallı Coltoy ağama,
Karaltı olan o yüce gölgeye,
Gördüğümde gönlüm şen,
Karaltısını görse gönül tok,

Doksan dördün zulmünü
Issız bozkırda göreyim.
Allah buyurup yol verirse,
Azap çeken ağama,
Değerimi bilen atama,
Arka olup destek vereyim.
Eskilerin sözü var:
Som demire balyoz var,
Kasılıp böbürlenene Tanrı var,
Gözü olana çöp bile görünür,
Zorbayı yer yutar.
Özgür yatan elime,
Bıkmadan dokunup yılkıma,
Anası talak olası, kahrolası,
Uykumu darmadağın edip,
Kırlara saçıp malımı,

Against the infidel come with intent,
Against the batyr set on hatred,
Let me clash and try him once.
Let the man be seen by the foe,
For the land where his cord was cut,
For the people who reared and fed him,
Let the hero's blood be spilled.
Better than all the world entire
Is a man's death at the foeman's hand,
Above all else, the best of all.
The wealth of the thronging people
Plundered, strewn, and scattered,
Where his cord was cut, his birth-filth washed,
His homeland trampled by the foe,
Honor gone, the backbone broken,
Until the people are pillaged clean –
Let me face their rabid frenzy.
To my poor elder brother Coltoy,
To that lofty shade, that looming figure,
My heart is glad when I behold him,
The heart is full to see his silhouette,

The tyranny of the ninety-four
Let me meet it on the desolate steppe.
If Allah commands and grants the way,
To my brother wracked in torment,
To my elder who knows my worth,
Let me be his prop and stay.
There is a saying of the ancients:
For solid iron there is the sledge,
For the puffed-up boaster there is God,
To him with eyes even a straw is seen,
The earth swallows the tyrant.
Upon my people lying free,
Untiring, pawing at my herds,
His mother thrice-divorced, the cursed one,
Shattering my sleep to pieces,
Scattering my stock across the wilds,

Halkımı sersem edip,
Sarartıp soldurmuş sinsi Kıtay
Ağam Coltoy'u, gölümü».
Narası baş yarıp,
Karşı yamaca baksa,
Akcoltoy'un gözüne
Seytek'in karaltısı göründü.
Er Seytek'i gördüğünde
Kanı kaynayıp coşup,
Göz bebeği görünüp gözüne,
Güç gelip, diş gıcırdatıp,
Zavallı şöyle deyip durdu:
«Karaltım geldi, varsın olsun,

Heybeti güçlü bahadırım varken
Şimdi ölsem de gam yemem.
Yiğidim göründü gözüme,
Şimdi ölsem hasretim yok,
Bende zerre kadar ukde kalmadı.
Ansızın ölüp gidersem,
Kazara yanılıp düşersem,
Belimden kavrayıp kaldıranım,
Medet bilip, bel edindiğim,
Ala-Too'ya yükleyip götürenim,
Hayvanlara yedirmeden,

Gazaplının elinden
Coltoy öldü dedirtmeden,
Uğursuz kara düşünceye salmadan,

Kurda böğrümü kaptırmadan,
Hayvanların azılı dişlisine,
Sonunda canı hor etmeden.
Çapayla yeri oyar – deyip,
Geldi Seytek, gömer – deyip,
Çocuktan medet umup,
Kaygıdan iyice kurtulup,
Kıtay belasından korkmadan,
Gönlü ferah, göğsü tok,

Leaving my people stunned and dazed,
The sly Kıtay has bleached and withered
My brother Coltoy, my very lake».
His war-cry splitting heads,
Gazing at the facing slope,
There before Akcoltoy's eyes
The figure of Seytek appeared.
When he beheld the man Seytek,
His blood boiled up and surged,
The apple of his eye before his eyes,
Strength returning, teeth a-grinding,
The poor man stood and spoke these words:
«My shadow-kin has come, let come what may,
While my batyr of mighty presence lives,
I grieve not now, though I should die.
My hero has appeared before my eyes,
Should I die now, I have no longing left,
Not a mote of regret remains in me.
If I should die all suddenly,
If by mischance I err and fall,
He who grips my waist and lifts me,
Whom I call my help, my mainstay,
Who would bear me home to Ala-Too,
Not leaving me as food for beasts,

From out the wrathful foeman's hand
Not letting them say Coltoy is dead,
Not casting me to black ill-omened thoughts,
Not letting wolves seize on my flank,
Nor the savage-fanged among the beasts,
Not letting my life end at last in scorn.
He will dig the earth with a hoe – saying,
Seytek has come, he will bury me – saying,
Hoping for succor from the child,
Delivered wholly from his sorrow,
Unafraid of Kıtay's scourge,
His heart at ease, his breast content,

Göz göre karaltım geldi – deyip,
Before my eyes my shadow-kin has come – saying,

Dünyadan göçerken
While passing from this world
Göz bebeğimi gördüm – deyip,
I have seen the apple of my eye – saying,
Gönlü yatışıp bel bağlayıp,
His heart was stilled, his hope made fast,
Bozkurdu görüp Akcoltoy,
Seeing the grey wolf, Akcoltoy,
Tek eri bin sayıp,
Counting that one man a thousand,
Yanıp kavrulması dinip,
His burning anguish quieted,
Kuru cana umut bağlayıp,
Binding hope to his bare life,
Kederli yürek açılıp,
His grieving heart unclosing,
Bakıp Coltoy duruyordu.
Coltoy stood there gazing on.
Baksa, göğsüyle öne çıkmış,
He looked: breast forward he had come,
Büyük ırmakta köprü misali,
Like a bridge across a mighty river,
Yurda kale gibi görünen.
Seeming a fortress to the homeland.
Er doğmuş şahbazın,
That hero-born shahbaz,
Babasından, atasından beri
Since his father's, his forefathers' days
Düşmandan çekinmez o yamanın,
That fearsome one who never shrank from foes,

Kuşağını düzeltip kuşanıp,
Setting straight and girding on his sash,
Doksan dörde el atıp,
Laying hands upon the ninety-four,
Önü uğultu, haykırış,
Before him din and battle-shout,
O gözü pekin yiğitliği,
The valor of that dauntless-eyed one,
Atalar adına nara atıp,
Crying the names of his forefathers,
İşte bu gazada:
Here in this holy fray:
Öz atam bahadır, destek ol – deyip,
My own father, batyr, be my stay – saying,
Ulu atam Manas aslan,
My great forefather, lion Manas,
Şimdiki yolumu düzelt – deyip,
Make straight the road before me now – saying,

Dağ gibi boz at ile,
With the grey steed like a mountain,
Dalgalanan altın zırh ile,
With golden armor rippling,
Gazabını döküp kaşını çatıp,
Pouring out his wrath, his brows knit fast,

Atadan kalma boz kuşağı
The grey sash handed down from fathers
Şakırdatıp beline kuşanıp,
He girded jingling round his waist,
Halkı yöneten bir bey gibi,
Like a bey who rules the people,
Pehlivanı görse sevinip,
Rejoicing at the sight of champions,
Nişanlısı güzel Bermet'i
As though his betrothed, fair Bermet,
Toyda görmüş gibi sanki,
He had glimpsed her at the wedding-feast,
Kapı kanadı gibi yaman dişleri
His fearsome teeth like leaves of a door

Ağzından görünüp,
Baca dumanı gibi gök duman
Avurdundan savrulup,
İnişte er mızraklayıp,
Karşılaşan doksan dördün,
Zorlu çıkmış Kıtay'ın,
Her biri bine bedel yangınından,

Kara zebani soylusundan
İkişer ikişer birden mızraklayıp,
Önden gelip geçen atalardan
Hangisinden eksik vurmuş ki,
Kulansur atını oynatıp,
Karşısına çıkanı yere serip,
Tutuştuğunu sağ komayan,
Pehlivanların kimileri
Aş kaynasa doymayan,
Tutuşunca can bırakmayan.
Pehlivanlığı başkalardan üstün,
Han önünde seçkinlerden,
Zehri güçlü erlerden,
Burut'u yer yutarım – deyip,

Vaadini pekiştirip,
Her pusatını sağlam edip,
Beecin'den gelen yiğitlerden
Sayılsa on dört dev ölüp,
Kıtay'ın yolu kesilip,
Savaş böyle sürerken
Naralanıp Çoñbilgiç,
Kükreyip, yalpalanıp hamle edip,
Kün-Cañcuñ'un oğluymuş,
Küpü pehlivan derlermiş ona,
Güreşince pek güçlüymüş,
Tutuştuğu adamın

Boynunu burup koparırmış,
Dağa varsa deviren,
Önüne düşeni söküp atan,

Showing in his mouth,
Blue-grey smoke like chimney smoke
Whirling from his cheeks,
Lancing men upon the downslope,
Of the ninety-four who met him,
Of Kıtay's hardened veterans,
From that blaze where each was worth a thousand,
Of the breed of black hell-fiends,
Lancing them by twos together,
Than the fathers gone before him –
In what did his blows fall short of any?
Making his horse Kulansur dance,
Laying low all who confronted him,
Leaving none he grappled with alive,
And some among those champions,
Never sated though the pot should boil,
Never sparing life once grappled.
Their prowess higher than all others',
Of the chosen before the khan,
Of men whose venom was full strong,
I shall make earth swallow the Burut – saying,
Sealing fast their vow,
Making sound their every weapon,
Of the warriors come from Beecin,
Fourteen giants, if counted, slain,
The road of Kıtay was severed,
And as the battle so wore on,
Bellowing came Çoñbilgiç,
Roaring, lurching to the charge,
He was the son of Kün-Cañcuñ,
Küpü the champion they called him,
In wrestling he was mighty strong,
The man with whom he grappled –

He would twist and wrench his neck away,
Toppling mountains if he reached them,
Uprooting all that fell before him,

Kaçsa insan kurtulamayan,
Eceli gelenle yüzleşen,
Pehlivanlığı övülen,
Ay-Cañcuñ'un oğlu – diye,
Hanın altın tahtında,
Beecin'in yiğidi budur – diye,
Defterine kaydedilmiş.
Kırk boyun en yamanı – diye,
Karşısına çıkan düşmanın
Çilesi büsbütün kaynar – diye,
Bahadırlığını bilen,
Beecin'deki gözü açık
Sınayıcısı sınayıp dururdu.
Burnu dağ burnu gibi,
Ejderha gibi soluyup yutan,
Ay'ı, âlemi yiyecek gibi,

Gözü masmavi demir gibi,
Burnuna bakacak olsan,
Zenginin yayladığı sırt gibi.
Göz üstünde kara kaşı
Ağıla havlayan azman it gibi,
Karşısına kul varamaz,
Huyu bozuk, önü gazap,
İnsanoğlu ona sataşamaz,
Yayan güreşte pehlivan, alabildiğine zorlu,
İyice eğitilmiş demir el,
Onun yüzünü görenlerden,
Karşısına çıkanlardan bir kul,
Ecelinden önce ölürdü.
Dokuz alpı paralayan er,
Cañgızköz denen bir adam var,
Vergi, haraç vermiyor – diye,
Söylenen söze uymuyor – diye,
O yurdu vurup darmadağın edip,
Tutuştuğu devini yutan er.

Durmadan akın edip yeri dolaşan,

None who fled could e'er escape him,
Facing those whose hour had come,
His prowess praised on every tongue,
The son of Ay-Cañcuñ – so saying,
At the khan's golden throne,
This is Beecin's champion – saying,
He was written in the register.
Fiercest of the forty tribes – saying,
The foe who comes against him,
His torment boils over utterly – saying,
Knowing well his batyr's might,
The keen-eyed one in Beecin,
His assayer kept assaying him.
His nose like a mountain spur,
Breathing, gulping like a dragon,
As though to eat the Moon and all the world,
His eyes like blue-grey iron,
And if you looked upon his nose,
Like a ridge where rich men summer.
The black brows above his eyes
Like a monstrous hound that bays the fold,
No slave could come before him,
Foul of temper, wrath before him,
No son of man dared cross him,
A champion at wrestling afoot, hard beyond all measure,
An iron hand well drilled and schooled,
Of those who saw his face,
Of slaves who came against him,
A man would die before his hour.
A man who tore nine champions to pieces,
There was a man called Cañgızköz,
He pays no tax, no tribute – saying,
He heeds not the word spoken – saying,
He smote that land and dashed it to ruin,
A man who swallowed the giants he grappled.
Raiding without cease, roaming the earth,

Toz kokan bir erdi,

Kan kokan bir şeydi o,
Bahadırlığı bambaşka,
Gazaba gelmiş cehennemin
Pehlivanlığı kat kattı,
Kakan'ın bel bağladığı yiğidi,
Ak kalpaklı Kırgız yurdu değil,
Ay'ı, âlemi bile ezip
Mahveder derlerdi onun için,
Ulu odur, er odur,
Savaş çıksa, Kakan'a
Çelik topuz aslan odur.
Ay-Cañcuñ oğlu kâfire,
O yüce dağ gibi er Seytek,
Aman deyip demeye kalmadan,
Sözü söyleyip toplayana dek,
Bir soluk alıp verene dek,
Yumulan göz açılana dek,
Boğumlu Sırnayza'yı,
Taşa vursa geri tepmeyen,
Bir kez takıldı mı asla
Parçalamadan dönmeyen.
Ay-Cañcuñ oğlu bahadıra
Yanından yetişiverdi,
Dirseğin yüzü şurası – deyip,
İnsanın diri ciğerinin,
Tam şahdamarının özü – deyip,
Yaradan şeref verirse,
Devrileceği andır bu – deyip,
Kendisi çevik olan o er,
Ölçüp yerini denk getirdi,
Çevikliği ölçüye sığmaz,
Yaman çelik Sırnayza'yla
Denk gelen yerden vurdu.
Vuruşunca birbirine girip,
Demir karası küheylanı,
Er Seytek'in Kulansur'u,
Dizine dek kuma batıp,

A man who smelled of dust was he,

A thing that smelled of blood was he,
His batyr's might beyond compare,
Like hell itself aroused to fury,
His prowess folded fold on fold,
The champion on whom Kakan relied,
Not the white-capped Kırgız land alone,
Even the Moon and all the world he'd crush
And ruin — so they said of him,
He is the great one, he the man,
Should war break out, for Kakan
He is the lion, the mace of steel.
At the infidel son of Ay-Cañcuñ,
That man Seytek like a lofty mountain,
Before a cry for mercy could be said,
Before a word was said and gathered,
Before a breath was drawn and given,
Before a closed eye opened wide,
The knotted lance Sırnayza,
That recoils not though struck on stone,
That once it catches, never
Returns without its rending done.
Upon the batyr son of Ay-Cañcuñ
He came upon him from the flank,
Here lies the face of the elbow – saying,
Of the living vitals of a man,
The very core of the great life-vein – saying,
If the Creator grants the honor,
This is the moment he goes down – saying,
That man, himself so quick and deft,
Measured and matched the very spot,
His quickness beyond all measure,
With Sırnayza of fearsome steel
He struck where the mark came true.
Striking, they closed and tangled,
The iron-black courser,
The man Seytek's own Kulansur,
Sank to the knee in sand,

Mızrak kırılıp paralanıp,
Küçük çadır kadar ak duman
Göğe uçup savrulup,

Cañcuñ oğlu pehlivanın
Dayandığı üzengi kayışı
Kopup büsbütün gitti.
Masmavi demir tolgası
Uçup yere düşüverdi.
Sapı çelik aybalta,
O da Seytek'in elinde,
Sapına altın sarılmış,
Kuzu böğrü keskin çelik,
Ustalar toplanıp bilemiş.
Değdiği yer sağ kalmasın,
Yara azıp irinlesin – diye,

Çizdiğinin eceli
Kısrak sağımında yetişsin – diye,
Ödü patlayıp, canı yanıp,
Dünyadan göçsün – diye,
Bileyip ağzını çıkarmışlar,
Ejderhanın zehrine,
Aç albastının buğusuna,
Altmış kez bölüp su vermişler,
Değip geçtiği kulun
Canını hemen çıkarırmış,
Elindeydi bir de Oykuma.
En çevik, en becerikli er,
Çare bilir akıl küpü,
Savaş bozkurdun pek yamandır,
Kabzasından kavrayıp,
Oykuma'yı kınından sıyırıp,
Ustaca kılıcı çevirip,
Ay-Cañcuñ oğlu yiğidin
Başına indiriverdi,
Başı ikiye bölünüp,
Yiğidin kanı dökülüp,
Dağ yıkılırcasına

The lance was snapped and splintered,
White smoke big as a little tent
Flew whirling up into the sky,

The champion son of the Cañcuñ,
The stirrup-strap on which he braced
Tore off and wholly gave away.
His helm of deep-blue iron
Went flying, fell upon the ground.
The crescent axe with haft of steel,
That too was in Seytek's hand,
Its haft was wound about with gold,
Its lamb-flank blade of keen-edged steel,
Masters gathered to hone it sharp.
Let no place it touches stay unscathed,
Let the wound fester and run with pus – saying,
Let the hour of him it grazes
Arrive within a mare's-milking – saying,
His gall burst open, soul aflame,
Let him pass from the world – saying,
They honed and drew its edge,
In the venom of the dragon,
In the vapor of the hungry albastı,
Sixty times they quenched and tempered it,
The slave it touched in passing,
It would take his life at once,
And in his hand was Oykuma too.
The quickest, deftest man of all,
A vat of wit who knows the remedy,
In war your grey wolf is most fearsome,
Gripping it by the hilt,
He drew Oykuma from its sheath,
Wheeling the sword with mastery,
Of the hero son of Ay-Cañcuñ
Upon the head he brought it down,
His head was cloven clean in two,
The hero's blood was spilled,
As though a mountain were collapsing

Atından yuvarlandı.
Pehlivan attan düşünce,
Yuvarlanıp yere varınca,
Kococaş oğlu Er Bilgiç,
Kuldan üstün bir yıkıcı,
Büyücü, usta yay çeken,

He tumbled from his horse.
When the champion fell from his horse,
When he rolled and reached the ground,
Er Bilgiç, son of Kococaş,
A destroyer above all slaves,
A sorcerer, a master bowman,

Yapayalnız kaldım şimdi – deyip,
Dağ gibi doksanı laftan ibaretti,
Doksanının hepsi ölsün,
Bir tek Kaysar gerçek erdi.
Cepken giyen Kıtay'ın
En güçlüsünün oğluydu,
Değerli taş kuşanan seçkinlerden,
Uludan da üstündü,
Düşmana çatıp yok oldu,
Bozuldu bizim düşümüz,
Daha vurmadan han öldü,
Asırlarda var mı böyle iş?
Namlımızdan ayrılıp,
Perişan oldu bizim güç.
Yaman Kaysar erimiz,
Şimdi kırıldı belimiz.
Kırgız yanına baskın verip,
Kahrolası Burut'a
Büyük Kaysar'ı kaptırıp,
Utanmadan nasıl çekiliriz?
Büyük başımız Kite'ye
Nasıl cevap veririz?» –
Deyip, böylece, Çoñbilgiç
Yakınıp kükreyip,
Dinleyip duran kulların
Tepeden tırnağa tüyleri ürperip,
Sarardıkça sararıp,
İyice kudurup suratı asılıp,
Gazabını saçıp heybetlenip,
Kakan'dan çıkma o er var ya,
O yüce dağ gibi kabarıp,
Büyücü er bahadır,

Now I am left all alone – saying,
The mountain-like ninety were but talk,
Let all the ninety perish,
Kaysar alone was a true man.
Of the jacket-wearing Kıtay
He was the son of the mightiest,
Of the chosen who wear precious stones,
Higher even than the great,
He met the foe and was no more,
Our dream is broken now,
The khan died before he struck a blow,
In all the ages, was there such a thing?
Parted from our famous one,
Our strength is left in ruin.
Our fearsome man Kaysar,
Now our backbone has been broken.
We raided against the Kırgız side,
And to the cursed Burut
We let great Kaysar be taken,
How shall we withdraw without shame?
To Kite, our mighty head,
What answer shall we give?» –
Saying thus, Çoñbilgiç
Lamenting, roaring aloud,
The slaves who stood there listening,
From crown to toe their hair stood up,
Growing pale and paler still,
Raging wholly, face cast down in scowl,
Scattering wrath, swelling in menace,
That man sprung out of Kakan, mark him,
Swelling like a lofty mountain,
The sorcerer, the batyr-man,

Saldı çağa gerçek kıyameti,
Bahadırlığı belli olup,
Haykırıp saldırdığında,
İnsan şöyle dursun hayvandan bile,
Bileği kat kat pehlivandan,
Belası koyu galipten,
Rast geleni yutandan,
İşiten kulak dağılıp,

Loosed on the age a very doomsday,
His batyr's might made manifest,
When he charged with a great shout,
Not man alone — even from beast,
From the champion of many-folded wrist,
From the victor thick with menace,
From the swallower of all he met,
The hearing ear was rent apart,

Heybetini görünce,
Can taşıyan her mahluk
Candan büsbütün umut kesip,
Kirpiği tutuşup kıpırdayıp,
Dudağının ucu fısıldayıp,
Hamle etse sözü gümbürdeyip,
İki çenedeki kurumuş dişler
Değirmen gibi takırdayıp,
Hep birden Seytek'e saldırıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Mızrak uzatıp çığrışıp,
Ortalarında er Seytek,
Kulansur'un başını çevirdi,
Tanrı'dan başka sığınak yok,
Kaş demeden, göz demeden,
Yaman, bakıp durdu şimdi.
Kalkan tutup ok savuşturup,
Mızrak çarpıp tutuşup,
Bir ileri bir geri vuruşup,
Kulansur'unu oynatıp,
Rast geleni yere serip,
Aldırmadan savaş verdi.
Altındaki koca Kerik'e
Sert bir kamçı vurmuş,
Yan taraftan saldırıp,
Bilgiç mızrak saplamış.
Pek yaman oldu oyunu,
Acı dokundu Seytek'e
Bilgiç erin mızrağı.

Seeing his dread majesty,
Every creature bearing life
Gave up all hope of life entire,
His lashes caught fire and quivered,
The corners of his lips a-whisper,
His words like thunder when he lunged,
The dried teeth in his two jaws
Clattering like a mill,
All at once they fell on Seytek,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows thick as hail,
Thrusting lances, shrieking loud,
In their midst the man Seytek
Turned Kulansur's head about.
No refuge is there but in God,
Heeding neither brow nor eye,
The fearsome one now stood and stared.
Holding shield, deflecting arrows,
Clashing lances, grappling close,
Trading blows now forth, now back,
Making his Kulansur dance,
Laying low all whom he met,
Heedless, he gave battle.
To the great Kerik beneath him
He dealt a cruel whip-stroke,
Attacking from the flank,
Bilgiç drove his lance in deep.
Most fearsome grew his play,
Bitter was the touch to Seytek
Of the man Bilgiç's lance.

Tanrım, yüzünü gösterme,
İşte o anda Çoñbilgiç,
Kaygısı kederi yok olup,
Soluk aldırmadan toparlanıp,
Bir vuruşta dört kez saplayıp,
Sektirmeden tam saplayıp,
Gücü öncekinden de öte,
Her hamlede pek saplayıp,
Sektirmeden tam saplayıp,
Sektirmeden sıkı saplayıp,

O God, show us no such face,
There in that instant Çoñbilgiç,
His care and sorrow vanished,
Rallying without pause for breath,
In one assault he stabbed four times,
Stabbing true without a skip,
His strength beyond what came before,
Stabbing hard with every lunge,
Stabbing true without a skip,
Stabbing fast without a skip,

Gök açık, yer duman,
Karaltı göze ilişmez,
Koyu savaş, kızılca kıyamet,
Kimin kim olduğu bilinmez,
Yiğidi ortaya alıp,
İşte o anda Çoñbilgiç,
Her hilesini üste çıkarıp,
Her açtığı kavgayı
Kaburgaya işletip,
Ölenden arta kalanına,
Pehlivanlara ferman edip,
Âleme tellal çağırtıp:
«Namlıymış, belkemiğiymiş,
Burut'tan çıkma bir ermiş.
İnsandan olma, kadından doğma
Yelmoğuzlardan biriymiş.
Arkasız gelen kâfiri,
Hilesi sağlam, zehri güçlü,
Bu soydan bir bahadırı,
Üstünmüş de, ermiş de,
Yamanlık taslayan oğulmuş,
Ala-Too'lu Kırgız'ın
Beklenen sahibi buymuş,
Kudretlinin ta kendisiymiş,
Bahadırın kara gözüymüş.
Hep birden saldırın pehlivanlar,
Yakalarsak ne gam kalır?
Göz dikip sarıp vuruşup,

The sky was clear, the earth was smoke,
No figure caught the eye,
Thick battle, crimson doomsday,
None could tell who was who,
Taking the hero in their midst,
There in that instant Çoñbilgiç,
Bringing every ruse to bear,
Each fray he opened up
He drove into the ribs,
To those left over from the dead,
He gave the champions his decree,
Sent criers calling through the world:
«Famed he is, the very backbone,
A man sprung from the Burut.
Not made of man, not born of woman,
One of the yelmoğuz is he.
The infidel who comes unbacked,
His guile is sound, his venom strong,
A batyr of this very breed,
Peerless is he, a man indeed,
A son who plays at fearsome deeds,
Of the Kırgız of Ala-Too
This is the awaited master,
The mighty one himself is he,
The batyr's own black eye is he.
Charge all together, champions,
If we take him, what grief remains?
Fix your eyes, surround, and strike,

Diri diri yakalayalım.
Ulu Kite bahadıra:
Yuvasını bozup geldik – deyip,
Suyunu akıtmadan çevirdik – deyip,

Dili peltek Kırgız'ın
Kökünü kazıyıp söktük – deyip,
Bahadıra bela saldık – deyip,
Kırgız'ın uluğuymuş,
Beyini bağlayıp aldık – deyip,
Kalday oğlu bahadıra,
Gazabı güçlü, ahir zamanlıya,
Ölen erin sözü hakkına,

Büyük Kite'nin kendisine
Armağan ediverelim.
Kırk boyun hanlığını
Sapmadan isteyip varalım.
Çabucak öldürmeden,
Horlaya horlaya öldürüp,
Issız yerde öldürmeden,
Zorbalıkla öldürüp,
Beecin'in altın tahtında,
Sıra çınarlı bağında,
Kutlu kilimin önünde,
Halkın bildiği Zuu kuyusu,
Çevresini saran nice ulu,
Zuu kuyusunun yanı var,
Kırk arşın derin çukuru var.
Onmaz Seytek'i
İşte o çukura atalım.
Bir ata değil, domuzdan
Bin atanın öcünü alalım.
Seytek giderse bel gider,
Kırgız'dan şahin aslan gider,
Kutsallık da birlik de gider.
Kendisi baş olan geberesicenin

Yaktığı ateşi söndürüp,

Let us take him yet alive.
To the great batyr Kite:
We wrecked his nest and came – saying,
We turned his stream before it flowed – saying,
Of the thick-tongued Kırgız
We dug and tore the root away – saying,
We loosed calamity on the batyr – saying,
He is the great one of the Kırgız,
We bound and took their bey – saying,
To the batyr son of Kalday,
Mighty in wrath, man of the latter days,
By the word of the man who died,

To great Kite himself
Let us give him as a gift.
The khanship of the forty tribes
Let us go and claim unswerving.
Not killing him with speed,
But killing him with scorn on scorn,
Not killing him in some waste place,
But killing him with tyranny,
At Beecin's golden throne,
In the garden of ranked plane-trees,
Before the blessed kilim,
The Zuu well the people know,
Many great ones ring it round,
Beside the Zuu well there lies
A pit some forty ells in depth.
That hopeless Seytek –
Into that pit let us cast him.
Not for one father — from the swine
Let us take a thousand fathers' vengeance.
If Seytek goes, the backbone goes,
From the Kırgız go the falcon and the lion,
Holiness and union also go.
The fire that wretch who made himself the head

Has kindled — let us quench it out,

Hepsini toptan göçürtüp,
Tümünü yağmaya verelim,
Rahatı kaçıran domuzdan
Böylece öcü alalım.
Hep birden saldırın pehlivanlar,
Uluymuş, hanmış,
Kutlu bir canmış,
Soldurup çukura attıktan sonra,
Soyu tükenesi domuzların

Damarlarında kan kalmaz,
Direnip duracak can kalmaz.
Savaşı geniş tutun,
Öldürmeden, yitirmeden,
Kesin söz budur pehlivanlar,
Kerik'e, file yükleyin,
İşte düşman geldi – deyip,

Erlerin tutamağı Esenkan,
Ezelî öcü aldık – deyip,
Karşı gelecek düşmanı
Soyu kurutulmuş kıldık – deyip,
Üç ata değil, altı atanın
Öcünü tümüyle aldık – deyip,
Uluğa varıp söyleyin.
Altın kazılan madenlerini,
Çay yetişen yerlerini,
Kan-Caylak'ın yayla belini,
Ödül diye isteyip alın,
Burut yalnız, sizler çoksunuz,
Dönmeden savaş verin!» –
Deyip, böylece Çoñbilgiç,
Yüreksizini dikleştirip,
Bileyip girdi Çoñbilgiç,
Geri dönmez yamanını
Seçip girdi Çoñbilgiç.
Erlerini kayırıp,
Sürüp girdi Çoñbilgiç.
Yönetim buyruk verince,

Drive them all to exile wholesale,
And give the whole of them to plunder,
From the swine who spoiled our peace
Thus let us take our vengeance.
Charge all together, champions,
Great one though he be, a khan,
A blessed soul though he be,
Once we wither him and cast him in the pit,
In the veins of those swine — may their line die out —
No blood will then remain,
No soul will stand and yet resist.
Keep the battle wide,
Not killing him, not losing him,
This is the final word, o champions,
Load him on Kerik, on the elephant,
Behold, the foe has come – saying,

Esenkan, the handhold of men,
We took the vengeance of old – saying,
The foe that would oppose us
We made his line a dried-up stock – saying,
Not three fathers — six fathers,
We took their vengeance whole – saying,
Go and tell it to the great one.
Their mines where gold is dug,
Their lands where tea is grown,
The pasture pass of Kan-Caylak,
Ask and take them for reward,
The Burut is alone, and you are many,
Give battle without turning!» –
Saying thus, Çoñbilgiç,
Stiffened up his faint of heart,
Whetted them and entered, Çoñbilgiç,
His fearless ones who never turn
He chose and entered, Çoñbilgiç.
Shielding his own men,
He drove them in, Çoñbilgiç.
When the command is given from above,

Dönüp bakıp durur mu,
Uludan ferman gelince,
Git denen yana at sürmeden,
Pehlivanlar bakıp durur mu,
Pehlivanlar bastırıp girdi şimdi.
Ortalarına aldıktan sonra,
Seksenmiş pehlivanı,
Ölenden arta kalanı,
Silkinip savaşa girince,

Arkalarından Çoñbilgiç,
Saldırtıp yol açıp,
Buyruk almış pehlivanı,
Göz dikip girdi Seytek'e,
Diri diri yakalamaya.
Kement atanı koşturup,
Mızrakçılar kaynaşıp,
Demirden ağ geren tutucular,
Çepeçevre yaklaşıp,
Hep birden girip yay çekti.

Would any turn and stand to look,
When the decree comes from the great,
Not spurring where they're told to go –
Would the champions stand and look?
The champions now pressed in.
Once they had him in their midst,
The champions numbered eighty,
Those left over from the dead,
When they shook themselves and joined the war,
Behind them Çoñbilgiç,
Driving the charge, opening the way,
The champion under orders
Fixed his eyes and went at Seytek,
To take him yet alive.
Setting the lasso-throwers running,
The lancers seething,
The catchers stretching nets of iron,
Closing in on every side,
All at once they went in, drawing bows.

Yayın oku vızıldayıp,
Ecel yakına gelince,
Hiç korkmadan sevinip,
Yaman Seytek durdu şimdi,
Dört bir yandan mızrağı
Güm güm vurdular ona.
Atası bozkurt yaman aslan,
Kımıldayıp da sarsılmaz,
Yalpalayıp da kıpırdamaz.
Aldırmadan dimdik durdu,
Seksenin savaşını
Topuğuna denk tutmadan,
Rast geleni yıkıp,
Eceli gelenini serip,
Amansız kavga verdi şimdi,
Göğüs göğüse durdu.
Buyruk veren Çoñbilgiç,
O da girdi, işi sıkı tuttu.

The bow's shaft whirring,
When his hour drew near,
Rejoicing without any fear,
Fearsome Seytek now stood fast,
From all four sides their lances
They beat on him with booming blows.
His sire a grey wolf, fearsome lion,
He stirs, yet is not shaken,
He sways, yet does not budge.
Heedless he stood bolt upright,
The warfare of the eighty
Counting it not worth his heel,
Felling all whom he met,
Laying low those whose hour had come,
He gave merciless battle now,
He stood there breast to breast.
Çoñbilgiç who gave the orders,
He too went in and pressed the work.

Kızılca kıyamet koparıp haykırıp,
Kavga salmadan durmadı.
Yan taraftaki yüzünden
Saldırmış meğer o kudurmuş,
Yer bozulup göz bağlanıp,

Usta Bilgiç çığlık atıp,
Kulansur'a binmiş Seytek'e,
O yaman aslana yetişmek üzereyken...

Cefa çekmiş Akcoltoy,
Tepeye çıkmış dururken,
Atadan kalma mirasta,
Babadan kalma evlatta,
O yamanın kuşağında
Türlü türlü em, ilaç var,
İlacının her çeşidi var.
Küheylan ata yedirilen
Meer otu dahi var.
Meer otunu yedirince,
Gece gündüz binilen Kulansur'un,
Soluğanlığı yatışıp,
Bedeni genişleyip açılıp,
Dağ koyunu gibi gözleri parlayıp,

Üstün küheylan, gerçek yoldaş,
Yoldaşlık hâli görünüp,
Yaralı Akcoltoy,
Türlü emden, ilaçtan,
Öküz başı kadar iki kara kökten,
İkisini ezip içince,
Dirilik belirip canında,
On iki âzâya, bin damara,
Hepsine ilaç yürüyüp,
Ağrımadan yara kapanıp,
Gözleri fal taşı gibi açılıp,
Kuvvet bulup güç dolup,
Derman coşup güç kaynayıp,
Bahadır Coltoy bozkurdun

Raising crimson doomsday, shouting,
He ceased not loosing strife.
From off the flanking side
That rabid one, it seems, attacked,
The ground was churned, the eyes were blinded,
Master Bilgiç screaming loud,
At Seytek mounted on Kulansur,
Just as he was about to reach that fearsome lion...
Akcoltoy who had borne such torment,
While standing on the hilltop there,
In the legacy left by fathers,
In the child left by the father,
In that fearsome one's own sash
Were salves and physics of every kind,
Every sort of remedy was there.
That which is fed to courser steeds —
The meer herb too was there.
And when he fed the meer herb,
Kulansur, ridden night and day,
His heaving wind was stilled,
His body broadened, opened out,
His eyes shone like the mountain sheep's,

Peerless courser, comrade true,
The look of comradeship appearing,
The wounded Akcoltoy,
Of the salves and physics manifold,
Two black roots big as an ox's head,
When he crushed and drank the two,
Life stirred within his soul,
To the twelve limbs, the thousand veins,
The physic coursed through one and all,
The wound closed up without a pang,
His eyes went wide as divining-stones,
Finding strength, filling with power,
Vigor surging, strength a-boil,
On the brow of the batyr Coltoy,

Alnına baht dolup,
Gündüzü oyun, gecesi safa,
Ala-Too'da gezer gibi,
Kudret coşup can bulup,
Karnı doyup, kanı dolup,
O yaman bakıp duramayıp,
Demir tabanlı üzengiye
Soyu küheylan Kulunsur'a,
Basmadan sıçrayıp binmiş.
Tabılgı yansa koru işlemez,

Oçogor atsa oku geçmez,
Kapışıldığında el işlemez,
Peri kızı Külnaarı,
O bahtsız, dişiyle sıkmıştı onu.

Düşmanla savaşa girildiğinde,
Ok şaşıp delmesin – diye,
Yılan karnı gibi kat kat büktürmüş,

Peri kızı Akbermet,
Pirinç yüksüğe baş olup,
Sımsıkı diktirmiş.
Yaramaz olursa söktürmüş,
Çeliği eğeletip,
Gereken yere döktürmüş.
Pehlivan var gücüyle abansa da kaymış,

Mızrağı denk getirip vurduğunda,

The grey wolf, fortune brimmed,
His days all play, his nights delight,
As though he roamed the Ala-Too,
Might surging, soul renewed,
His belly filled, his blood replenished,
That fearsome one could not stand idle,
On the iron-soled stirrup,
Onto Kulunsur of courser stock,
He leapt astride without a step.
Though tabılgı burn, its embers cannot mark it,
Though the oçogor fire, its shot cannot pierce,
In the grapple no hand can harm it,
The peri maid Külnaarı,
That luckless one had pressed it with her teeth.
When battle with the foe is joined,
Lest a stray shaft pierce it through – saying,
She had it folded ply on ply like a serpent's belly,
The peri maid Akbermet,
Presiding with her thimble of brass,
Had it stitched up firm and fast.
Where it was flawed she had it unpicked,
Had the steel filed down,
And cast where it was needed.
Though a champion bore down with all his might, it slid away,
And when he aimed his lance and struck it true,

Başka yana savrulup kaymış.
Kopçaları dokuzar,
Erlerin giydiği gök küpü,
Ok geçmeyen sağlam küpü,
Kapışmaya girse o yaman,
Emanet canın çobanı,
Atışmaya girse o yaman,

It glanced and slid aside.
Its clasps in rows of nine,
The blue-grey küpü mail men wear,
The stout küpü no arrow pierces,
When that fearsome one joins the grapple,
It is the shepherd of the loaned-out life,
When that fearsome one joins the shooting,

Emanet canın siperi.
Eteği çelik, deliği yok,
Ölçüyle yapılmış gök küpüyü,
Silkmeden Coltoy giyiverdi.
Düğmelerini yerleştirip,
İki yandan aşağı kopçasını
Acele etmeden bağlanıp,
Cevher taşla donatılmış,
Görenin gönlünü kandıran.
Kuşanınca o yiğit karaltı,
Sevinip canı coşmuş,
Ay karanlık, bulutlu gecede,
Ay doğmuş gibi apaydınlık,
Kuşanınca belde görünürmüş.
Gök kuşağı kuşanıp,
Gök boyalı mızrak alıp,
Kıyı yolunu boylatıp,
Usta küheylan Kulunsur,
Kulunsur atı oynatıp,
Yiğit Coltoy ağanız,
Yiğitçe bilenip kuşanıp,
Beri hamle eder gibi sallanıp,
Karaltısı başlı başına dağ olup,
Bütün bedeni harekete gelip,
Ön yandan haykırıp,
Karaltım Seytek nerede – deyip,
Var gücüyle nara atıp,
Kavgayı, kıyameti, gürültüyü görüp,
Durmadan düşman zırhını görüp,
Cehennemi Coltoy iyice görüp,
Öte yanda doksan, beride ikisi,
Dört bir yandan el atıp,

It is the bulwark of the loaned-out life.
Its skirt of steel, without a hole,
The grey-blue küpü made to measure,
Coltoy donned it without a shake.
Setting its buttons in their place,
Its clasps down either side
He fastened on without a haste,
Adorned with stones of precious ore,
Beguiling the heart of all who saw it.
When that hero-figure girded it on,
His soul rejoiced and surged,
On a moonless, cloud-hung night,
Bright as though the moon had risen,
It shone upon his waist when girded.
Girding on the grey-blue sash,
Taking up the grey-painted lance,
Riding down along the shoreline path,
The master courser Kulunsur,
Making the horse Kulunsur dance,
Your elder, the hero Coltoy,
Whetted and girded like a hero,
Swaying as though to lunge this way,
His figure of itself a mountain,
His whole body set in motion,
Shouting from the fore,
Where is my shadow-kin Seytek – saying,
Roaring with all his might,
Seeing the strife, the doomsday, and the din,
Seeing the foeman's armor without cease,
Coltoy seeing hell itself full well,
Ninety on that side, two on this,
Laying hands from all four sides,

Elçiliğe bakmadan,
Aziz canı esirgemeden,
Çetin kavga, büyük çile,
Mızrak kırılıp er düşüp,
İyice kıyamet koptu.
Mızraklaşıp vuruşup,

Heeding not the envoy's office,
Not sparing their dear lives,
Grim strife and great ordeal,
Lances snapped and men went down,
A very doomsday broke.
Lance on lance, exchanging blows,

Keskin çığlık, kuru uğultu,
Var güçle bastırıp durup,
Seytek yetişip geçip gider,
Kazara düşüvereni,
Akcoltoy başını kesip gider.
Coltoy saplayıp geçip gider,
Düşeni sağ komadan,
Seytek başını kesip gider.
Soluk soluğa vuruşup,
Çetin kavgaya tutuşup,
Mızrak kırılıp yiterse,
Aybaltayı kapışıp,
Birbirini kollayan şahinler,
Sırayla vurup birbirine,
Yüz yüze durup,
Kuru canı kıl kadar görmeden,
Büsbütün candan geçip,
Namus için durup,
Caymadan vuruşup,
İyice kıyamet koptu.
Öfkelendi koca Bilgiç:
«Biz doksan dört, bunlar iki,
Takat tükenip, güç gidip,
Gitmiş meğer bizim hâl,
Hepiniz bastırıp savaş verin!
Cazayıl'ı, o belalıyı,
Tepesine doğrultun da görün,
Eceli gelen kişi döner mi,
Bel bağı sağlam yiğit,
Ölümden geri döner mi?» –
Yüreklenip haykırıp,
Yeniden zebani Çoñbilgiç,
Ölenden arta kalanını
Sürüp girdi savurup.

Shrill screaming, hollow roar,
Pressing on with all their might,
Seytek overtakes and passes on,
And him who chances to fall,
Akcoltoy shears off his head and passes.
Coltoy stabs and passes on,
Leaving no fallen man alive,
Seytek shears off his head and passes.
Fighting breathless, blow on blow,
Locked in grim and bitter strife,
And if a lance should snap and vanish,
Snatching up the crescent axe,
Falcons watching each the other's back,
Striking turn on turn together,
Standing face to face,
Counting the bare life less than a hair,
Forsaking life entirely,
Standing fast for honor's sake,
Fighting on without recanting,
A very doomsday broke.
Great Bilgiç waxed wroth:
«We are ninety-four, and these but two,
Our stamina spent, our strength departed,
Gone, it seems, is our estate,
Press in, all of you, give battle!
The cazayıl, that bane of banes,
Level it at his crown and see,
Does he whose hour has come turn back,
The hero firm of loin-girth,
Does he turn back from death?» –
Taking heart and shouting,
Once more the hell-fiend Çoñbilgiç
Those left over from the dead
He drove in, hurling them ahead.

Meydanı çiğneyip bozdu,
Pehlivanların hepsini paylayıp,
Mızraklısını sel edip,
Gümbürdedi o kudurmuş,

He trampled and churned the field,
Berating all the champions,
Making a flood of his lancers,
That rabid one came thundering,

Geniş dünyayı dar edip,
Cehennem gibi sırtını gösterip,
Dağ gibi cesareti pekiştirip,
Kimsenin bilmediği sır edip,
Aklını, hilesini, kudretini,
Âlemi aşarcasına sağlam edip,
Alacakaranlık edip göz bağlayıp,
Dağ yıkıp havayı bozup,
Cehenneme denk kargaşa koparıp,
Gazaplıya tutulup,
Zaman daralıp bozulup,
Yer dumanlanıp toz olup,
Engebe, kaya, ulu dağ,
Taş görünmez, kar olup,
Gün bozulup kış olup,
Şiddetli bir hava saldı.
Çoñbilgiç'i hiç sorma,
At üstünde oyunbaz, yayan yürük,
Mızrakta becerikli, en ustaca,
Çaresini bilen en yaman,
Babası avcı Kococaş,
Hileyi görüp bekleyen,
Hile tükendi mi geri kaçan.
Belası köklü güç olup,
Yayının önünde can durmaz,
Görünüşüne, zehrine,
Mahluk dayanıp varamaz,
Yer kararıp su kabarıp,
Tam bir savaş oldu.
İkiz boz atlara binen,
Alabildiğine sağlam zırh giyen,
Bahadır Seytek ile Akcoltoy,
Koruyucuları bunları
El üstünde götürmede.
Ata-baba ervahı
Yücelterek götürmede.

Kaş çatıp aldırmadan,
Çoñbilgiç'in o gazabını

Making the wide world narrow,
Showing his back like hell itself,
Firming courage like a mountain,
Making it a secret none could know,
His wit, his guile, his power,
Made fast as though to overpass the world,
Making twilight, binding eyes,
Toppling mountains, fouling the air,
Raising turmoil equal to hell,
Gripped by the wrathful one,
Time straitened and undone,
The earth was smoked and turned to dust,
Ridge and rock and mighty mountain,
No stone was seen — all turned to snow,
The day was spoiled and turned to winter,
He loosed a raging tempest.
Of Çoñbilgiç, ask not at all,
A trickster horsed, a runner afoot,
Deft with the lance, the master's master,
Most fearsome, knowing every remedy,
His father the hunter Kococaş,
Watching, waiting on a ruse,
Fleeing back when ruses fail.
His bane a deep-rooted power,
No life can stand before his bow,
Against his aspect and his venom
No creature can endure and come,
Earth darkened, waters swelled,
It was a war complete.
Mounted on twin grey steeds,
Clad in armor passing strong,
The batyrs Seytek and Akcoltoy,
Their guardians bore these two
Aloft upon their hands.
The spirits of their sires and fathers
Bore them on, exalting them.

Brows knit, and heedless still,
That wrath of Çoñbilgiç's –

Söner gider deyip bozkurt aldırmadan,

Sırayla vuruşup,
Çoñbilgiç'in gazabına,
Esirgemeden saçtığı zehrine,
Boyun eğmeden durup,
Ölçüye sığmaz Akcoltoy,
Kulunsur'u eyerlemişti.
İnsanın bildiği duaların
Birini komadan okumuştu.
Büyük büyücü Çoñbilgiç,
Ayaz yeli estirdi ya,
Gök ala edip bölüp savurup,

Sisle her yeri kapatıp,
Yiğitmiş meğer Akcoltoy,
Büyüyü boşa çıkarıp gün gösterip,
O keskin yelin cehennemini,
Bastırıp durur Akcoltoy,
Allah'ın gününü apaydınlık,
Açıp durur Akcoltoy.
Gazaplanamadan Çoñbilgiç,
Gün ışığına gelivermiş.
Cehennem koparamadan o Bilgiç,
Dile gelivermiş.
Büyük Kakan'dan çıktığında,
Akcoltoy ile yiğit Seytek'e,
Kinini dikmişti Çoñbilgiç.
Kulunsur'u ganimet almaya,
Kişnete kişnete at sürüp,
Mızrak uzatıp, gürültüyle dalıp,
Akcoltoy'a yetişmek üzereyken,
Üstün aslan er Seytek:
«Kâfir ağama yetişirse – deyip,

Ondan sonra bu başa,
Kıyamet kopar gelir – deyip,
Esirgemeden at süreyim,
Gazaplanmış belanın

It will burn out and pass — the grey wolf heedless, saying,
Trading blows in turn,
Against the wrath of Çoñbilgiç,
Against the venom strewn unsparing,
Standing fast, unbowed,
Akcoltoy beyond all measure
Had saddled Kulunsur.
Of the prayers that men do know,
He had recited every one, omitting none.
The great sorcerer Çoñbilgiç,
He raised the freezing wind, you know,
Making the sky piebald, splitting, scattering,
Shrouding all in mist,
A hero, it turned out, was Akcoltoy,
He voided the spell and showed the sun,
The hell of that keen-cutting wind,
Akcoltoy kept beating down,
The daylight of Allah shining bright,
Akcoltoy kept laying bare.
Before his wrath could rise, Çoñbilgiç
Was brought into the light of day.
Unable to unleash his hell, that Bilgiç
Was brought to speech.
When he set forth from great Kakan,
Against Akcoltoy and hero Seytek
Çoñbilgiç had set his hate.
To take Kulunsur as his spoil,
Spurring his horse to neigh on neigh,
Thrusting his lance, plunging with din,
Just as he was about to reach Akcoltoy,
The peerless lion, man Seytek:
«If the infidel should reach my brother – saying,
Then afterward upon this head
Doomsday will break and come – saying,
Let me spur my horse unsparing,
And of this scourge aroused to wrath

Önünü kesip durayım», –
Deyip, böylece er Seytek,

Görünce gönlü coşup,
Ulu dağ gibi görünüp,
Önündeki Kulansur'u,
Mızrak tutup çevirip,
Bulut gibi uçan küheylanı,
Böğrüne kamçıyı çekiverip,
O Kulansur küheylanın
Boynunu düşmana çevirmiş.
Sapı sağlam, ucu keskin,
Mübarek boğumlu Sır mızrağı,
Yaradan, sen yol ver – deyip,
Çoñbilgiç'e doğru,
Gümbürdete uzatmış.
Gözü aslan gibi parladı,
Kenetlenmiş gibi ak dişler,
Hana layık başka dişler,
Parça parça gıcırdatmış.
Hıncını fena kabartmış,
Değerli canı kıl saymadan,
Hınçlı bir hengâme başlatmış,
Gerçekten fırlatıp atmış.
Var gücünü toplayan domuzu,
Coltoy'a hiç vardırmadan,
Dirseğin yüzü şurası – deyip,
Gözlenen ecelin kıyısı – deyip,
Akciğerle yüreğin,
Ölçülen ecel yüzü – deyip,
Kaburganın tam ortası – deyip,
Tam şuraya saplarsam yuttum – deyip,

Öldürecek yerini denk getirdi,
Kulansur'a kamçı vurup,
Atası pehlivan, namlı yiğit,
Coltoy ere vardırmadan,
Üstün pehlivan Bilgiç'i,
Mızrak ile vuruverdi,

Let me stand and bar the way», –
Saying thus, the man Seytek,

His heart surged at the sight,
Looming like a mighty mountain,
Kulansur there before him,
Gripping his lance, he wheeled him round,
The courser flying like a cloud,
He laid the whip along his flank,
And of that courser Kulansur
He turned the neck upon the foe.
Firm of haft and keen of point,
The blessed knotted Sır lance,
Creator, grant Thou the way – saying,
Straight at Çoñbilgiç
He thrust it out with thunder.
His eye flashed like a lion's,
White teeth as though clenched fast,
Teeth apart, fit for a khan,
He ground them piece on piece.
He swelled his hatred fearfully,
Counting his dear life not a hair,
He loosed a rancorous uproar,
And truly hurled it forth.
The swine who gathered all his strength,
Never letting him reach Coltoy,
Here lies the face of the elbow – saying,
The brink of the awaited hour – saying,
Of the lungs and of the heart,
The measured face of death – saying,
The very middle of the ribs – saying,
If I plant it just here, he is swallowed – saying,
He matched the killing place aright,
Laying the whip to Kulansur,
His sire a champion, hero famed,
Before he reached the man Coltoy,
The peerless champion Bilgiç –
He struck him with the lance,

Aklı başından gidip güçsüz düşüp,
O anda Çoñbilgiç,
Kendinden geçip afallayıp,
Zavallı Bilgiç ne yapsın,
Dileğine eremeden,

His wits fled and his strength failed,
In that instant Çoñbilgiç,
Swooning, dazed and stunned,
What could poor Bilgiç do,
Never attaining his desire,

Göz diktiği Akcoltoy'du,
Onu öldürüp gidemeden,
Araya Seytek mızrak vurup,
Seytek mızrak vurduğunda,
Eyerden geriye kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
İki ayağı sallanıp,
Şimdi etekten kapacakmış gibi,
İki gözü fıldır fıldır,
Şahlanan cesareti yok olup,
Dökülüp öfkesi dinip,
Er Seytek'e çarpılıp,
Kaçmaya davranıp,
O kükreyen domuzun,
Öfkesi nerelere savrulup,
Ere er denk gelirse,
İki ayak tepinir,
Dile karşı dil çıkarsa,
Çene başları kıpırdar.
Canı çıkar gibi oldu Bilgiç'in,
Kahrolası dünyanın
Yalan olduğu bilinip,
Bilgiç candan umut kesip,
Er Bilgiç'ten güç gidip,
Böğründen kan gidip,
Ağır yaralı oldu.
Dileğine eremeden,
Dizgini hep birden kesilip,
Pars yürekli ere çarpılıp,
Heybetliye rast gelip,
Gazaplıya yakalanıp,
Atı yürük, kendisi zorlu,
Kanatlı gök Kerik,

It was Akcoltoy he had marked,
But could not kill him and go free,
Between them Seytek drove his lance,
And when Seytek struck with the lance,
He slid back from the saddle,
His foot slipped from the stirrup,
His two legs dangling loose,
As though to clutch now at the skirt,
His two eyes rolling wildly,
His rearing courage vanished,
His fury spilled and stilled,
Stricken by the man Seytek,
He made as if to flee,
And of that roaring swine
The fury scattered who knows where,
When man meets man in equal measure,
The two feet stamp the ground,
When tongue comes out against a tongue,
The jaw-joints twitch and stir.
Bilgiç felt his soul near leaving,
Of this accursed world
The falseness now made known,
Bilgiç gave up hope of life,
Strength went from the man Bilgiç,
Blood went from out his flank,
Grievously wounded was he.
Never attaining his desire,
The reins cut through all at once,
Stricken by the leopard-hearted man,
Having met the majestic one,
Caught by the wrathful one,
His horse was swift, himself was hardy,
The wingèd blue-grey Kerik,

Koşusuna yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Kuyruğuna nişan koymuşlar,
Kovalayan cana yetişir – diye,
Gök Kerik diye ad koymuşlar,
Savaşa yaraşır gök Kerik'i,
Dağ başında beslemişler,

No wind can match his running,
No beast can match his gait,
They set a mark upon his tail,
He overtakes the soul he chases – saying,
They gave him the name Gök Kerik,
Gök Kerik, fit for war,
They reared him on the mountain top,

Dokuz yıl boyunca ona,
El sürmeden otlatmışlar.
Karanlık yerde baktırmışlar,
Gözü açık kâhinmiş Niyanker,
O sınayıcı beğenmişti onu.
Bilgiç'i alıp kaçarak,
Kakan'a doğru koyulmuş.
Engebe engebe bellerden,
Ağzı açık vadi boyundan,
Dönemeci sıyırıp,
Kürküldök'ün boz kırından,
Yine yol aşağı dolanıp,
Yapayalnız kaçıp gitmiş.
Aslan atanın oğlu, gözü kara er,
Onu bilmez er Seytek,
Beecin'de nice bela var,
Onu da bilmez er Seytek.
Kazılmış nice çukuru var,
Rast gelenin çilesi var,
O ütülmüş domuzun,
Tuzağa koyduğu kolu var,
Nice yerde zehri var,
Pusuda cehennem gazabı var,
Devrilen Bilgiç'in
Hilesinin her türlüsü var.
Gözcüsü var, sınırı var,
Sınırına koyduğu eri var,
Anlatmaya söz yetmez,
Kahrolasının lafı çok,
Her belanın hepsi var,
O belasını bilmeden,

For nine long years upon him
No hand was laid — they grazed him free.
They had him tended in a darkened place,
Niyanker was a keen-eyed seer,
That assayer had approved him.
Bearing Bilgiç off in flight,
He set out toward Kakan.
Over pass on rugged pass,
Along the open-mouthed valley,
Shaving past the bend,
Across the grey steppe of Kürküldök,
Winding down the road again,
He fled away all alone.
Son of a lion sire, a daring man,
The man Seytek knows this not,
In Beecin there is many a bane,
That too the man Seytek knows not.
Many a pit is dug there,
Torment waits for all who chance there,
That singed swine has
A troop he posted at the snare,
Venom laid in many a place,
Hell's own wrath in ambush lies,
And toppled Bilgiç has
Every kind of ruse there is.
He has watchers, has a border,
Has men he posted at the border,
Words fail to tell it all,
Much talk has that accursed one,
Every bane of banes is there,
And knowing nothing of that bane,

Eteği savruk, bağrı açık,
Bahadır Seytek bozkurdun,
Bir de saflığı var.
Hilebaz kaçıp, o kovalayıp,
Dışı kara, bağrı soğuk,
Bir büyücüyü kovalayıp:
Kulansur'un başını çevirmezsem,
Bu kudurup azmış Bilgiç'i,
Ta Beecin'e kadar kovalamazsam!

Skirt flying loose, breast bared,
The batyr Seytek, the grey wolf,
Has yet his guilelessness besides.
The trickster fleeing, he pursuing,
Black without and cold of breast,
Chasing a sorcerer, he cries:
If I turn not Kulansur's head,
If this rabid, raging Bilgiç
I chase not all the way to Beecin!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Zulpukor'un Müjdesi: Kenen'le Süren Soy

Öfkeyle Çoñbilgiç'i ta Beecin'e dek kovalamak isteyen Seytek'i, tecrübeli Akcoltoy geminden tutup durdurur: Hıtay'ın demir ağılları, hendekleri ve tümen ordusu vardır; dedesi Manas bile o kapıda dönmüştür. Ganimet ve yılkıyla Talas'a dönen yiğitler yurdu bolluk içinde güderler. Beecin'de ise yaralı büyücü güçlükle sağaltılır ve Kite'ye Hint hanının kızı Burul'u almasını öğütler; bu evlilikten doğan Çınteñir, Zuu kuyusundaki altmış başlı ejderhanın sınavından sağ çıkar, on ikisinde babasını gömüp Kakan tahtına oturur — gelecek kuşağın düşmanı böylece dünyaya gelmiştir.

Talas'ta ise Bermet kaplan etine aş erer. Kaplan arayan Akcoltoy'un karşısına, alaca kaplan donunda Hızır çıkar: Bermet'e Mediyan çölünde ejderha zehrinden bitmiş boz cevizi verir, doğacak oğlun adının Kenen konmasını buyurur ve ona kayıptan doğma Kertulpar'ı emanet eder. Cevizi yiyen Bermet'in aşermesi yatışır. Aynı gece Seytek düşünde ulu atası Manas'ı görür: Manas eline Zulpukor kılıcını verir, yetimi horlamamasını öğütler ve Kenen'i müjdeler; Almambet, Çubak, Koşoy ve Bakay hep birden dua kaldırır. Akcoltoy düşü hayra yorup yorumluk armağanlarla zengin olur — Karalaev'in Seytek destanı ve Manas üçlemesi, soyun süreceği bu kutlu müjdeyle son bulur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Akcoltoy, Beecin'in tuzaklarını sayarak Seytek'i Çoñbilgiç'i kovalamaktan vazgeçirir; yiğitler ganimetle Talas'a dönüp yurdu bolluğa erdirir.
- Sağalan Çoñbilgiç'in öğüdüyle Kite, Hint hanı Kergi'nin kızı Burul'u alır; doğan oğlu Çınteñir gelecekteki düşman olarak büyür.
- Çınteñir, Zuu kuyusundaki altmış başlı ejderhanın sınavından sağ çıkar; on bir yaşında babası Kite ölünce Kakan tahtına geçip han olur.
- Kaplan etine aş eren Bermet için ava çıkan Akcoltoy'a, alaca kaplan donundaki Hızır görünüp boz cevizi ve doğacak oğul Kenen'e kayıptan doğma Kertulpar atını emanet eder.
- Seytek düşünde atası Manas'ı görür; Manas ona Zulpukor kılıcını verip Kenen'i müjdeler, Almambet, Çubak, Koşoy ve Bakay dua kaldırır.
- Akcoltoy düşü hayra yorar ve at başı çektiği altmış mal ile yorumluk armağan alır; destan bu kutlu müjdeyle, soyun Kenen'le süreceği umuduyla kapanır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Tahtını paramparça edip oyayım,	*Let me shatter his throne and gouge it through,*
Bu kasılan kulu boğazlayayım,	*Let me slit this strutting slave's own throat,*
Ensesini iyice oymazsam,	*If I do not carve his nape out deep,*
Yetişip kapıp kesmezsem.	*If I do not overtake, seize, and cut him down,*
Doğmaz olup dibe çökeyim,	*May I sink unborn into the depths.*
Kaçıp giden düşmanı	*The foe who flees away in flight —*
Kara saçın en yatkını,	*Of the black-haired the most adept,*
88150 Dişilerin en yamanı	*Of women the fiercest of them all —*
Kadın bile alır derlerdi.	*Even a woman takes such prey, they said.*
Sonunda kanını dökeyim,	*Let me spill his blood at last,*
Ta eteğinden yakalayayım,	*Let me seize him by the very hem,*
Gömülen kâfir Bilgiç'i	*That buried infidel Bilgiç —*
Gökbörü gibi çekip atayım.	*Like a gray wolf let me drag and fling him.*
Halk çığrışıp, uğuldaşıp,	*Let the folk cry out and roar as one,*
Kahırlı candan umut kessin,	*Let the grief-worn soul give up all hope,*
Yiğitten doğmuş imiş – diye,	*Born of a hero he was indeed – saying,*
Soyum sopum bilinsin,	*Let my line and lineage be known,*
88160 Kırk hanlı koca Hıtay eli	*Let the forty-khanned old Hıtay land*
Duyup candan umut kessin» –	*Hear it and give up hope of life» –*
Deyip, böylece er Seytek	*Saying this, the hero Seytek*
Derin düşünceye dalmıştı,	*Had sunk into deep brooding thought,*
Mızrak çevirip saplamıştı.	*Had wheeled his lance and driven it home.*
Gözüne kestirdiği Çonbilgiç	*Çonbilgiç, whom his eye had marked,*
Sıyrılıp ardına düşmüştü,	*Had slipped away and fallen behind,*
Çat diye yarılmadan kara yer	*The black earth, though it did not crack,*
Kalınından tütmüştü.	*Had smoked up from its thickest depths.*
Bellerin hepsi oyulup,	*The passes all were gouged and scored,*
88170 Tuynakların değdiği yer	*The ground the pounding hooves had struck*
Ocak çukuru gibi eşilip,	*Was dug out like a hearth-pit's hollow,*
Kavga, müşkül, hır olup,	*The fray turned grievous, turned to strife,*
Can dayanmaz sır olup,	*A mystery no soul could bear;*
Yokuş aşağı inildiğinde	*When they plunged on down the slope,*
Er Bilgiç'in koca Kerik'i	*Er Bilgiç's mighty Kerik steed*
Karaca gibi ayağı saplanıp,	*Sank in its legs like a roe deer's,*

Yokuş yukarı çıkıldığında,
Kasırga gibi fırlayan Kulansur,
Kovaladığı yer işte bu.
Bitmez kavganın sözüne,
Yaklaştığı dem imiş,
Sıra sıra kurulup dikilmiş

When they climbed the slope again,
Kulansur, hurtling like the whirlwind —
This is the ground on which he chased.
To the tale of the endless fray,
It was the moment he drew near,
Ranged and reared in rank on rank

Ordusunun yattığı yere
Yaralı can dayanmadan,
Yine bahadır Akcoltoy,
Seytek'i kovalamış.
O Kulunsur tulpara
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Öfkelenip bağırıp,
Han Seytek'i çağırıp,
Cana yetişilmez Kulansur
Yay gibi uçup fırlayıp,
Basıp geçse kara taş
Kömür olup ufalanıp,
Ah, aziz hayvan Kulansur
Bulut gibi uçup savrulup,
Kuyruk sağrıya bölünüp,
Tulparlığı görünüp,
Kaspan'ın kara dağından,
Kapka-Taş'ın ağzından,
Beli Dınşa denen yerden,
Kulun ayak basmadığı,
Sıkı berkitilmiş hisardan,
Coltoy ağam yetişmiş,
Karakol taşının belinden.
Zırhına vura vura,
Başına gözüne vurup,
«Yiğitliğin var, aklın yok,
Delişmen Seytek imişsin.
Söz dinlemeden Coltoy'u
Mezara mı koyacaksın?
İnsanın uğrayıp varamadığı
Köz ateşine mi salacaksın?

To the place where his army lay,
His wounded soul enduring no more,
Once again the batyr Akcoltoy
Had chased after Seytek there.
Upon that tulpar Kulunsur
Laying the whip to right and left,
Spurring him on to right and left,
Raging and roaring out aloud,
Calling out to Khan Seytek,
Kulansur, whom no soul o'ertakes,
Flying and springing like a bow —
Should he tread upon black stone
It would crumble into coal;
Ah, dear creature Kulansur,
Flying and scattering like a cloud,
His tail parted upon his croup,
His tulpar nature showing plain,
From Kaspan's own black mountain-side,
From the mouth of Kapka-Taş,
From the place called Beli Dınşa,
Where no foal has set its hoof,
From the tightly fortified stronghold,
My elder Coltoy caught him up
From the pass of Karakol's stone.
Striking, striking on his mail,
Striking at his head and eyes:
«Valor you have, but wit you lack,
A madcap Seytek you have proved.
Heeding no word, will you consign
Coltoy to the very grave?
Where no man can arrive or reach,
Will you cast him on the ember-fire?

Elini ayağını bağlamadan,
Ateşe mi salacaksın?
Vay Seytek, onmaz ol,
Oğlum, bir daha iki olmayasın!
Demedim mi ben demin,
Kahrolası hakanın
Kıldan ince yolu var,
Kimsenin aşamadığı beli var.

Without binding hand and foot,
Will you cast him in the flames?
Woe, Seytek, may you not thrive,
My son, may you not be made two again!
Did I not tell you even now:
That accursed sovereign Hakan
Has a road that's finer than a hair,
Has a pass that none has ever crossed.

Kahır uğramamış Beecin'de
Kara kurt gibi kaynayan eli var.
Ulu yurt Hıtay eli budur,
Vuruşmaya er konan yer,
Ulu deden baş olup,
Çarpışan canı emen yer.
Arslanlardan ayrılıp,
Ulu dedenin döndüğü yer,

In Beecin untouched by grief
He has a folk that seethes like black wolves.
This is the great land of Hıtay,
A place where heroes camp for battle,
Where your great forefather led the van,
A place that drains the striving soul.
Parted from the lions there,
The place your great forefather turned back —

Bel gibi kolay yer değil,
Bilgiç ucuz er değil,
Bundan öte varınca
Demirden ağıl ağı var,
Derin kazılmış hendeği var.
Güneş görünmez kararmış
Kudurmuşun ordusu var.
Düşen can çırpınsa çıkamaz,
Beter cehennem tuzağı var,
Söz bilmez belalının
Yaman tümen ordusu var.
Tutuşan geri dönmemiştir,
Nur dökülen ulu yer,
Çınmaçın yurdunun konduğu yer.

It is no easy place like a pass,
Bilgiç is no cheaply purchased man,
When you pass beyond this point
There's a snare of iron folds,
There's a deep-dug moat as well.
Darkened where no sun appears,
There stands the horde of the rabid one.
The fallen soul may thrash yet not escape,
There's a trap far worse than hell,
Of the scourge that heeds no word
There's a dire tümen-strong horde.
None who grappled has returned;
A great land where the light pours down,
The place where Çınmaçın's folk are camped.

Sataşanı kesip biçen er,
Kavga nerde diyen el.
Biri ölünce birini
Kavurma edip yiyen el.
Kalday'ı öfke tutarsa,
Karga görse kapıp yer,

Men who cut and carve the meddler down,
A folk that asks: Where is the fray?
When one man dies, another one
They fry up as kavurma and eat.
If wrath takes hold of the Kalday,
He'll seize and eat a crow on sight,

Kulan görse kuşatıp yer.
Tükendikçe tüten,
Dibine hiçbir can ermeyen,
Nice yıl kırgın olsa da

Belası eksilmeyen,
Buna kahırlı düşman ermemiş.
Boy ölçüşürüm diye diye,
Hani, deden Manas han ölmüştü,

Belalı müşkül el budur.
En büyücü, hilekâr,
At canbazı, yaya yürük,
Bozgun çıksa Hıtay'dan çıkan,

Seeing a kulan, ring it round and eat.
Smoldering even as it wanes,
Whose depths no living soul has plumbed,
Though slaughtered many and many a year
Its scourge is never once decreased —
No grieving foe has mastered it.
Saying ever: I shall try my strength,
Why, your grandsire Khan Manas died there —
This is that dire and grievous land.
The greatest sorcerer, full of guile,
A horse-trick rider, swift on foot,
He who issues from Hıtay when havoc breaks,

Tahtı bekleyen büyük usta,
Gözcü hanın akıl hocası,
Kurdun atlayıp giremediği
Geniş Beecin'in çobanı,
Kococaş oğlu Çonbilgiç,
Babasından çok bilgiç.
Her yanıyla tam bilgiç,
Denk gelen düşmana yenilmez,
Buyruk söze boyun eğmez,
Kaynayıp kaplayan yığınlar,
Baş kaldıran devler yenememiş,
Ölçüsünü kimseye vermemiş.
Aldatıp kaçırıp almaz mı,
Pehlivanlara salmaz mı,
Rastlarsa pehlivan kan döker,
Hırslanırsa bine böler,
Bilenirse pehlivan boğazlamaz mı,

Seni ölü edip koymaz mı?!
Her bir yerden ganimet alıp,
Yelmayan'a yüklettin,
Öteden beri kaç kezdir
Azabını çektirdin.

The great master who guards the throne,
The watchful khan's own counselor,
Where the wolf cannot leap inside,
The shepherd of broad Beecin's fold,
Kococaş's son Çonbilgiç,
Far more knowing than his sire.
In every way a perfect sage,
Unbeaten by a matching foe,
Bowing to no word of command;
The seething, swarming multitudes,
The uprisen devs could not prevail,
To none has he yielded up his measure.
Won't he trick you, steal you off,
Won't he loose his champions on you?
Meeting you, that champion spills blood,
In his fury splits you thousandfold,
Whetted, won't the champion slit your throat,
Won't he leave you lying dead?!
Taking plunder from every side,
You loaded it on Yelmayan,
How many times from long ago
You have made him suffer torment.

Er bir oktan ölmez mi,
Bu can çile görmez mi,
Toy, akılsız adammışsın,
Böyle söz dinlemeye dinlemeye,
Ağan yiğit Coltoy'u
Belaya mı bularsın?»
Coltoy ağan bunu deyip,
Kulunsur koşup yetişirken,
O Kulansur yürüğü
Yular boyu geçerken,
O Akcoltoy ağacığın
Çabucak geminden tuttu.
Bağırışı baş yarıp,
Haykırışı taş yarıp,
Tulpar yetişip çiğneyip,
Er Seytek'i azarlayıp,
Bildirip tümen sözü söyleyip,
Ecelsiz ölünecek sınırı söyleyip,

Does not a hero die of a single arrow,
Shall this soul not suffer trial?
A raw and witless man you've proved,
By never, never heeding such a word,
Your elder, the brave Coltoy —
Will you steep him in calamity?»
Your elder Coltoy said all this,
And as Kulunsur came racing up,
As that swift-paced runner Kulansur
Was passing by a halter's length,
That dear elder Akcoltoy
Quickly caught him by the bit.
His shouting split the head,
His crying split the stone,
His tulpar overtook and trampled close,
He chided the hero Seytek,
Declaring, speaking a tümen of words,
Telling of the brink where men die before their hour,

Değerini bildirdi.
Kükremiş Seytek'in
Ölesi canını diriltti.
Öğütçülüğünü bildirip,
Beri yana çektiğinde
Öfkelenip coşarak:
«Ay, Akcoltoy ağam – deyip,
Er adam saf olur ya,
Rakı içilen genç çağda,
Akıl sulu, sarhoş çağda,
Ölümden insan çekinir mi,
Ecelden kişi döner mi!
Bahadır adam, er adam
Yer dalaşmaz, yurt gütmezse,
Yere girsin diri can,
Sonunda bir can ölmez mi!
Kuytudan otlayıp gün görüp,
Mahlûkun korkağı
Tavşan da gününü görmez mi,

He made its worth be known.
Of the raging Seytek then
He revived the dying soul.
Making his counsel understood,
As he drew him to this side,
Flaring up in surging passion:
«Ay, my elder Akcoltoy – saying,
A hero's heart is guileless, true;
In the young age when rakı is drunk,
In the drunken age when wit runs thin,
Does a man shrink back from death,
Does one turn back from fated doom!
A batyr man, a hero man —
If he fights not for land, herds not the yurt,
Let the living soul go under earth;
In the end does not a soul once die!
Grazing in nooks and seeing its days,
The coward of all living things,
Does not the hare too see its day?

Korka korka gün geçip,
Kamışta tavşan ölmez mi!
Namus için, ar için
Eren yiğit ölmez mi?» –
Deyip, böylece er Seytek
Yaman söyleyip söz koyup,
Ganimet alıp, fil alıp,
Dayanağı imiş Akcoltoy,
Akcoltoy'un sözünü tutup,
Ayırıp yılkı alıp,
Geri dönüp yola koyulup,
Gelip kondu Talas'a.
Kunan binip, kuş salıp,
Kırları boylayıp, geyik vurup,
Kıpırdamadan rahat yatıp,
Aşık oynayıp, toz koparıp,
Geniş Talas'ı yayla etti.
Haydudun belini kırıp,
Akrabanın gönlünü rahatlatıp,
Talas'ı güdüp yer edip,
Talihi üstün arslan olup,

Passing its days in fear on fear,
Does not the hare die in the reeds!
For honor's sake, for shame's own sake,
Does not the valiant hero die?» –
Saying this, the hero Seytek
Spoke fierce words and set them down,
Took the plunder, took the elephants —
His mainstay was Akcoltoy —
He kept Akcoltoy's word,
Cut out and took the horse-herds off,
Turned back and set upon the road,
Came and camped upon Talas.
Riding kunan colts, loosing hawks,
Ranging the steppes and striking deer,
Lying at ease without a stir,
Playing knucklebones, raising dust,
He made broad Talas his summer camp.
Breaking the backbone of the brigand,
Setting his kinsmen's hearts at ease,
Herding Talas, making it his ground,
A lion whose fortune rode supreme,

Yerleşip kaldığı yer odur.
Bunu böylece bırakalım,
Bu yandan haber başlayalım:
– Çon-Beecin'in ucunda,
Acayip kurulmuş bağında,
Koca Kite'nin tahtında,
Kite'nin tahtı şöyledir:
Seyir için kurulmuş minare,
Minareyi hiç sorma,
Çevresi çınar bağı,
Ortasında altın taht,
Altın tahtın yüzünde
Cevherle işlenmiş tepede,
Seyre yatılan sekide,
Direği cevher ak çadır,
Orada yatar koca Kite.
Gök çeliğini kuşanıp,

That is the place he settled down.
Let us leave this matter so,
Let us start the news from this side:
– At the edge of Çon-Beecin,
In its wondrous well-laid garden,
On the throne of old Kite —
Kite's throne is as follows:
A minaret raised up for viewing,
Of the minaret do not even ask,
Around it groves of plane-trees stand,
In their midst a golden throne,
Upon the face of the golden throne,
On a summit worked with gems,
On the dais laid for viewing,
A white pavilion, gem-pillared —
There lies old Kite himself.
Girt in his gray-blue steel,

Gök yakalı kürkü örtünüp,
Uzattığı ayağı çekilmez,
Yumduğu gözü açılmaz,
Nice günler, nice gece
Horultusu dinmeden,
Usanmadan tahta konmuş,
Keyfince yaşayıp gitmiş.
Tan ağarıp söktüğünde,
Vadiden yel estiğinde,
Gökten yıldız saçılıp,
Yer belire belire açılıp,
Habere bir can gelir – diye,
Bununla Kite'nin
Horultusu kesilip,
Uykudan gözü açılıp,
Uzanmış ayağı çekilip,
Yüreği coşup çalkanıp,
Savaş giyimini giyinip,
Aybaltasını kuşanıp,
Oçogor tüfeğine davranıp,
Dümdüz uzanan kara sırt,

Bele ne oldu ki – diye,
Belde konup yerleşen

Ele ne oldu ki – diye,
Elin, yurdun sahibiydi,
Bu Beecin'in deviydi,
Boy boy yurdun hanıydı,
Yuvanın direğiydi o.
Ay eksilip, yıl geçip,
Ah yavrum, aradan nice gün geçti.
Bir pehlivanın gücü
Sayısız pehlivana denkti.
Kırk boyun hanıydı,
Mızraklıların önüydü,
Avcıların arslanıydı,
Benimle birlik Çonbilgiç

Cloaked in his blue-collared fur,
His outstretched leg cannot be drawn in,
His shut eye will not open;
For many days, for many a night,
His snoring never ceasing,
Untiring, perched upon the throne,
He lived on just as pleased him best.
When dawn was breaking pale and gray,
When wind was blowing from the vale,
Stars strewn scattering from the sky,
The earth unfolding into sight,
Some soul will come with news – saying,
With this, of old Kite
The snoring broke and ceased,
His eyes came open from his sleep,
His outstretched leg was drawn back in,
His heart surged up and churned,
He donned his gear of war,
He girt his moon-axe on,
Reached out for his Oçogor gun;
The black ridge stretching straight and long
—
What has befallen the pass? – saying,
Those settled, camped upon the pass —

What has befallen the folk? – saying,
He was master of the folk and land,
He was the dev of this Beecin,
He was khan of the tribe-on-tribe domain,
He was the pillar of the nest.
Moons have waned and years have passed,
Ah my child, how many days went by.
The strength of one champion of his
Was match for champions past all count.
He was khan of forty tribes,
He was the van of the lancer host,
He was the lion of the hunters:
Çonbilgiç, at one with me,

Gurlayan kuzgundan aş kapan,

Kırk boy Hıtay bu yurdun
Kardeş soyunun oğluydu...
Böyle deyip durmuş,
Çilekeşe baksana,
Çonbilgiç'in yasını tutmuş.
O sırada Çonbilgiç,
Kapıdan giriverdi,
Kerik atı kara yaslı,
Zavallı Bilgiç yaralı,
Benzi atmış, yüzü asık,
Vah vah, silueti, heybeti,
Ata binecek endamı,
Bahadırlığı, karaltısı,
Eskisinden pek beter
Bozulmuş Bilgiç'in görüntüsü.
Rengi kaçmış, sersemlemiş,
Gücü gitmiş, yıpranmış,
Takatinin hepsi tükenmiş,
Bıyığı tel tel dikilmiş,
Sakalı tel tel sarkmış.
Gözü çanağından oyulmuş,
Dudağı kavlayıp durmadan
Salyası koyulaşmış.
Ölür ölmez bir canla,
Sönüp gitmez bir halle
Derman yorulmuş, güç gitmiş,

Er Bilgiç'e bakılsa,
Bedenden kara kan gitmiş.

Kâh dile gelebilse,
Kâh dile gelemeden,
Kâh gözü görebilse,
Kâh gözü göremeden,
Alt dudağı sarkmış,
Pek çok azap çekmiş ya,
Üst dudağı kalkık kalmış,

Who snatched food from the croaking raven,
Of the forty-tribe Hıtay, of this land,
He was son of brother stock...
So saying he had stood;
Look upon the sufferer —
He mourned for Çonbilgiç.
At that very moment Çonbilgiç
Came in suddenly through the door,
His Kerik horse in deep black mourning,
Poor Bilgiç sorely wounded,
His face gone pale, his visage grim,
Alas, alas — his silhouette, his awe,
His frame once made to mount a horse,
His valor and his looming form —
Far worse than in the former days
Was Bilgiç's ruined countenance.
His color fled, his senses dazed,
His strength departed, worn away,
His force entirely consumed,
His mustache bristled strand by strand,
His beard hung drooping strand by strand.
His eye gouged hollow from its socket,
His lip forever peeling, cracked,
His slaver thickened as it ran.
With a soul half-dead, half-living,
In a state that would not be snuffed out,
His vigor tired, his power gone —

If one but looked on Er Bilgiç,
The black blood had drained from his frame.
Now his tongue could find a word,
Now his tongue could find no word,
Now his eye could see a little,
Now his eye could see no more,
His lower lip hung slackly down —
So many torments had he borne;
His upper lip stayed curled aloft —

Ölüyle ortak dönmüş ya.
Kıl bıyığı sarkıp,
Donuk gözü belerip,
İnleyip öksürerek,
Öbür dünyaya gidecekmiş gibi,
Ağır dertli Çonbilgiç,
Ciğeri hırlayan sesiyle,
Beecin'in yaman domuzu,
İçi daralıp, dert yanıp,
Varmış meğer koca Bilgiç,
İniltisine can dayanmaz,
Öyle kalmış Çonbilgiç.
Bilgiç böyle dururken
Büyük kapıyı kapattırıp,
Seksen kara tosunu
Kurban diye kestirip,
Kızıl gömlekli, ince belli,
Pek güzel, nazik adımlı,
Kadın eli yeğni olur – diye,
Kadınlara baktırıp,
Hüner ehli diye çağırtıp,
Hekimlerini çağırıp,
Hıtay'daki hekimler,
Nabız tutup bilenler,
Adı dünyayı tutan hekimler,
Ustaları kırk sıra,
Büyük hekim bakmaya durdu şimdi.
Vay vay, Burut düşman çetin,
Kaburgadan nicesi
Kararıp gitmiş meğer – diye,
Nefes çeken koca ciğer

Fena olmuş meğer – diye,
Usta imiş hekim,
Yarasına büyük milini salıp
İrini birden çekip aldı.
Şehirli yurt Hıtay'da
Derde deva ilaç var,
İlacının hepsi var.

He had turned half-partner with the dead.
His wiry mustache drooping down,
His glazed eye staring wide,
Groaning and hacking as he coughed,
As if bound for the other world,
Sore-stricken Çonbilgiç,
With a voice that rattled in his lungs,
The fell boar of Beecin,
His breast constricted, pouring grief —
So had old Bilgiç arrived;
No soul could bear his moaning,
Such had Çonbilgiç become.
While Bilgiç stood in such a state,
He had the great gate shut and barred,
Had eighty black young bulls
Slaughtered as an offering;
Red-shifted, slender-waisted ones,
Most fair, of dainty step —
A woman's hand is light – saying,
He set the women tending him,
Had those called skilled in craft sent for,
Called his physicians in,
The physicians in Hıtay,
Those who read the pulse and know,
Physicians famed through all the world,
Masters ranked in forty rows —
The great physician now began to look.
Alack, alack, the Burut foe is grim:
Of his ribs how many a one
Has blackened through, it seems – saying,
The great lung that draws the breath

Has gone to ruin, so it seems – saying,
A master was that physician —
He sank his great probe in the wound
And drew the pus out at a stroke.
In the city-land of Hıtay
There's physic for whatever ill,
There is every kind of cure.

Öğütülmüş kızıl ilacı
İçirdiler o zaman.
Ağrıyan yara yatışıp,
Yumulan göz açılıp,
Güne kavuştu Çonbilgiç,
Yedinci günü olduğunda
Dile geldi Çonbilgiç,
Usul konuşup, kesin söyleyip,
Padişahı Kite'ye
Söz başlayıp demiş ki:
«Ayarlardan yüz pehlivandık,

Çıkmazını bozup yol açtık,
Tutuşan yurda el saldık.
Âlemde görülmedik zulüm gördük,
Cehennem gibi büyük müşkül gördük.
Dünyalığı toplattık,
Doksan dokuz yoldaşı
Açık hendekte kırdırdık.
Yalnız kalıp Çonbilgiç,
Aziz candan umut kestim,
Pehlivanlığımla ölmedim,
Böylesi bela görmedim.
Kaldayım yok, elim yok,
Dayanak olan pehlivan yok.
Akcoltoy, Seytek iki dev,
Ortasında yakalanıp,
Yürüklerinden kurtulup,
Burut'u bozarım diye dönüp,
Bahadırım diye varıp,
Pehlivanlardan ayrılıp,
Kaburgayı, beli ezdirip,
Zavallı başı yardırıp,
Çilesini çekip çoğu ölüp,

Sırılsıklam kana bulanıp,
Ölür ölmez bir canla,
Ciğeri hırlayan halle
Hakan'a geldim kurtulup.

The red drug ground up fine
They made him drink it then.
The aching wound was soothed,
The shut eye opened wide,
Çonbilgiç came back to the day;
When the seventh day had come,
Çonbilgiç found his tongue,
Speaking soft, pronouncing sure,
To his padishah Kite
He began his speech and said:
«A hundred champions we were, of Ayar kind,

We broke the impasse, cleared a road,
We laid hands on the embattled land.
We saw oppression unseen in the world,
We saw great hardship like to hell.
We had the worldly goods heaped up,
Ninety-nine companions there
We got cut down in the open trench.
Left all alone, I, Çonbilgiç,
Gave up all hope of my dear life;
For all my prowess I did not die,
Never have I seen such woe.
No Kalday have I, no folk,
No champion left to be my prop.
Akcoltoy and Seytek, two devs —
Caught between the two of them,
Escaping from their swift-paced steeds,
I turned back, saying: I'll rout the Burut,
I went there, saying: I am a batyr,
Parted from my champions all,
I got my ribs, my back crushed in,
Got my poor luckless head split wide,
Bearing their trials, most of them died,

Drenched and soaked all through in blood,
With a soul half-dead, half-living,
In a state of rattling lungs,
I came delivered to my Hakan.

Yüz tutup insan varır mı,
İçi dar Kırgız elinden
Ölmeden insan kalır mı?
Dediğim budur, bilesin,
Azizim Kite'm, sözümü tut.
Gönülde nice tasa var,
Bozkurdun senin belinde,
Onu nasıl kadın doğurur ki,
Çınteñir adlı çocuk var.
Bilenden bilene ulaştım,
Ben bilgiçlerden sordum.
Hint-Hıtay ilinde
Size layık kadın varmış.
Adına koca Kergi denen,
O, Hint'in hanı imiş.
O Hint hanının yanında
Size layık diye duyarım,
Kıvrım saçlı Burul – diye,
Onun eşsiz bir kızı varmış.
Alacak olursan arslan doğurur,
O kadın er doğurur.
Güreşse insanın gücü yetmez,

Önünden tek bir can geçemez.
O kadın oğul doğursa,
Ova çalkalanır, su taşar,
Yamaç göçer, taş devrilir,
Cümle canlı tepinir.
Öfkelenip kan avuçlar,
Heybetlenip bağırır,
Arslanlığı görünür,
Doğduğunda tuğ diker,
Yaşı on beşe geldiğinde
O, Burut'a velvele salar,
Toyunda hesapsız mal kesilir,
Adı Teñir konulur.
Çınteñir doğar senden,

Doğduğunda Çınteñir –

Can a man set his face and go there —
From the grim-hearted Kırgız land
Can a man come back undying?
This is my word — mark it well,
My dear Kite, heed what I say.
In the heart lie many cares:
In the loins of you, the gray wolf —
How could a woman ever bear him —
There is a child called Çınteñir.
I went from knower on to knower,
I asked of those who know.
In the land of Hint-Hıtay
There is a woman worthy of you.
One who is called old Kergi —
He is the khan of Hint, they say.
Beside that khan of Hint,
Worthy of you, so I hear —
Burul of the curling locks – saying,
He has a peerless daughter there.
If you take her, she'll bear a lion,
That woman will bear forth a hero.
In wrestling no man's strength avails against him,
Not one soul can pass before him.
Should that woman bear a son,
The plain will churn, the waters flood,
The hillside slide, the boulders tip,
All living things will stamp and quake.
In his wrath he'll clutch at blood,
In his grandeur he will roar,
His lion nature will appear,
At his birth he'll plant a standard;
When his years have reached fifteen
He'll cast panic on the Burut,
At his feast countless stock will be slain,
His name will be bestowed: Teñir.
Çınteñir will be born of you,

When Çınteñir is born —

Kabarıp kürkünü giydiğinde,
At yelesinden çekip bindiğinde,

Damarına basanları
Kırıma uğratır Çınteñir.
Yoldaşı doksan er olur,
Coşup kalkarsa, Kırgız'ın
Kara yerle bir olur.»
Bu dediğin makbul – diye,
Bu sözün akıl – diye,
Bunu duyunca koca Kite,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Yere haber saldı şimdi.
Soyu Hıtay çok halka,
Ele haber saldı şimdi.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Han buyruğu geldi – diye,
Toprak uçup, toz kaynayıp,
Buyruk verip yurdu sürüp,
Halkı sıkıca toplamış,
Eceli geleni kırmış.
Eceli olmayan kadınlar
Diri diri azap görmüş.
Yük hayvanlarını hep bağlatıp,

Bütün yurdun hepsini
Çon-Beecin'e sürdürüp,
Böylece yurdu toplamış.
Hint kızı Burul'u
Alıp nikâh kıymış,
Böylece canı rahatlamış.
Dilediğine ermiş,
Gözlediği gelmiş,
Kaygılandığı dağılıp,
Zavallı yürek yatışıp,
Denen söz tam çıkıp,
Beecin'in çınar bağına,
Halı döşeli köşküne,
Karıkan'ın Zuu kuyusu,

When he swells and dons his fur,
When he mounts by gripping the horse's mane,
Those who tread upon his vein
Çınteñir will bring to slaughter.
His companions will be ninety men;
If he surges up, then the Kırgız
Will be made one with the black earth.»
This your word is fitting – saying,
This your speech is wisdom – saying,
On hearing this, old Kite,
Wherever ear could hear and eye could see,
He now sent tidings to that place.
To the many folk of Hıtay stock,
He now sent tidings to the land.
May God not show His face —
The Khan's command has come – saying,
Earth flew up and dust boiled forth,
Giving orders, driving the land,
He gathered up the folk in force,
Cut down those whose hour had come.
The women whose hour had not yet come
Suffered torments while alive.
He had all the pack-beasts bound and loaded,
The whole of all the land entire
He drove on to Çon-Beecin,
And so he gathered up the land.
Burul, the maiden of the Hint,
He took and wed in marriage bond,
And so his soul was set at ease.
He attained what he desired,
What he watched for came to him,
His worries scattered all away,
His poor heart settled into peace,
The spoken word came wholly true;
To Beecin's plane-tree garden fair,
To his carpet-laid pavilion,
Karıkan's own Zuu well —

Zuu kuyusunun dibine
Kısmeti yollanmış.

Bununla Kite'den
Çınteñir'i doğurmuş.
Bilgiç ile Körgüç'ün
Dediği söz çıktı – diye,
Üstününü Teñir verdi – diye,
Toyunda sayısız mal kesmiş.
Çınteñir diye çocuğun
Adını koyup çağırmışlar.
Çınteñir doğduğunda
Kavrulup kum yanıp,
Bir azaba denk gelmiş.
Sağ eline kara ekmek,
Sol eline sarı altın
Tutarak Teñir düşmüş,
Irım bilenler ırım edip,
Gerçekten kaygıya dalmış.
Ilañgır derler, büyük sınçı,
Ilañgır ağa görmüş onu.
Böylesi onmaz – diye,
Bu türlü yiğit olmaz – diye,
Kırgız şöyle dursun, cihanda
Nicesini viran eder,
Sürüp sürüp süründürür
On sekiz bin âlemi.
Burku'nun kendisi verdi – diye,
Burku denen Tanrısı,
Böyle bir çocuk doğunca
Sevinmez mi Hıtay hiç,
Sevincinden o Hıtay,
İnsan coşup kaynaşıp,
Göğe uçup toprak.
Görülmedik tansık bu olup,
Göğü çınlatan uğultu olup,
Sayısız şenlik bu olup,
Çınmaçın'a han olacak
Çınteñir'in kendisi – diye,

To the bottom of the Zuu well
His portion was dispatched.

With this, from Kite
She bore Çınteñir into the world.
Of Bilgiç and of Körgüç both
The spoken word came true – saying,
Teñir has given the supreme one – saying,
At his feast he slew stock beyond count.
Çınteñir — by this very name
They named and called the child.
When Çınteñir was born,
The sand was scorched and burned,
It fell out equal to a torment.
In his right hand a black loaf,
In his left hand yellow gold —
Clutching these did Teñir fall;
The omen-readers read the signs
And sank in truth to deep dismay.
Ilañgır they call him, the great seer —
Elder Ilañgır beheld him.
Such a one comes to no good – saying,
There is no brave of this kind – saying,
The Kırgız aside — in all the world
He will lay waste to many a one,
Driving, driving, he will grind down
The eighteen thousand worlds entire.
Burku himself has given him – saying,
Their god that's known as Burku —
When such a child was born,
Would Hıtay not rejoice at all?
For its rejoicing, that Hıtay —
The people surged and swarmed as one,
The very earth flew to the sky.
This was a marvel never seen,
A roar that made the heavens ring,
This was festival past count:
He shall be khan of Çınmaçın,
It is Çınteñir himself – saying,

Yurda korunak hisarı – diye,
Âleme narası yetişen
Üstün bozkurt geldi – diye,
Sevincinden çalkalanıp,

The sheltering fortress of the land – saying,
Whose war-cry reaches all the world,
The supreme gray wolf has come – saying,
Churning over with their joy,

Hürmet edip sevinip,
Teñir'den soyu eksik değil,
Çınteñir'in kendisi – diye,
Gerçekten büyüten koca hanın
Baktığı kara gözü – diye,
Halıdan halıya koyup,
Altmış gün toy edip,
Toyunda dünyalık saçılıp,
Kurşuna gidecek suçlu
Erlerin başı azat olup,
Kimsenin etmediğini edip,
Bütün Beecin yurdu toplanıp,
Koyu şenlik başlatmış.
Ne kadar mal mülk varsa,
Kızıl altın, ak gümüş
Hazineden saçmışlar.
Kapıp kaçan genç çocuklar
Sokağa fırlayıp,
Cevizlere satmışlar.
Çocuklar oyuna dalıp,
Bahadır Çın'ın toyu – diye,
Sokakta ceviz atışıp,
Yurdun süsünü artırıp,
Başına baht kondurup,
Cepkenlinin gönlünü hoş edip,
Beecin'in sahibi geldi – diye,
Defterine yazdırıp,
Büyük küçük, koca genç,
Ak yazmalı, erkek karışık,
Nur dökülen Beecin'de
Dolup taşan temaşa var.
Kara hanın tahtında,
Seyre çıktığı bağında
İnsan basmaz bir geçit var.

Paying homage, full of joy —
His stock lacks nothing from Teñir,
It is Çınteñir himself – saying,
Of the great khan who truly rears him
The dear black eye he watches over – saying,
Laying him from rug to rug,
They feasted sixty days;
At his feast were riches strewn,
The guilty bound for the bullet's death —
Those men's heads were then set free;
Doing what none had ever done,
All the land of Beecin gathered,
They began a thick festivity.
Whatever goods and wealth there were,
Red gold and silver white,
They scattered from the treasury.
The young boys, snatching as they ran,
Went darting out into the streets
And sold it all for walnuts.
The children lost themselves in play —
The feast of batyr Çın – saying,
Tossing walnuts in the street,
Heightening the land's array,
Setting fortune on his head,
Pleasing the hearts of the jacket-clad —
Beecin's master has arrived – saying,
They had him written in the register;
Great and small, the old and young,
White-kerchiefed women mixed with men,
In Beecin where the light pours down
There's a spectacle that overflows.
At the throne of the black khan,
In the garden where he takes his view,
There's a passage where no man treads.

Ejderhası dibinde,
Zuu denen kuyu var,
Yanı sıra türlü nişanı,
Dolup taşan ırımı var,
Onu götürdükleri Zuu kuyusu,
Ejderha var dibinde,

With its dragon at its base,
There's a well that's called the Zuu,
Beside it divers tokens stand,
It has omens overflowing;
The Zuu well where they bore him off —
A dragon dwells there at its base,

Özünde yaman düşman var.
Nişanlı kuyu imiş o,
Kahrı katı imiş dahası.
O kuyunun dibinde
Altmış başlı ejderha,
Altı arşın yerden yutup çeker,
Tam altmış başı var.
Zuu kuyusundaki ejderha,
Kundaktaki yaşta çocuğu,
On binlik insan yığınını,
Ayarlar sınayıp dururdu,
O Zuu'ya götürürlerdi.
Şöyle bir tansığa bakın,
O suda oynayan kara Mar,
El olacak olanı bu kuyu
Sağ esen bırakırmış,
Hakan'a düşman olacağın
Zehrini saçıp emermiş.
Kuyusuna koyduklarında,
Mercan, otogot, inci taş
Zuñtuñlar alıp varmış.
Ejderhanın kokusundan
Sayısız insan bayılıp kalmış.
Ölmeden yitmeden koca Teñir
Bundan sağ esen çıkmış.
Biri kast eder – diye,
Doksan kat kat demir ev,
Esintiyle yel değdirmeden,

In its core a fell foe lies.
A well of omens was it then,
Its fury harsher still than that.
At the bottom of that well
A dragon with sixty heads —
It gulps and drags from six arşın off,
It has a full sixty heads.
The dragon in the Zuu well —
The child of swaddling age,
The ten-thousand throngs of men,
The Ayars ever put to test:
They would bear them to that Zuu.
Behold a marvel such as this:
The black Mar sporting in that water —
Him who'd grow to lead the folk, this well
Would leave alive and hale,
But him who'd be the Hakan's foe
It would spew its venom on and suck.
When they put him in its well,
Coral, otogot, and pearl-stone
The Zuñtuñs took and carried there.
From the dragon's reek alone
Men past number swooned away.
Undying, unperishing, great Teñir
Came out of this alive and whole.
Someone may intend him harm – saying,
A ninety-layered iron house,
Letting no breeze's wind so much as touch him,

Sözü bozuk dilliden,
Gözü uğursuz bakışlıdan,
Tek bir canı yaklaştırmadan,

From the crooked-worded tongue,
From the ill-omened evil eye,
Letting not a single soul draw near,

Yine böyle beslemişler.
Nur dökülen bağı
Irımlayıp sarıp örtmüşler,
Gün görmesin diye baktırıp,
«Sağ olursa yeter – diye,
Öfkelenirse âlemi
Sürüp sürüp emer – diye,

Güç yetmez Hakan'a
Heybetli Kap Dağı yerleşti.

Thus again they nurtured him.
The garden where the light pours down
They wrapped and veiled with omen-rites,
Tending him lest he see the sun:
«If he but lives, it is enough – saying,
If he grows wroth, the world entire
He'll drive and drive and suck it dry – saying,
For the Hakan beyond all strength
The majestic Kap Mountain has come to rest.

Tufan suyu ermez Beecin'e
Gözü pek Çın'ın büyüdü», –
Deyip, böylece, Çınteñir
Deftere geçip yazılıp,
Kırk boy Hıtay çok yurda
Çınteñir diye anılıp,
Hışmına can dayanmaz,
Heybetine el varamaz,
Kimse ona ters bakamamış,
Dedikodu, fitne çıkarıp
Sırık çevirecek kimse kalmamış.
Keskin çelik gibi sert olup,
Bilenip yurda bey olup,
Düşmanlık besleyen Hakan'ı
Kuşatıp sürüp han olup,
Karşılık verenlerin sesi
Oracıkta kesilip gidip,
Tacını düzüp giydirip,
Altın tahta bindirip,
İki dizgin, bir yular
Teñir'in eline verip,
Hakan yurdunu yönettirip,
Yedisinde azıp coşup,
Yere yurda dev olup,
Sekiz yaşına çıkana dek
Çubuk binip, yaya olup,
Dokuza Teñir geldiğinde,

In Beecin no flood-tide reaches,
The dauntless Çın has grown great», –
Saying thus, Çınteñir
Was entered, written in the book,
To the forty tribes, Hıtay's many lands,
Was known by the name Çınteñir;
No soul can bear his wrath,
No hand can touch his majesty,
None could look at him askance;
Stirring gossip, sowing strife —
None remained to wheel a pole against him.
Hard he grew like keen-edged steel,
Whetted, became bey of the land,
The Hakan nursing enmity
He hemmed and drove, becoming khan,
The voices of those who answered back
Were cut off on the very spot;
They set his crown arrayed upon him,
They mounted him on the golden throne,
Two reins and a single halter
They placed into Teñir's hand,
They gave the Hakan's land to his rule.
At seven he raged and overflowed,
Became a dev to land and yurt,
Till he came up to eight years old,
Riding a stick-horse, going afoot;
When Teñir arrived at nine,

Çocukluk çağını allak edip,
Bütün Beecin'i bullak edip.
Yaşı on bire geldiğinde
Babası Kite ölmüş,
On ikiye geldiğinde
Öz babasını gömmüş.
Ak maralını allak edip,
Bütün Beecin'i bullak edip,
Sarı altınla kaplattırıp,
Sırmayla baştan başa kaplattırıp,
Ulu dağa mezar kazıp,
Türlü nakışla birlikte oyup,
Âlemden aşkın kabir kazıp,

Turning his boyhood upside-down,
He threw all Beecin into uproar.
When his years came to eleven,
His father Kite died;
When he had come to twelve,
He buried his own sire.
Turning his white maral upside-down,
Throwing all Beecin into uproar,
He had it plated with yellow gold,
Had it covered end to end with braid,
Dug a tomb in the great mountain,
Carved it out with divers designs,
Dug a grave surpassing all the world,

Sarı altınla kaplattırıp,
Zer ustalarına övdürüp,
Ustalara işlettirip,
Ulu dağın çevresini
Baştan başa taşla kuşattırıp,
Canlı cansız, mahlûkat
Uğrayıp bir can varamaz – diye,
Habersizce varan candan
Bir teki sağ kalmaz – diye,
Nöbetçi koyup beklettirip,
Yaptığını herkesten aşırıp,
Hayvan canlar varmasın diye,
Hıtay'ın ırımı imiş,
Canlı mahlûk çiğneyip
Perişan edip koymasın diye,
Açılan işin kusurunu
Eliyle bilen Çınteñir,
Cepken giyen güçlüye,
Taş kuşanan keleşe,
Zırh giyen pehlivana,
Başka nice canlara,
Baş olan iri domuza
Babasının kabrini baktırmış.
Gerçekten Teñir imiş – diye,
Koca genç çığrışıp şaşıp,

Had it plated with yellow gold,
Had gold-workers sing its praise,
Set the masters to the work;
The circuit of the mighty mountain
He girded end to end with stone —
Living, lifeless, all creation,
Not a soul may come or reach – saying,
Of souls that come unheralded
Not a single one stays live – saying,
He posted sentries set on watch,
Outdoing everyone in deeds;
That no beast-souls might draw near —
Such was the omen-rite of Hıtay —
Lest living creatures trample it
And leave it ruined and forlorn,
The flaw of every work begun
Çınteñir, who knew it by his hand,
To the mighty clad in cepken coats,
To the gallant girt with stone,
To the champion clad in mail,
To many other souls besides,
To the huge boar who was their chief,
He gave his father's tomb to guard.
Truly he is Teñir – saying,
Old and young cried out amazed;

Hızır dokunup güç alıp,
Hıtay'ın yurdunu tüm alıp,
Bir çukura sokup,
Bir hendeğe işetip,
Ölüp kalsa ölüsünü
Ateşe atıp yaktırıp,
Büyük hükmünü yürütüp,
Kalabalık Hıtay Hakan'a,
Kalmuk, Şibe çok halka
Fermanı yeten han olup,
Karşı gelen boğazlanıp,
Çınteñir adıyla anılıp,
Yurt güdüp Teñir kalmış.
Bunu böylece bırakalım,
Kök atası Tügöl han,

Touched by Hızır, gaining strength,
He took the whole Hıtay domain,
Shoved one down into a pit,
Made another foul a ditch,
If one dropped dead, the corpse of him
He'd have cast in fire and burned;
Wielding his great rule abroad,
To the teeming Hıtay Hakan-land,
To Kalmuk, Şibe, many folk,
He became khan whose writ ran through,
Whoever crossed him had his throat cut,
Renowned under Çınteñir's name,
Teñir stayed on herding the land.
Let us leave this matter so —
Tügöl khan, the root-forefather,

Köklü yerin soyundan,
Bu yandan haber başlayalım.
Er Semetey'in kendinden,
Ondan doğan er Seytek,
Sağ ulaşıp Talas'a,
Ayırıp malı alıp,
Çarpışa çarpışa hanlığı alıp,
Yine gelip Talas'a.
Ağırlığı yaman can olup,
Şevketli bir han olup,
Ardı geniş Ala-Too'yu
Düzene koyup yer edip,
Atadan kalan miras yurdu
Hepsini güdüp, el edip,
Cılızın hepsini semirtip,
Yersiz yurtsuzu yurt edip,
Elin hepsini hünerli edip,
Canı sıkılsa karaca vurdurup,
Gönlünce oynatıp yatırıp,
Seytek böyle güder iken,
Elin gönlü rahat olup,
Ölçüsüz zengin olup,
Muradınca yaşatıp,

Of the stock of the rooted place,
Let us start the news from this side.
From Er Semetey himself,
The hero Seytek born of him,
Reaching Talas safe and sound,
Cutting out and taking herds,
Fighting on and on, he took the khanate,
Came once again unto Talas.
Becoming a soul of dreaded weight,
Becoming a khan of majesty,
The broad-backed range of Ala-Too
He set in order, made his ground,
The heirloom land his fathers left —
He herded all of it, made it a folk,
Fattened every scrawny one,
Made yurts for the landless-yurtless,
Made all the folk adept in craft,
When his heart was dull, had roe-deer shot,
Sporting and resting at his pleasure —
While Seytek herded thus,
The people's hearts were set at rest,
They grew rich beyond all measure,
He let them live as they desired,

Sandığının hepsini
Sarı altın mülkle doldurup,
Giydiği tilki, samur olup,
Kadir gecesine denk gelip,
Halkı tümen tümen bay olup,
Elin gönlü rahat olup,
Halkı güdüp oturan
Kaplan Seytek, Akcoltoy
İkisi başçı han olup.
Halkın hâli şöyleydi:
Üstüne varan olmamış,
Sataşan sağ kalmamış,
Kap Dağı gibi bel olup,
Halkı güden arslan olup,
Canım yiğit böyle dururdu.
Hani el yukarıya göçerken,

At kara dil olan mevsimde,

The whole of every chest they had
He filled with yellow gold and goods,
Their wear was fox and sable fur,
It fell like to the Night of Power,
The folk grew rich by tümens told,
The people's hearts were set at rest;
Herding the people, seated there,
The tiger Seytek and Akcoltoy —
The two were khans who led as chiefs.
The people's state was such as this:
None had come against them there,
No assailant stayed alive;
Being a pass like Kap Mountain,
A lion herding all the folk —
So stood my dear brave hero then.
Now when the folk moved up to summer grounds,
In the season when the horse's tongue is black,

Otun rengi dolgunlaşınca,
Halk yaylaya yönelip,
El yamaca konduğunda,
Yurt silkinip konmuş.
Peri kızı Bermet can,
Namlı Seytek'in eşi,
Kaplan etine aş ermiş.
Aşermesiyle azıp,
Karnında olağanüstü tohum var,
Taşıyamayıp çırpınıp.
Bunu bilen Akcoltoy
Uzaklarda ayı aramış,
Altı günden yedi güne,
Sürek avına çıkıp gitmiş.
Av peşinde sararıp,
Usanmadan koşturup nice gün,
Kanı çekilip yer yoklayıp,
Nice yere gürültü salıp,
Önüne kaplan çıkmayıp,

When the grass's hue grew full,
The people turned to summer pastures;
When the folk had camped upon the slopes,
The yurt shook itself and settled.
The peri-maiden, dear Bermet,
Wife of the famous Seytek,
Craved a craving for the tiger's flesh.
Grown wild with her craving-fits —
In her womb a wondrous seed —
She writhed, unable to bear its weight.
Akcoltoy, who knew of this,
Sought the bear in distant parts,
From six days into seven days
He went out on the driven hunt.
Grown sallow in pursuit of game,
Riding tireless many a day,
Blood-drained, probing every ground,
Casting clamor on many a place,
No tiger rose before his path,

Aradığı kayıp bulunmayıp,
Şaşkın kalıp av avlayıp,
Atı dörtnala sürüp,
Altı arşın yer dolaşıp,
Göz ermez kayalar görüp,
Gök yücesi dağlar görüp,
Argalı sürüp kulan kovup,
Fazlaca koşturup bulamayıp,
Helak oldu Akcoltoy.
Geçmiş işin yüzünden,
Peri kızı bahtı kara,
O namlının yüzünden,
Kaybı bulamayıp bunalıp,
Koşturup yorgun düşüp,
Sivrilen dağ burnuna,
Düşünse akıl ermeyen
Çamlı taş çıkıntıya,
Bindiği atı Kulunsur,
Yüz tutup Coltoy gitmişti,
Kara-Kıya, Kapka-Taş
Kararıp gün battı şimdi.

The lost thing that he sought unfound,
Bewildered, hunting other game,
Driving his horse at full gallop,
Ranging over six-arşın ground,
Seeing crags beyond eye's reach,
Seeing peaks at heaven's blue height,
Driving argali, chasing kulan,
Galloping too far and finding none,
Akcoltoy was spent and done.
Because of what had passed before —
The peri-maid of luckless fate —
For the sake of that famed one,
Finding not his quarry, sore-oppressed,
Wearied out with galloping,
To a jutting mountain-spur,
Past what thought can comprehend,
To a pine-clad ledge of rock,
On the horse he rode, Kulunsur,
Coltoy had set his face and gone;
Kara-Kıya, Kapka-Taş
Went dark — the sun has set now.

Göz bağlanıp gece olup,
Kara sırtı aştı şimdi,
Varıp Coltoy konmuştu.
Altındaki Kulunsur'un
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Köstek vurup bağlayıp,
Alp uykusuna daldı.
Eyer keçesini yastık edip,
Yaradan'a yalvarıp,
Horultusu taş yarıp,
Erin soluğu baş yarıp,
Yoğurt gibi uyuşup dinlenip,
Hırıltı çekip uyku alıp,
Uykudan irkilip uyansa,
Sağ yanına dönünce,
Halka kuyruklu alaca kaplan
Coltoy'u gözüne kestirip

Eyes bound fast, the night came on,
He crossed the black ridge now,
Coltoy arrived there and camped.
From Kulunsur beneath him then
He took the saddle, left him bare,
Hobbled him and tied him fast,
And sank into an alp's deep sleep.
Making the saddle-felt his pillow,
Praying to the Maker there,
His snoring splitting stone,
The hero's breathing splitting heads,
Resting numbed like set yogurt,
Drawing rasping breath in sleep —
When he started up from slumber,
As he turned upon his right side,
A ring-tailed brindled tiger there
Had fixed its eye upon Coltoy —

Pusuya yatmış demi imiş.
Kulansur tulpar kan işemiş,
Kaplanın kahrından
Bayılıp kaldığı dem imiş.
O kaplanın ardından
Başı kaplan, kara yılan
Sıra sıra yakınına gelmiş.
Şimdi çiğneyip yer – diye,
Pençeleyip aldığı adam
Un ufak olup gider – diye,
Bu gezdiğim boşuna – diye,
Yedi günlük konuk can
Boşuna ölür mü ola – diye,
Saman gibi benzi sararıp,
Sayısız orduya denk Akcoltoy
Şaşırıp kalmış öylece.
Hâlim nice olur – diye,
Ardında bir nişan var,
Sokup canı emer – diye,
Kollamazsam ben ölürüm,
Yüz tutup gelse can ölür,
Yüreklenip Akcoltoy,
Aç heybetini takınıp,

It was the moment it lay in ambush.
The tulpar Kulansur pissed blood;
From the terror of the tiger
It was the moment he lay swooned.
Behind that tiger, following,
Tiger-headed, a black snake
Had come near, rank on rank.
Now it will trample me and eat – saying,
The man its talons seize
Will crumble all to dust – saying,
This roaming of mine is in vain – saying,
Shall a soul, a guest of seven days,
Die thus for nothing, then? – saying,
His face turned yellow-pale as straw,
Akcoltoy, match for countless hosts,
Stood confounded, just like that.
What will become of me – saying,
Behind it there's a mark:
It will sting and suck my soul – saying,
If I keep not watch, then I shall die,
If it sets its face and comes, a soul dies —
Taking heart, Akcoltoy,
Donning his hungry, fearsome mien,

Arslan gibi gözü kızarıp,
Nişancılıkta seçkini,
Fitili hazır tüfeği,
Tetiği çekip basarken,
Gece eksilip, gün oldu,
Halka kuyruklu, alaca kaplan,
Kudretli bir insan oluverdi.
Şimşek gibi çakıp,
Türlü türlü söz başlatıp,
Haykırıp kesin söyleyip:
«İndir tüfeğini, Akcoltoy,
Yılmadan yürü, kurnaz Coltoy,
Ejderha, kaplan ben olup
Önüne çıkmış durmaktayım.
Hem yaman, hem arslan,

His eyes reddening like a lion's,
The choicest one in marksmanship,
His musket with its fuse in place,
As he pressed and pulled the trigger,
Night waned away, and day was come:
The ring-tailed brindled tiger
Became a man of mighty power.
Flashing like the lightning-stroke,
Opening words of many kinds,
Crying out, pronouncing sure:
«Lower your musket, Akcoltoy,
March undaunted, cunning Coltoy,
Dragon and tiger — I am both,
And I have risen in your path.
Both a terror and a lion —

Hâli nice imiş – diye,
Kudretinizi sınadım.
Baş kaplan donuna girip,
Değeri üstün er idin,
Gözleyen yurdun hepsine
Yüz tutulan yiğit sendin,
Gözleyip kendim durmaktayım.
Ey oğlum Coltoy, sınadım,
Dilersen Kadir gecenim,
Destek olup dayanak olan,
Arka çıkan pirinim,
Görücünün gözüyüm,
Altı aylık geleceği
Bilen erin kendisiyim,
Evliyanın gözüyüm.
Düşman gibi dikilip durma,
Tüfeğinizi indirin,
Eli bağra basın,
Dilek dileyip durun,
Kabalık olur bu ettiğiniz,
Ağız açıp tövbe edin,
Taşkınlık olur bu ettiğiniz,
Dengeli düşünüp durun.
Dediğimi belle,
Akıllıysan sözümü tut,

What may his state be – saying,
I put your powers to the test.
Taking the chief tiger's guise —
You were a man of surpassing worth,
To all the watching land entire
You were the brave they turn their face to —
I stand here watching for myself.
O my son Coltoy, I tested you;
If you will, I am your Night of Power,
The prop that stands and stays your back,
I am your pir who takes your part,
I am the eye of the far-seer,
The six months' future yet to come —
I am the very man who knows it,
I am the eye of the saints.
Stand not bristling like a foe,
Lower now your musket, sir,
Press your hand upon your breast,
Stand and make your heart's petition;
This deed of yours is rudeness plain,
Open your mouth and make repentance,
This deed of yours is overreach,
Stand and weigh with balanced thought.
Mark well what I have said,
If you are wise, then keep my word:

Göğse girecek akıl var.
Kaplan etine aş ermiş
Bir peri kızı kadın var,
Hâlini gözleyip görün,
Kaplan eti işte bu – diye,
Yumruk kadar boz cevizi
Bermet cana verin.
Cevizin kokusunu alsa,
Arslan etinden kat kat üstün,
Kaplanından nice üstün,
Aşermenin özlemi kanar.
Mediyan'ın çölünden,
Ejderhanın öldüğü yerden,

There's wisdom that will enter the breast.
Craving a craving for tiger's flesh,
There is a peri-maiden wife —
Watch and behold her state;
This is the tiger's flesh – saying,
The gray walnut big as a fist
Give to the dear soul Bermet.
If she but smells the walnut's scent,
Many times beyond the lion's flesh,
Surpassing many times her tiger's meat,
The craving's longing will be slaked.
From the desert of Mediyan,
From the place where the dragon died,

Zehrini saçtığı yerden
Bir kök ceviz bitmiştir.
Denen söze uyarsanız,
Emanet diye Bermet'e
Bu cevizi verirseniz,
Azgınlığı yatışır,
Gözü fal taşı gibi açılır,
Kudurması yok olur,
Uyumla işi düzelir,
Talihi üstün el olur.
Aşermesi kanan bu cana
Kara yeleli bozkurt, kaplan,
Kan içen Kenen er olur.

Adı Kenen, alp odur,
Cihana korunak da odur,
Kırgız elinin korunağı,
Cümle canın yârânı,
Toyunda doksan kesin,
Adını Kenen koyun.
O Kenen'in doğuşu:
Tabanı üstüne dik düşer,
Adını duyup bilen can
Bela doğmuş meğer – diye,
Çekemeyen düşmanın
Göğsüne yarık düşer,
Karşısına çıkan iki büklüm düşer,
Rast geleni paramparça olur,

O belalının soyu
Şimdi gelmiş meğer – diye,
Gören düşman çığrışır,
Çatıp çiğneyip geçtiği yer
Taş talkan olup dağılır,
Yürüdüğü yan köz olur,
Düşmana çelik ok olur,
Alplerin alpı er olup,
Ona pusu kuran kara yer olur,

From where it spewed its venom out,
A single walnut-root has sprung.
If you heed the spoken word,
If, as a trust, to Bermet
You give this walnut here,
Her wildness will be stilled,
Her eyes will open wide as fortune-stones,
Her frenzy will be gone,
Her matters mend in harmony,
The folk will be of conquering fortune.
To this soul whose craving's slaked
A black-maned gray wolf, a tiger,
The blood-drinking Kenen will come as hero.
His name is Kenen — he is the alp,
He is the refuge of the world,
The shelter of the Kırgız folk,
The friend of every living soul;
Slaughter ninety at his feast,
Bestow on him the name of Kenen.
The birth of that Kenen shall be so:
He'll drop upright upon his soles;
The soul that hears and knows his name —
A scourge is born, it seems – saying,
Of the envious enemy
The breast will split with a great crack,
Who meets him falls bent double down,
Whom he chances on is smashed to bits,

The stock of that dread scourge
Has now arrived, it seems – saying,
The foe who sees him shrieks aloud;
The ground he grapples, treads, and passes
Scatters like stone ground to talkan,
The side he walks becomes an ember,
He becomes a steel arrow to the foe;
Being the alp of all the alps,
Who lays a snare for him becomes black earth;

Ay-ålemin bozkurdu,
Sanı Kenen er olur.
Kenen'i doğururken
Işığı herkese bilinir,
Beecin'deki ulu Aygan
Kanından canından umut keser.
Kara Hıtay'ın falcısı,
Baş avcısı Çonbilgiç,
Ürküp candan umut keser.
Bozkırdan toy kuşu kaçırmaz,
Boz-ala doğan odur,
Dağdan kurt kaçırmaz,
Boz torbalı kartal da odur.
Dertli başa gün düşse,
Tan atmaz gece çökse,
Bağlanıp kalmış pazarın
Bahtını açar er olur.
Zincire vurulmuş dertlinin
Elini çözecek arslan odur,
Bereketi bulan er odur,
Çocuğu veren bir Tanrı'dır,
Var olan kederi dağıtın,
Bolluklu geniş zamanda
Geldi oğlum işte – diye,
Adını Kenen koyun.
Sağ yürürse o çocuk,
Irmağa salsan batar mı,
Ateşe salsan yanar mı,
Huyu azgın düşmanla
Boğuşmadan durur mu,
Belası nicesine erişir.

The gray wolf of the moonlit world —
His fame is Kenen the hero.
When she is bearing Kenen forth,
His light is known to everyone:
The great Aygan in Beecin
Gives up all hope of blood and life;
The diviner of black Hıtay,
The chief huntsman Çonbilgiç,
Startled, gives up hope of life.
He lets no bustard flee the steppe —
He is the gray-pied falcon;
He lets no wolf escape the mountain —
He is the gray-bagged eagle too.
If day falls hard on the grieving head,
If night descends without a dawn,
Of the market bound and tied
He is the man who opens up its fortune.
Of the sufferer clapped in chains
He is the lion who frees the hand,
He is the man who finds abundance;
It is a God who gives the child —
Scatter what sorrow there may be,
In the broad and bounteous time,
My son has come at last – saying,
Bestow on him the name of Kenen.
If that child but walks alive,
Cast in the river, will he sink,
Cast in the fire, will he burn,
With the foe of savage temper
Will he ever rest from grappling?
His scourge will reach how many a one.

Bilmez kalırsan yazıktır,
Şu verdiğim cevizim,
Akbermet ile Seytek'e, ikisine
Armağan verdim, emanet.
Şurada duran Kertulpar
Kayıptan doğup yürümüştür,

A pity should you fail to know:
This walnut that I gave —
To Akbermet and Seytek, to the two,
I gave it as a gift, a trust.
Kertulpar standing over there
Was born of the unseen and walks;

Gazaya dileyip binsin – diye,
Bahadır Kenen bozkurdun
Alnına yazılmıştır.
Bu yıl kunan, bıldır tay,
Tulparlığı tastamam.
Kayıptan doğmuş, çölde büyümüş,
Kara kuşaklı belde büyümüş,
İnsanın, hayvanın, mahlûkun
Hiç görmediği yerde büyümüş.
Kulanı sürüyle kovalamış,
Eskiden geçmiş koca Kalça
Koñurbay'ın Algara'sı,
Orok Kır'ın Kılkara'sı,
Börüköz'ün Kertelki'si,
Cañcuñ'un bindiği Caydaksur,
Hep devlerin tulparı,
İşte onlarla kardeş doğmuş,
Kulan ile koşuşmuş,
Kaymana'dan su içip,
Kutlu ot yemiştir.
Barbar dağında baktırılmış,
Sınçılardan Cez Kempir,
Gerçek tulpar imiş – diye,
Kasırga gibi azgındır,
Uçup gider mi ola – diye,
Öyle sınçılar beğenmiş.
Tuynağı suya batmayan,
Ulu atası Körögöç,
Bilgiç atamın övdüğü.
Kasılınca adımı gerilen,
Tanrı buyurup kut destekleyip,
Er Kenen'e verilmiştir.
Kertulpar yürüyüp at olur,
Bunu isteyen adam yad olur,

Bu geniş ciğer, tunç bilek,
Kulan sağrı, kuru ayak,
Tam tulparın kendisi budur.

Let him mount it, vowed for holy war – saying,
For the batyr Kenen, the gray wolf,
It is written on his brow.
This year a kunan, last year a foal,
His tulpar nature is complete.
Born of the unseen, raised in the desert,
Raised in the black-belted pass,
Where man and beast and creature
Have never once beheld, he grew.
He chased the kulan herds in droves;
Of old Kalça who passed in former days —
Koñurbay's own Algara,
Orok Kır's Kılkara,
Börüköz's Kertelki,
Caydaksur that the Cañcuñ rode,
All of them tulpars of the devs —
With these was he born brother,
He raced together with the kulan,
Drinking water from Kaymana,
He has grazed the blessed grass.
He was tended on Barbar mountain;
Cez Kempir, of the seers of steeds —
A true tulpar is he – saying,
Wild and headlong as the whirlwind,
Will he fly away, I wonder – saying,
So did such seers give him praise.
His hoof sinks not into the water,
His great forefather Körögöç,
Whom my forefather Bilgiç extolled.
When he tenses, his stride stretches long;
God commanding, fortune aiding,
He is given to Er Kenen.
Kertulpar will walk and be a mount,
The man who covets him turns stranger;

This broad lung, this bronze forearm,
Kulan croup and lean dry legs —
This is the perfect tulpar's very self.

Yassı burun, iri tepeli,
Cenge binilse sarsılmaz,
Geniş göğüs, kısa yele,
Huyu geniş, düşmandan bunalmaz,
Cefa çekip deh dese,
Bundan hiçbir can kaçıp kurtulmaz.
Açıkça söylemezsen yazıktır,
Yeni doğacak Kenen'e
Sen verigör, Coltoy, emanet!»
Söyleyip duran o adam
Gözden kayboldu şimdi.
Emanet verilen Kertulpar'ı
Çıplak yedeğe alıp koşturup,
Yaradan'a yalvarıp,
Üstün bilgiç, danışman,
Her yeri uzaktan görmüş,
Canım Coltoy atanız,
Ayrılan yamaç yoluyla
Geri döndü, bakınız.
Yürüyüp Coltoy geldi şimdi,
Ağıldan koyun fısıldaşıp,
Yere ışık dökülüp,
Dünya aydınlık görünüp,
Yer yarılıp tan atıp,

Dağları güneş yalayıp,
Ormanda bülbül ses salıp,
Pus uçup dağılıp,
Nişan su, taş, hepsi
Beş parmak gibi apaçık görünüp,
Tam böyle dururken,
Kapısı berk otağa,
Kale kapılı korugana
Yiğit Coltoy geldi şimdi.
Laf söylemeden, dil dökmeden,
Aceleyle koşturup,
Dağ gibi boz atın üstünden
Durmadan Coltoy koşup,

Flat of muzzle, high of crest,
Ridden to battle he'll not falter,
Broad of chest and short of mane,
Of easy temper, undismayed by foes;
If, bearing hardship, one cries deh,
From him no soul escapes by flight.
A pity if you speak not plainly:
To Kenen who is yet to be born,
Deliver him, Coltoy, in trust!»
That man who spoke these words
Now vanished from the eye.
Kertulpar, given in trust,
He led bare-backed and galloped on,
Praying to the Maker there,
Supreme in wisdom, counselor,
Who had seen all places from afar,
Your dear forefather Coltoy
By the parting hillside road
Turned back again — behold.
Coltoy came riding on his way now:
The sheep were whispering in the fold,
Light was pouring on the earth,
The world showed bright and clear,
The earth split wide, the dawn was breaking,
The sun was licking at the peaks,
The nightingale sang in the wood,
The mist flew off and scattered,
Landmark, water, stone — all things
Showed plain as the five fingers;
Just at such a time as this,
To the fast-doored lordly tent,
To the stronghold with its castle gate,
The brave Coltoy arrived now.
Without a word, without smooth talk,
Hastening at a run,
From the gray horse tall as a mountain
Coltoy, running without pause,

Değeri padişah, bey gibi,
Yürüyüp girdi otağa
Ağacığınız Akcoltoy,
Enine boyuna hesap etti.
Sağ yanına dolanıp,
Bir kişiye bildirmeden,
Bir adama sezdirmeden,
Yana yaslanıp oturup,
Usulünce yerine getirip,
Kesesine el atıp,
Yumruk kadar bir şey alıp,
Sezmez kalırsan yazıktır,
Dur, yavrum Akbermet,
Yumruk kadar boz cevizi
Adı Hızır olan derviş
Size verdi emanet.
Bunu ye, kuzum benim,
Kir basmış yürek açılır,
Azgınlığın yatışır.
Yavrum Bermet, dinle beni,
Devacın ben oldum,
Yurda arslan, şir doğuran
El anası sen ol.
Emanetini al yavrum,
Geniş eteklinin pakı,
Ak yazmalının hası,
Yersen susuzluğunu kandırır,
Büyük duanı ver, yavrum.
Ağacığım umudum oldu – diye,
Bu hizmetimi gör, yavrum.
Bunu duyunca Akbermet,
Sevinçle içi eriyip,
Doğan ay gibi parlayıp,
Tuti kuşu gibi renklenip,
Doksan türlü hâli belirip,
Peri kızı biçarenin
Kerameti bilinip,
Canım Coltoy ağana
Yay gibi sıçrayıp diz vurup,

In worth like padishah or bey,
Walked and entered the great tent —
Your dear elder Akcoltoy
Reckoned all things through and through.
Circling round to her right side,
Letting not one person know,
Letting not one man perceive,
Sitting leaning to one side,
Performing all in proper form,
Reaching a hand into his pouch,
Taking out a fist-sized thing —
A pity should you fail to sense it:
Stay, my child Akbermet,
This gray walnut big as a fist —
The dervish whose name is Hızır
Gave it to you as a trust.
Eat this, my little lamb,
The grime-pressed heart will open wide,
Your wildness will be stilled.
My child Bermet, listen to me,
I have become your remedy;
Bearing lion and şir for the land,
Be you the mother of the folk.
Take your trust, my child,
Purest of the broad-hemmed ones,
Truest of the white-kerchiefed;
If you eat, it slakes your thirst,
Give me your great blessing, child.
My elder has become my hope – saying,
See this service that I do, my child.
On hearing this, Akbermet,
Her heart was melting with her joy,
Shining like the new-born moon,
Taking color like the tuti-bird,
Her ninety moods appearing,
Of the hapless peri-maiden
The wondrous grace was known;
To your dear elder Coltoy,
Springing like a bow, she bent her knee,

Boynuna kuşak dolayıp,
Winding her sash about her neck,

Ölçüsüz yalvarıp,
«Ağam Coltoy üstün han,
Kopanı ulayan,
Bunca şeyi derleyen,
Gediği onaran,
Gelen rızkım, bağımsınız,
Sığındığım tahtımsınız», –
Deyip, böylece Akbermet
Boyun eğip çırpınıp,
Ağasına yalvarıp,
Yüreği ezim ezim ezilip,
Eti tırnağı uzanıp,
Gerçek haberi söyledikten sonra,
Sinek kadar canı çığrışıp,
İçten yalvarıp hıçkırıp,
O cevizi yedi işte.
Coşkunluğu yatışıp,
Düşünüp gönlü açılıp,
Kirlenen yürek durulup,
Kuvvet girip güç dolup,
İyice sevinip çırpınıp,
Doksan yol tövbe ettim – diye,
Zavallı baş toprağa girene dek,
Ağacığım Coltoy, sağ esen ol,
Sana sığınıp dururdum,
Dik konuşup karşı gelmem,
Hep yalvardığım pirimsiniz,
Dileğimi sizden kesmem», –
Deyip, böylece Akbermet,
Böyle belirgin dururken,
Ağası Coltoy bozkurda
Söyleyip ağzını yumduğunda,
Atmaca gibi davranıp,
Kaplan Seytek'in ağzına
Kayıptan akıl bulunup,
Dedesi Manas bahadırdan
Düşünde hayırlı iş görüp,

Pleading beyond measure:
«My elder Coltoy, khan supreme,
Joiner of what is broken,
Gatherer of all these things,
Mender of the breach,
You are my portion come, my garden,
You are the throne where I take refuge», –
Saying thus, Akbermet,
Bowing low and trembling,
Pleading with her elder,
Her heart crushed and wrung with feeling,
Her flesh and nails outstretched,
After she had told the truthful news,
Her fly-small soul crying out,
Pleading from within and sobbing,
She ate that walnut then and there.
Her surging tumult settled down,
Musing, her heart opened wide,
The sullied heart grew clear,
Strength entered, power filled her full,
Rejoicing greatly, all a-flutter:
Ninety times have I repented – saying,
Till this poor head goes to the earth,
My elder Coltoy, live safe and sound,
In you I ever took my refuge,
I'll not speak proud, nor cross your will,
You are the pir I always pray to,
I'll not cut my pleading off from you», –
Saying thus, Akbermet —
While she stood forth so plain,
When her elder Coltoy, the gray wolf,
Had spoken and had closed his mouth,
Moving like a sparrow-hawk,
To the mouth of the tiger Seytek
Wisdom was found from the unseen world;
From his grandsire, the batyr Manas,
He saw a blessed thing in dream —

Dedem Manas'ın kendisiymiş,
Destek olan o aydınlık,
Gelip durduğu demi imiş.

Bir kılıç verdi elime,
Boyunu bin kez anıp söyleyip,

Sakın ha oğlum diye söyleyip,
Neşemsin sen, kökümsün,
Mirasa kalan soyumsun,
Kendisi boş, yalan olana
Özenip oğlum, kapılma,
Halkın gönlünü soğutma,
Eli ermeze zorbalanıp,
Miskini, yetimi, zavallıyı
Bil ki oğlum, hor tutma!
Atam Manas bunu söyleyip,
İşte şurada duran Zulpukor,
Verdim oğlum, sen al,
Zulpukor gibi keskinlikte
Bir oğul gelecek eline.
Bu kılıcı eline alsan,
Karşına dikilen helâk olur,
Dikine sallasan yangın olur,
Saldırdığı yan bozulur,
Halk canından umut keser,
Karşı duran düşmanın
Kök kalesini dümdüz eder,
Çeksen ağzı kızarır,
Verdim oğlum, alınız,
Bileğe sımsıkı bağlayınız,
Yöneldiği yana salıvermeden,
Pekiştirip koruyup saklayınız,
Yalnızlık cefaymış – deyip,
Ömre karşı gelen kaygının
Hepsini tümden yok ediniz,
Oğul bulunur nasip olursa,
Adını Kenen koyunuz,
Sağ olursa işte o oğul,

It was my grandsire Manas' very self,
That radiance which lends support:
It was the moment of its coming.

He gave a sword into my hand,
A thousand times recalling his stature,
speaking,
Saying, Beware now, O my son,
You are my joy, you are my root,
You are my lineage left as heir,
For that which is hollow and false
Do not yearn, my son, nor be beguiled,
Do not chill the people's heart,
Nor lord it over the helpless,
The pauper, the orphan, the wretched —
Know this, my son: hold them not in scorn!
My father Manas, speaking thus,
Said: Zulpukor that stands right there,
I have given it, my son — take it,
In sharpness like Zulpukor
A son shall come into your hand.
If you take this sword in hand,
Whoever stands against you perishes,
Swing it upright and fire breaks forth,
The side it strikes is broken,
The folk despair of their very lives,
Of the foe who stands against you
It levels the rooted fortress flat,
Draw it, and its edge glows red,
I have given it, my son — take it,
Bind it fast upon your wrist,
Loose it not toward where it turns,
Make it firm, and guard, and keep it,
Loneliness is torment — saying,
Of the cares that beset a lifetime
Destroy them one and all entire,
If fate allots, a son is found,
Give him then the name Kenen,
If he lives, that very son,

Oğlum, mirasçı olur kendine,
Gerçek soydan oğul odur,
Aziz çınar, tuğ odur,
Kaynar engin pınar odur,
Tam bozkurdun kendisi odur,

My son, shall be your own true heir,
He is the son of the rightful line,
He is the sacred plane-tree, the standard,
He is the boundless welling spring,
He is the very grey wolf himself,

Kıymetleyip kına koyunuz,
Çalım satıp büyüklenen
Düşman yanına varınız,
Kanını akıtıp geri çeviriniz,
Yönelip düşman ordu gelirse,
Yüzleşirse belini kırıp,
Çarpışırsa gönlünü söndürüp,
Kan akıtıp yer yakıp.
Cengi sert kızıştırınız –
Deyip, böylece büyük atam,
Âmin deyip el açınca,
Seksen kişi ardında,
Sekiz adam önünde,
Atam duasını verdiğinde
Hepsi dua vermişti,
Ak sakalı ak patiska gibi,
Ağarmış dişi fıstık gibi,
Gözü gökçe göl çukuru gibi,
Güzelliği can yutacak gibi,
Karışarak hepsi bir,
Almambet ile Çubak'ı,
Koşoy, Bakay ihtiyarı,
Hep birden kalkıp el kaldırdı,
Kaplan atam Manas'ın
Yoldaşlarının hepsi.
Erenlerden dua alıp,
Uykudan irkilip uyandım ki,
Dileyerek görülen düşmüş,
Ulu atam Manas baş olup,
Dua verdiği günmüş,
Şaşılacak güzel bir işmiş,
İrkilerek görülen düşmüş,
Bu düşüm nasıl çıkacak,

Prize it well and set it in its sheath,
To the foe who struts and vaunts himself
Go you to his very side,
Spill his blood and turn him back,
If the enemy host comes bearing down,
If it faces you, break its back,
If it clashes, quench its heart,
Spilling blood and burning ground.
Kindle the battle fierce and hard —
Saying thus, my great forefather,
When he said Amen and spread his hands,
Eighty men behind him,
Eight men before him,
When my father gave his blessing
All of them gave blessing too,
His white beard like white calico,
His whitened teeth like pistachio kernels,
His eye like the hollow of a blue lake,
His beauty fit to swallow souls,
Mingling, all of them as one,
Almambet and Çubak,
Koşoy and the elder Bakay,
All rose at once and raised their hands,
Of my tiger father Manas
Every one of his companions.
Taking blessing from the saints,
I started from my sleep and woke:
It was a dream beheld through longing,
My great forefather Manas at the head,
It was the day he gave his blessing,
A wondrous, beautiful affair,
A dream beheld with trembling start,
How shall this dream of mine come true —

Akcoltoy ağa, önce yorsana!
O zaman Coltoy ağası,
Atmaca gibi davranıp,
Öbür dünyaya göçen bahadırın
Ruhuna yalvarıp,
Düşün oğlum, denk gelsin,

Akcoltoy aga, come, read it first!
Then his elder Coltoy,
Bearing himself like a sparrowhawk,
To the batyr passed to the other world,
Pleading with his spirit,
Said: May your dream, my son, come true,

Atan verdiyse Zulpukor'u,
Padişah Tanrı baş olup,
Çocuk vermiş demek ki.
Bahadır özlü bir çocuğu,
Ah yavrum, apaçık vermiş demek ki.
Koşoy'un dua vermesi,
Birlikte vermiş demek ki,
Kapkara yaman bahadır, kara-gök,
Bağrı kara, sırtı gök,
Değer biçilse dahası var,
Sırtının kırında yelesi var,
Düşmana kahırlı, eli açık,
Sefere çıksa yolu açık,
Karşısına aldığını darmadağın eden,
Erenliği bir başka,
Üstün doğan, seçkin yiğit,
Bozkurt bir oğula ermişsiniz,
Adını Kenen koymuşsunuz,
O düşte gördüğünüz oğlunuz,
Eğrilmez bir tuğ olup,
Heves saldığı yan velvele olup,
Atkısı ipek sarı-ala,
Sözünü dinleyen kuldan
Değeri ağır kara-ala mal,
Diliyle boyun eğdirip,
Denk denk para alıp,
Dil bilmeyen ahmaktan
Kızıl altın sikke alıp,
Dikine kırıp savurup,
Ganimete gelen kızıl deve,
Akılsızı yalvartıp,
Yük taşıyan fili alıp,

If your father gave Zulpukor,
With Sovereign God at the head,
It means a child has been bestowed.
A child of batyr essence,
Ah my dear, plainly He has given him.
That Koşoy gave his blessing too
Means they bestowed it all together,
A pitch-black fearsome batyr, black-grey,
His breast is black, his back is grey,
Appraise his worth — there is more besides,
Upon the ridge of his back a mane,
Wrathful to the foe, open-handed,
If he rides to war, his road is open,
Scattering whatever he confronts,
His sainted valor a thing apart,
Born supreme, a chosen brave,
You have attained a grey-wolf son,
You have given him the name Kenen,
That son you saw within the dream,
Becoming a standard never bent,
Tumult wherever his desire turns,
His scarf of silk, yellow-dappled,
From the servant who heeds his word
Costly black-dappled herds,
Bending necks with his tongue alone,
Taking money bale on bale,
From the fool who knows no speech
Taking coins of red gold,
Breaking headlong, scattering wide,
The red camel come as booty,
Making the witless beg for grace,
Taking the burden-bearing elephant,

Öfkeliye boyun eğdiren
Coltoy'un gönlü rahatlayıp,
Dalgası göl çağıltısı gibi,
Gayreti yanan alev gibi,
Oğullu olacakmışsın,
Bu düşümüz denk gelsin,
Hak keramet güç versin,
89300 Rızık ile devlet tüm gelsin,

He who makes the wrathful bow —
Coltoy's heart was set at ease,
His surge like the plashing of a lake,
His ardor like a burning flame,
You are fated to have a son,
May this dream of ours come true,
May God's grace bestow the power,
May provision and fortune come entire,

Yenip gidilse tükenmez,
Kalabalık ele kut gelsin,
Can beslemeye yer versin,
Halkı besleyip korumaya,
Zulpukor gibi keskinlikte,
Kaplan yapılı bir er versin,
Söylenen sözler yerinde olsun,
Yaradan destekleyip, tevekkül,
Kenen'in kundak bağı berk olsun! –
89310 Deyip, böylece Akcoltoy,
İsabetli konuşup, düş yorup,
Yorulmaksızın tümünü yorup,
Türlü türlü sözle yorup,
Fazlasıyla isabetli, sağlam yorup,
Düşünü yoruvermişti,
At başı çektiği altmış malı,
Ağam Coltoy, işte – deyip,
Yorumluk armağan almıştı.
Çatal hörgüçlü deve alıp,
89320 Dört tür davarı denk alıp,
Kızıl altından ziynet alıp,
Ölçüsüz bir zengin olup,
Tulumuna süt dolup,
Eksik yerine et dolup,
Sevinçli gönlü huzur bulup,
Bununla işte Akcoltoy,
Sayısız kara mal güden bay olup.

Though it be eaten, never spent,
May blessing come to the thronging folk,
May He grant ground to nourish life,
To feed and guard the people well,
In sharpness like Zulpukor,
May He grant a tiger-built man,
May the words here spoken find their mark,
The Creator upholding — trust in Him,
May Kenen's swaddling-band be firm! —
Saying thus, so Akcoltoy,
Speaking aptly, reading the dream,
Unwearied, reading it entire,
Reading it with words of every kind,
Reading it most aptly, soundly,
He had read the dream right through,
Sixty beasts, a horse led at their head,
Saying, Aga Coltoy, here — take these,
He received the gift for his reading.
Taking camels fork-humped,
Taking four kinds of stock in equal share,
Taking ornaments of red gold,
Becoming rich beyond all measure,
His skin-bag filling up with milk,
Meat filling where there once was want,
His joyful heart finding its peace,
With this, behold, Akcoltoy
Became a bay who herded countless cattle.

Dokuzuncu cildin sonu.

«Seytek» ve Karalaev üçlemesi burada tamamlanır.

SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT IX
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME IX

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin üçüncü ve son parçası olan «Seytek» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Dokuzuncu cilt, Keñ-Özön'deki çifte peri düğününden Beecin'den kopan son fırtınaya; Çoñbilgiç'in düşüşünden Hızır'ın boz cevizine ve Manas'ın düşte uzattığı Zulpukor'la mühürlenen soyun müjdesine uzanır — üçlemenin son cildi.

SEYTEK · SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT IX